

חדש

על"ה

עלון לרכז
הטיולים

להכרת הארץ, סיורים וטיולים

גיליון מס' 7

ניסן תשפ"ב אפריל 2022

מרכז נע"ם

אביב

דן אביון

האביב תמיד מקזיב.
מספרים עליו נפלאות
צמיחה פריחה
הכל מוריק
מי האנשים האלה?
איפה הם גדלו?

מוזר אך מישוהו
שגדל כאן בארץ ישראל
גדל עצום עינים
משמר את ספורי הגננות
ושירי המשוררים.
אלה שגדלו שם,
בגולה הקפואה.

שם, כשהחל השלג
להפשיר

והירק החל לבצבץ
ידעו שהאביב מגיע
אבל כאן? אצלנו?

האביב מגיע באמצע
החורף!

בשבת כבר פורחת השקדיה בלבן
צפרני חתול ממלאים את האויר בניחוח
וסביונים עולים בגבעות החמרה.
באדר כלניות פורחות באדם לוחט
עצי האלון מלבבלים
והדבורניות צצות בכרמים ובבתות

ואז מגיע ניסן
אנו חוגגים את יציאת מצרים
וקוראים לזה "חג האביב"
אולי כדי להפריד בצורה מכבדת,
כי בתחלת ניסן פורחים האירוסים
האחרונים
והשדות מתכסים בחרציות
אך בסופו הירק דוהה
הצבע הזהב מזדחל לשדותינו
מדרום, צפונה.

באיר עוד פורחות כמה חוטמיות
אחרונות,
מנקדות במעט נרד את השדות
המצהיבים,
מזכירות
שהאביב חלף.

גבעת עדה אדר תשפ"ב

עורכים: ד"ר שיש אלי, חדווה בן סיני

חברי המערכת: אברגיל חיליק, ארליך אורי, בדש יהודית, גרינברג טל,
ניומן איל, פז חדד אתי, קימפלד אדווה, ורד סבאג, שניט אורית.

עריכה לשונית: אפרת חבה

הפקה: מרכז נע"ם (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון
עיצוב והדפסה: דפוס הסביונים בע"מ יהוד

כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"ם, רחוב קפלן 42, פתח תקווה
ע.ל.ה חדש' במרשתת: מינהלת הטיוילים, של"ח וידעת הארץ -

<https://edu.gov.il/noar/tiulim/Pages/homepage.aspx>

6	קהילה בגן העדן: קהילות בבית שאן מאז ועד היום
9	טיול אביבי בשמורת נחל תקוע
12	בשבילוד - מרכז סיור ותודעה ישראלית - לוד מזווית אחרת
15	אביב בארץ האש
19	נשים חלוצות ברחביה, סיור המוקדש ליום האישה הבינלאומי
23	מתחברים לאדמה, עוזרים לחקלאים וחוזרים לשורשים
26	חיזוק אהבת הארץ בעזרת הטיול - המחנות העולים
29	מסלול נגיש לפניך!
32	מאמצים אתר - המורשת הבנויה ואני
35	קהילת בית ספר בכאבול מגלה את חורבת ראש זית
38	בתי הכנסת העתיקים ברמת הגולן, חינוך ומורשת בין רגבי הבזלת
41	פורצי דרך - שביל קהילתי חדש בנחל קנה
44	שביל ישראל - אחדות, מעורבות חברתית וקהילתיות: פוטנציאל וסכנה
47	גינות קהילתיות בתל אביב
50	תל אביב בשירות הפלמ"ח
53	לא הטנק ינצח - כי אם האדם קרב נירים - חברים לוחמים
56	פרח לפרח
59	הפרחים האדומים ופולחן האביב
61	על מהותו של "אביב" או: בזכותה של שעורה
64	שני צדדים לחמור
67	פעילות תורמת בטיולים
69	מיומנות הגילוף בשדה
72	מתודה בשדה
73	מעגל של"ח
74	עושר גדול, שטח קטן, והכל בתבנית אחת
75	מתודות נוספות לבחירה
76	כאיש אחד - בלב אחד
78	ניחוחות מהשדה
80	האביב והמתנדבים בעם
82	פתק כיס

”אם יבשו שלוליות ואם פרחו הפרדסים
אם ירשו נוריות את מקומם של נרקיסים
זה סימן שאביב כבר מטייל על הכבישים
ויש לפתוח חלון ולסלק את התריסים”
נעמי שמר

מחנכים בשדה, מדריכים, אוהבי הארץ ושביליה קוראים יקרים

כשהאביב בשיא פריחתו בשדות וקהילות של פרחים מקבצות קהילות של צבעים למרחב אנחנו מתכנסים משפחות, משפחות לציין את חג החירות. נדמה כאילו הקורונה כבר אחרינו אולם המצב הוודאי הוא חוסר הודאות. אט, אט משתנה צבעו של הנוף כך גם הנוף החברתי.

בימים בהם מסגרות חברתיות מסורתיות של בני נוער השתנו בצורה דרסטית (בעטייה של הטכנולוגיה), קבוצת השייכות התפוררה, ועימה גם תחושות הביטחון והמשמעות, הדבר משפיע על פעילותם של בני הנוער. אלפי חברים מרשתות חברתיות אינם מסוגלים לספק אותה חמימות שאנו חשים במחיצת חברים אמיתיים. גיבוש קהילה של חברים לפעולה משותפת במרחב הפיזי יעצים את הפרטים המרכיבים את הקהילה, יעניק משמעות לעשייה, יחזק קשרים חברתיים ובהכרח יצמצם תחושות בדידות וניכור. קהילה מועצמת יכולה למלא את החסר הרגשי ולצבוע את עולמנו בצבעי אביב.

בגיליון זה ריכזנו רעיונות לפעילויות בשדה וסיורים שונים שסייעו לטפח סביבה שמזמנת חיבורים חברתיים ליצירת קהילה מטיילת. וכשהכל צבעוני ופורח מסביב, מים זורמים בערוצים וביובלים, לאן נבחר לסייר? אגדנו מספר מסלולים ופעילויות הקשורות לחגיגת האביב, כל שעליכם לעשות הוא לצאת ולהנות.

חג שמח

נפגש בשבילים

ד"ר אלי שיש

מנהל אגף של"ח וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האוירים מפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור ולהתאמת גיליונות "על"ה חדש" לצורכיכם.

קהילה בגן העדן: קהילות בבית שאן מאז ועד היום

ליאור שמש*

אנ"א בית שאן על רקע נוף הרי גלעד. צילום: אנ"א

את הסיוור נתחיל באנ"א בית שאן, שהמבנה שלה מספק לנו רמזים ראשונים לקהילות שחיו כאן בעבר. כיאה לאתר עתיקות, לפני שנבנתה האכסניה, בוצעו במקום חפירות הצלה. בחפירות התגלו בית חווה ובו מרפסת להרי גלעד וקבר עתיק מאבן בזלת. הממצאים תועדו וכוסו לטובת הקמת המבנה החדש וסיפקו השראה לתכנון האכסניה: שילוב אבן בזלת ברצפה ובקירות ובניית מרפסת מרהיבה הצופה אל ההרים הקסומים שבמזרח. החצר הפנימית גם היא שואבת השראה מהעבר המקומי ומזכירה את מבנה הסראיה, שאותו נראה בהמשך. אפילו שלטי החדרים עוצבו בהשראת פסיפס שנחשף בגן הלאומי. כחוויה משלימה לאירוח, מומלץ לצאת להכיר אתרים מרכזיים בעיר באמצעות משחק ניווט עירוני - פעילות חינוכית חווייתית שהאכסניה מציעה לקבוצות תלמידים ולמשפחות.

"גן עדן... אם בארץ ישראל הוא - בית שאן פתחו" (עירובין יט ע"א). עיר בת 6,000 שנים שהצליחה לפרוח הודות לתנאים הגיאוגרפיים האופייניים לה ושהצמיחה קהילות משגשגות לאורך ההיסטוריה. קהילות אלו, רובן ככולן, הותירו אחריהן רמזים לקיומן במרחב העירוני העכשווי, כך שפני העיר של ימינו הם פסיפס תרבותי וארכיאולוגי של קהילות מאז ועד היום. אילו קהילות צמחו כאן ובאילו תנאים? כיצד השרידים העתיקים משמשים את הקהילה הנוכחית?

עונת הפריחה היא תקופה נהדרת לגלות את בית שאן. בסיוור רגלי קליל של כשעתיים, נתחקה אחר הקהילות ואחר הרמזים שהותירו אחריהן ברחובות בית שאן המודרנית.

אנ"א בית שאן, החצר הפנימית

*מורת דרך, תכניות חינוכיות, אנ"א.

מגוונות: משרדי המשטרה המקומית, בית משפט, מרכז תרבות ועוד. היום, לאחר מתיחת פנים, מתקיימים במקום אירועים קהילתיים לטובת תושבי העיר, המונה היום כ-20,000 תושבים.

בניין הסאריה צילום: איציק רחמים

בצמוד לסראיה, נמצא גן העצמאות, שריד ליחסים המורכבים ששררו בין הקהילה הערבית והיהודית בעיירה בתקופת המנדט הבריטי. באזור שבו נמצא כיום הגן, היה בתקופת המנדט הבריטי מתחם מגורים יוקרתי לפקידות הערבית של העיירה, שהייתה ברובה מוסלמית. משלהי המאה ה-19 עד לשנות העשרים, הייתה בביסאן גם קהילה יהודית קטנה, שהגיעה בשיא גודלה ל-250 נפשות. הקהילה הפעילה בית כנסת, מרפאה ובית ספר עברי קטן, וקשריה עם הקהילה הערבית המקומית היו בדרך כלל טובים. במאורעות תרפ"ט, עזבו היהודים את העיר מחשש לחייהם. כמה עשרות מהם שבו לבית שאן, אך פונו ממנה סופית בשלב מוקדם של מאורעות המרד הערבי (1936) בשל חשש מהתפתחויות לא צפויות. בתגובה להסלמת המרד הערבי, הרסו הבריטים את בתי הפקידות הערבית, והמקום היה לגן ציבורי.

נמשך צפונה ונפנה שמאלה לכיוון אחד הממצאים הארכיאולוגיים המרשימים שנחשפו בבית שאן, אמפיטיאטרון אדיר ממדים (שכנראה נבנה במאה השנייה לספירה) שמסתתר בין רחובות העיר

נצא ברגל מהאכסניה ונחצה את כביש 90, משם נצעד צפונה ברחוב רחבם זאבי אל השוק הישן. השוק נבנה בתקופת המנדט הבריטי לטובת הקהילה המקומית של ביסאן, אז עיירה ערבית בעיקרה. בתקופה זו, הגיעה העיירה הערבית לשיא גודלה, למעלה מ-5,000 תושבים, ובניית מבנה קבע לשוק על ידי השלטונות הייתה פעולה מתבקשת. שווקים היו מאז ומעולם נקודת מפגש מרתקת בין מעמדות בקהילה, וגם בשוק שכאן נפגשו בעלי אמצעים שבאו לקנות סחורה, סוחרים וחקלאים מהמרחב הכפרי שביקשו למכור מתוצרתם, נזקקים וקבצנים שחיפשו מזון שנתר בסוף היום או ממשק עם בעלי אמצעים. השוק המשיך לפעול במתכונתו הראשונית גם שנים מספר לאחר קום המדינה. כשבית שאן הייתה לעיירת פיתוח יהודית, השוק חדל מלפעול.

מהשוק נמשך צפונה עד לצומת ונעף מבט שמאלה לרחוב דוד רמז. נוכל להבחין במבנה עגול וגבוה עשוי בטון: מגדל המים של העיירה המנדטורית. סביב בית שאן מעיינות רבים, כדוגמת עין שוקק ועין מודע, שבשילוב עם האקלים יצרו כר פורה לחקלאות במרחב, כמו גידולי תמרים וקני סוכר. מעיינות אלו היו מקור המים של הקהילות המקומיות כבר בעת העתיקה והם שימשו גם את מגדל המים שלידינו.

מגדל המים

מהצומת, נצעד צפונה לעבר מבנה בזלת גדול ומרשים: הסראיה. נבחין בכניסה בפריטים אדריכליים, עמודים וכתרות מקושטות עשויים שיש, אשר הובאו לכאן מהעיר הרומית העתיקה (היום בשטח הגן הלאומי). חצר פנימית יפהייה (השראה לחצר שבאכסניה, זוכרים?) וכתובת בטורקית שעליה חותם הסולטאן העות'מאני מספרות לנו על ארמון מקומי שהוקם בסוף המאה ה-19 כמשכן למושל הטורקי ולפקידיו ושממנו נוהלו הקהילה המקומית והאדמות שבמרחב. חיזוק האחיזה השלטונית העות'מאנית באזור והקמת קו הרכבת גרמו להיות העיירה לאבן שואבת והביאו להרחבת הקהילה המוסלמית של ביסאן. בגלגוליה המאוחרים, שימשה הסראיה מבנה ציבור למטרות

מוזיאון בית שאן לארכיאולוגיה,
מבנה המשמר יותר מכול
את הקשר המקומי בין העבר
להווה. בית הדואר יזכיר לנו
שבתקופה הממלוכית, הייתה
בית שאן, הודות למיקומה,
האסטרטגי במרחב העמקים,
נקודה משמעותית לאורך דרך
הדואר הממלוכית - ששימשה את
השלטונות להעברת ידיעות מאזור
סוריה למצרים.

אמפיתיאטרון, מתוך ציור הקיר באכסניה, יוצר: דודו הראל מתוך ציור הקיר באכסניה: דודו הראל

שראינו, שינתה גם המצודה את ייעודה לאורך התקופות בהתאם לצו השעה ולצורכי הקהילה. לאחר קום המדינה, התיישבו בעיירת הפיתוח עולים חדשים מרומניה, מצפון אפריקה, מאיראן ומעיראק. העולים התאגדו בקהילות על בסיס המוצא וביקשו לעצמן בתי כנסת, כל אחת לפי מנהגיה. אלו נפתחו במבנה המצודה הצלבנית לשעבר. כך קרה דבר מרתק: המצודה הוקמה על ידי משפחה נוצרית צלבנית, שימשה לאורך שנים את הקהילה המוסלמית המקומית, ולבסוף שכנו בה בתי כנסת של הקהילות היהודיות. ממש כמו המצודה, כך גם בית שאן - גן עדן

לקהילות מגוונות מאז ועד היום.

"אני הולך לבית שאן" - תוכנית חינוכית

תחרות ניווט סלולרי מלהיבה ומאתגרת. המשתתפים במשחק מתחלקים לחוליות ויוצאים להרפתקה מצוידים בחוברת משימות ובתצלום אוויר. הפעילות מתנהלת באמצעות אפליקציה, ותוכנת בקרה ממוחשבת עוקבת אחר התנועה של הצוותים בשטח. במהלך הניווט, המשתתפים נחשפים לפרקים מתולדות בית שאן ולאתרים בעיר בדרך חווייתית.

המודרנית. השרידים המדהימים הם דוגמה אחת לתרבות הפנאי שהייתה נהוגה בסקיטופוליס הרומית, אחת הערים המפוארות במזרח הקדום. בין תושבי העיר הקדומה, היו צאצאי קהילה סקיטית ממוצא הודו-אירופי שהגיעה למרחב בעקבות הכיבוש ההלניסטי והרומי; קהילת עובדי אלילים מקומיים; שכירי צבא שהתיישבו בעיר; וגם קהילה יהודית קטנה, שנעלמה מהמפה במרד הגדול. הכיבוש והגעת המתיישבים הזרים למקום הביאו עימם גם רעיונות תרבותיים, כמו האמפיתיאטרון - מתקן בידור להמונים ששימש לקרבות גלדיאטורים ולצייד בעלי חיים.

נסוב על עקבותינו עד שנראה מצד שמאל מבנה אבן לבנה, שסגנונו משלב מזרח ומערב. המקום שימש את הקהילה המקומית לפני קום המדינה כמרכז דואר, וכיום הוא מוזיאון בית שאן לארכיאולוגיה, מבנה המשמר יותר מכול את הקשר המקומי בין העבר להווה. בית הדואר יזכיר לנו שבתקופה הממלוכית, הייתה בית שאן, הודות למיקומה האסטרטגי במרחב העמקים, נקודה משמעותית לאורך דרך הדואר הממלוכית - ששימשה את השלטונות להעברת ידיעות מאזור סוריה למצרים.

מוזיאון בית שאן, בעבר בית הדואר. צילום: איציק רחמים נמשיך צפונה אל התחנה האחרונה בסיוור: מבנה בזלת ייחודי שכיום נטוש ושפגעי הזמן ניכרים בו, הוא המצודה הצלבנית. המצודה, שנבנתה לפני כ-900 שנים, התכתבה עם אתרים צלבניים נוספים במרחב, כמו כוכב הירדן והר תבור. בדומה לשרידים נוספים

משחק הניווט "אני הולך לבית שאן"

טיול אביבי בשמורת נחל תקוע

נדב פרנקל*

לצומת מזלג ונפנה בו ימינה לתקוע ג' וד'. נחלוף על פני תקוע ג' ונמשיך בכביש היורד לכיוון תקוע ד'. בסופה של הירידה וטרם העלייה לתקוע ד', נחנה את הרכב במפגש בין הוואדי וסימון השבילים השחור. כאן מתחיל המסלול הרגלי שלנו.

היישוב תקוע ונחל תקוע נמצאים במרחב המכונה ספר מדבר יהודה. זוהי יחידה צרה וארוכה המשתרעת על פני המורדות המזרחיים של הרי יהודה, בואכה מדבר יהודה, והיא אזור מעבר בין ההר למדבר: כמות המשקעים כאן נעה בין 250 ל-400 מ"מ גשם לשנה בממוצע רב שנתי. הרבה יותר מהכמות הממוצעת בלב המדבר, אך פחות מהכמות היורדת על גב הר יהודה. לא כל גידול חקלאי אפשר לגדל בספר: שעורה ודגנים נוספים גדלים כאן, אך אי אפשר לגדל כאן את הגפן - סמלה המסחרי של ארץ יהודה - ללא השקיה סדירה של מים. כן אפשר לגדל בספר, לפחות בחלק המערבי שלו, את הזית. הזית מפונק פחות מבחינת כמות המשקעים הדרושות לקיומו, ומי שיעמוד בתקוע ד' יוכל לראות שכרמי הזית נמוגים פתאום במעבר שבין אדמת הספר למסלע הקירטוני של מדבר יהודה.

לכבוד האביב והפריחה היפה, נצעד במסלול מתקוע ד' אל נחל תקוע ואל מערת חריטון. בדרך ילוו אותנו נביא הקורא לצדק חברתי, נזיר מתבודד ומצוקים אדירים. נמשיך לזחילה במערה הקרסטית הגדולה בארץ ונסיים ביער הנטוע בספר המדבר.

משך הטיול: כשלוש שעות, כולל ביקור במערת חריטון

מרחק: כשלושה קילומטרים

אזהרות: אין להיכנס למערת חריטון ללא מדריך מוסמך. לאחר גשם המסלול חלקלק הוראות הגעה: נעבור בשער היישוב תקוע, ובכיכר הראשונה נפנה ימינה (דרומה) לרחוב האישה החכמה. בפנייה השנייה ימינה, נפנה לכיוון חוות הסוסים ותקוע ב', ומייד נפנה שמאלה. נמשיך בנסיעה עד

*מדריך בכיר בבית ספר שדה כפר עציון

והיא כוללת שני אולמות זה על גבי זה. אנחנו נמצאים באולם הראשון, ונוכל להבחין שבתקרתו פתח שממנו אפשר לעלות לאולם העליון (לכל ההרפתקנים: כדי לעלות לשם חובה להיעזר בסולם או בחבל). נסתכל סביבנו ונראה שלוש בריכות אגירה מטויחות. באולם העליון נמצאת גומחת תפילה, ומעליה נמצא כוך התבודדות שאת דפנותיו מכסה טיח המעוטור בשלושה צלבים וכתובות שצוירו בשחור, באדום ובצהוב.

בראשית המאה הרביעית לספירה, הגיע לארץ ישראל מטורקיה נזיר נוצרי בשם חריטון. על פי המסופר בספר "חיי חריטון", בהיותו בקרבת ירושלים, נפל חריטון בשבי בידי שודדים, ואלו הובילו אותו למערתם וכבלו אותו בה. חריטון התפלל, והאל שלח נחש להטיל את ארסו במי השודדים. כששתו השודדים מהמים, מייד מתו. לאחר מותם של השודדים, לקח חריטון את כספם. את מחצית הכסף תרם למנזרים שבבקעת הירדן, ובמחצית השנייה הוא בנה מנזר בסביבות המעיין עין פרת שבואדי קלט. זהו המנזר הראשון הידוע שהוקם במדבר יהודה, והוא נבנה בשיטת ה"לאורה", שלפיה הנזירים נמצאים בכוכי התבודדות חמישה ימים בשבוע, ויומיים בשבוע במנזר המרכזי. כאן, בגדת נחל תקוע, בנה חריטון את מנזרו השלישי (לאחר המנזרים בעין פרת וברכס הקרנטל). אנו נמצאים במערה שבה התבודד הנזיר

פריחה במדבר, צילום: עמיחי נעם

נתקדם בשביל, נחצה אזור פתוח ונלך בשביל צר עד לראשו של מצוק. נרד בזהירות בשביל העוקף מפל של יובל קטן של נחל תקוע. לאחר תום הירידה, נוכל לשבת לנוח תחת המפל, בתוך מכתשת הסלע. נמשיך מכאן בשביל העובר לאורך מצוקי נחל תקוע האדירים, ונביט אל הקרקעית, עמוק תחתינו. לאחר 250- מטר, נבחין במערה הנמצאת כחמישה מטרים

מערת חריטון, צילום: עמיחי נעם
בערוב ימיו, ולפי המסורות הנוצריות כאן נעשה לו נס ונבקע לו מעיין מים כדי שלא יצטרך להטריח את אחד הנזירים הצעירים.

זוחלים עד כלות

נעזוב את חריטון ואת תלמידיו ונמשיך לצעוד בשביל המסומן בשחור. לאחר הליכה של כחצי קילומטר, נגיע אל עין נטוף: מעיין קטן הנובע מהמצוק שלמעלה והמטפטף לאיטו אל הבריכה הקטנה, שבה אפשר לטבול את הרגליים. עין נטוף, ושני מעיינות קטנים נוספים הנמצאים בסביבה, היו מקורות המים של מנזר חריטון. נמשיך בשביל המסומן בשחור עד שנגיע לפנייה שמאלה ולשביל (דרומה) המסומן בסימון שבילים שקוף, הלוקח אותנו אל מערת חריטון. נלך על מדף הסלע ונטפס אל מדרגות ברזל ואל שני סלעים המזכירים בצורתם את שני לוחות הברית. אנחנו נמצאים בכניסה אל מערת חריטון, המערה הקרסטית הארוכה בארץ. הביקור בתוך המערה הוא חווייתי וכיפי, ולאלה החוששים והנמנעים מזחילה, מומלץ להיכנס לפחות לחדר הראשון. **למערה עצמה יש להיכנס רק בליווי מדריך מוסמך המכיר את המערה!**

נחל תקוע, צילום: עמיחי נעם

מעל לשביל. נעלה אליה בזהירות במשעול.

כעת, אנחנו נמצאים בתוך המערה התלויה של חריטון. זוהי מערה טבעית שהאדם הכשיר למגורים

מערת חריטון, צילום: עמיחי נעם

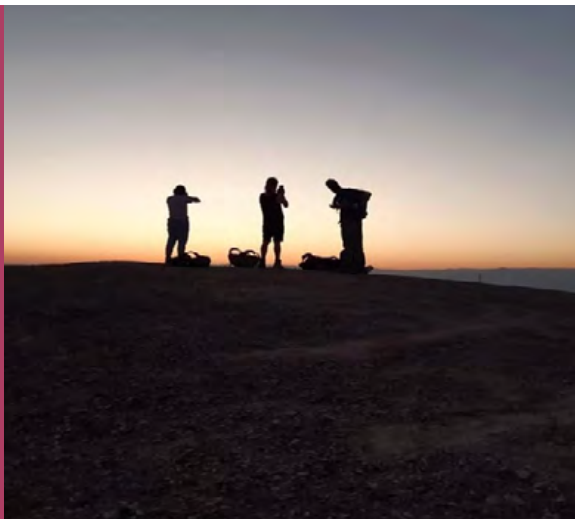
חז"ל קבעו כי: "סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" (סנהדרין פט ע"א). הנביא הוא שופרו של דבר הא-ל בעולם, אך מולדתו של הנביא ואורח חייו משפיעים על סגנון הדברים. עמוס, בהיותו בן הספר, הושפע מאוד מהגיאוגרפיה ומהאקלים של מקום מגוריו. באחת מנבואות הפורענות שלו, ניבא עמוס: "גם אֲנִי מְנַעֲתִי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שֶׁלֶשָׁה חֳדָשִׁים לְקִצְרֵי וְהַמְטַרְתִּי עַל עֵיר אֲחַת וְעַל עֵיר אֲחַת לֹא אֲמַטִּיר חֶלְקָה אֲחַת תִּמְטַר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר לֹא תִמְטַר עָלֶיהָ תִּיבֵשׁ וְנָעוּ שְׁתֵּימֵי שֶׁלֶשׁ עָרִים אֶל עֵיר אֲחַת לְשִׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׁבְּעוּ" (עמוס ד, ז).

התופעה של שבר ענן הממטיר גשם על נקודה מסוימת בעוד שאזור סמוך נותר יבש היא תופעה המאפיינת את המדבר ואת חבל הספר. עמוס, שראה ודאי בעיניו אירועים כאלו, השתמש בכך כמשל לזעם הא-ל. גם כאשר תיאר עמוס את שיבתו של העם לערכי הצדק, הוא דימה זאת לגל של שיטפון הזורם פתאום: "יִגַּל כְּמַיִם מִשְׁפָּט וְצִדְקָה כְּנַחַל אֵיתָן" (עמוס ה, כד). לביטוי "נחל איתן" היה פירוש שונה בימי קדם, והוא ביטא נחל הזורם בצורים ובמצוקים. עמוס בן תקוע ודאי הכיר תופעה זו של נחלים מצוקים המתמלאים פתאום במי שיטפונות.

עמוס בנוקדים מתקוע

נצא מהמערה ונחזור חזרה בשביל המסומן בסימון שקוף אל השביל המסומן בשחור. נפנה בו שמאלה, ונעלה אל סככת צל הנמצאת מעלינו. נשב בסככה, ועל רקע נוף הנחל, ונספר את סיפורו של עמוס הנביא, איש תקוע.

עין נטוף: מעיין קטן הנובע מהמצוק שלמעלה והמטפטף לאיטו אל הבריכה הקטנה, שבה אפשר לטבול את הרגליים. עין נטוף, ושני מעיינות קטנים נוספים הנמצאים בסביבה, היו מקורות המים של מנזר חריטון.

צילום: עמיחי נעם

נעלה בשביל המסומן בכחול אל הישוב תקוע, ושם נסיים את הסיור.

נלך על מדף הסלע ונטפס אל מדרגות ברזל ואל שני סלעים המזכירים בצורתם את שני לוחות הברית. אנחנו נמצאים בכניסה אל מערת חריטון, המערה הקרסטית הארוכה בארץ.

מדרום מערב ליישוב תקוע, נמצא הכפר הערבי תוקוע. בכפר, או נכון יותר - בעיירה, חיים כ-10,000 תושבים. בדרום מערב הכפר, נמצא תל תקוע, המזוהה עם יישוב קדום שנשא אותו שם. מהיכן היישוב מוכר לנו? מתקוע יצאה האישה החכמה ששלח יואב בן צרויה כדי לשכנע את המלך דוד להשיב את בנו אבשלום, רוצח אחיו אמנון (שמואל ב, יד), מהגלות; ותקוע הייתה אחת הערים שביצר רחבעם בן שלמה מלך יהודה (דברי הימים ב, יא). אבל הדמות המפורסמת ביותר שיצאה מהעיר הייתה הנביא עמוס. למרות שמוצאו מתקוע שביהודה, ניבא עמוס על מלכות ישראל לצד נביא נוסף בן דורו - הושע בן בארי. לעמוס נכון אתגר לא פשוט: הוא ניבא על הממלכה הצפונית והעשירה בימי ירבעם בן יהואש. באותם ימים, פרחה הממלכה מבחינה כלכלית וצבאית, אך מבחינה מוסרית ודתית הייתה מושחתת ורקובה. עמוס היה צריך לשכנע את קהל שומעיו הספקן שהצלחת הממלכה אינה נובעת מהיושרה המוסרית של הדור, אלא מכך שהא-ל ריחם על העם העני (מלכים ב, יד). קל לתאר את איש הספר, עמוס, הרגיל לפשטותם של החיים, המגיע לעיר הבירה של מלכות ישראל, שומרון, ומייד מבחין בראווה, בניקור העיניים ובעושר הבלתי נצרך הנשפך ברחובות הבירה, וזאת על חשבון העניים. כך מוכיח עמוס את הגבירים והגבירות שבעיר שומרון: "שָׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הַעֲשִׂקוֹת דָּלִים הַרְצוֹת אֲבִיוֹנִים הָאֲמַרְתְּ לְאֲדֹנֶיהֶם הַבִּיאָה וְנִשְׁתֶּה" (עמוס ד, א).

בשבילנו

מרכז סיור ותודעה ישראלית
לוד מזוית אחרת

אחינועם רוטנברג*

לוי אשכול. מצב השכונה בימיה הראשונים היה טוב, והשכונה אוכלסה בתושבים עובדים. עם השנים, בעקבות מצבה הטוב של השכונה ובשל הקרבה לשדה התעופה, החליטו לשכן בעיר בכלל ובשכונה בפרט, עולים חדשים. לוד הייתה לפסיפס של תרבויות, של עדות ושל צבעים. ברחובות העיר היה אפשר לשמוע מגוון שפות. תחושה של קיבוץ גלויות ושל פעמי משיח ריחפה באוויר. קהילות רבות הקימו בתי כנסת בעיר. בשכונת רמת אשכול, המונה כמה רחובות בודדים, יש שמונה בתי כנסת, השייכים כל אחד לעדה אחרת.

במרוצת השנים, נכנסה העיר לקרוסלה של בעיות. בעקבות הסכמי השלום עם מצרים, הועברו שטחי האימונים של צה"ל מסיני לשטחי הנגב, שם שכנו חמולות בדואיות. החמולות הבדואיות פונו ללוד במחשבה שעיר מעורבת, מתפקדת ופורחת במרכז הארץ תוכל לספק להם פתרון ראוי. בנוסף להגעתם של החמולות הבדואיות העירה ובנוסף למורכבות החברתית שהחלה להתהוות בעיר, אוכלסה העיר במשתפי פעולה עם כוחות הביטחון של מדינת ישראל שזהותם הכפולה נחשפה. אלו עזרו למדינת ישראל במסירת מידע מודיעיני שסייע להצלחת מבצעים ביטחוניים שונים בשטחי יו"ש, ובתמורה קיבלו הגנה ומגורים בעיר. מעמדה האזרחי המעורפל של אוכלוסייה זו והרקע הסוציאלי המוחלש שלה הביאו לעליית הפשיעה ברחובות לוד ולערעור תחושת הביטחון של תושביה. פרשיות שחיתות ושוחד צצו בעריית לוד בשנות התשעים והוסיפו שמן למדורה והביאו להקמת שלוש ועדות קרואות בעיר - מציאות נדירה ביותר שהעידה על חוסר כשירות העיר לבחור במנהיגיה בעצמה. ואם כל זה לא הספיק, הוקמו באותן שנים הערים שוהם ומודיעין ומשכו אליהן את מי שמצבו הכלכלי אפשר לו לעזוב את לוד.

אם תיכנסו לרכב ותיסעו לאן שתרוצו - מצפון לדרום או ממזרח למערב, בכביש 1, או בכביש 443, או בכביש 6, או בכביש 40 - תעברו ממש ליד לוד. אז איך עיר כל כך מרכזית, שבימי חורבן בית המקדש אפילו כונתה "המשנה לירושלים", ושהייתה עירם של רבי אליעזר בן הורקנוס, של רבי טרפון ושל רבי עקיבא, הייתה לפריפריה חברתית?

אם תחשבו על לוד כיום, הקונוטציה לרוב, לא תהיה חיובית. אכן, המצב החברתי בעיר לא מעלה תחושות אופטימיות.

כשניכנס ללוד דרך צומת גינתון, נעמד בפתחה של שכונת רמת אשכול, שיושבת על שרידיה של העיר לוד העתיקה. נוכל לראות שהשכונה מורכבת ברובה משיכונים, ונראותה איננה מעוררת גאווה. ננסה להבין איך הגיעה העיר למצב זה ומה אפשר לעשות כדי להעלות את קרנה כקדם.

שכונת רמת אשכול הוקמה בשנות השבעים ונקראה על שם ראש הממשלה

*רכזת הדרכה וסיור לימודי בשבילי לוד

נוקבות הטרידו אותן, כגון: כיצד נכון לעזור למישהו שזקוק לעזרה בלי לגרום לו להרגיש מסכן וכיצד אפשר לעזור בלי לעורר תחושת התנשאות. הפתרון היה להראות לשאר תושבי השכונה שכולם באותה סירה, שהם שווים לשאר התושבים - אלו ואלו גרים בבניינים מוזנחים, ומה שחסר לתושב אחד בשכונה חסר גם לאחר. התנשאות היא כאשר אדם מגיע לסייע לאדם חלש מעמדה חזקה יותר, אבל המשפחות בשכונה היו בדיוק כמו כולם - גם הן נזקקו לנחת, לביטחון ולניקיון השכונה.

חאן חילו, צילום: מרכז סיור ולימוד בשבילוד

כשמסיירים בשכונת רמת אשכול, צועדים בין ישן לחדש. מאחורי מתנ"ס שיקאגו - המשותף לכלל תושבי השכונה ושעליו שלט מזמין בעברית ובערבית - עומד חאן אל חילו. זהו חאן עתיק ומפואר מהתקופה העות'מאנית, שגם שרידי הקומה השנייה שלו השתמרו. כמה צעדים מערבה משם, נמצאת רחבת שוק רמלה לוד הצבעוני של ימינו, הפעיל בימי שני ושלישי. משם המרחק קצר מאוד לנקודה המאגדת את שלוש הדתות. בנקודה ייחודית זו, ניצבים בית כנסת, כנסייה ומסגד זה לצד זה, כשהכנסייה והמסגד אף חולקים קיר משותף. עד לאירועי חודש מאי האחרון, היה המקום סמל לשלום ומקור גאווה לרבים מהתושבים.

בהמשך הסיור בשכונה, תוכלו לזהות בניינים שניכר שעברו שיפוץ, תיבות דואר מתוקנות, גינה מסודרת וכתובת ברורה על קיר. בניינים אלה הם בניינים שעברו "מייקאובר". בשכונה פועל כפר סטודנטים של בני עקיבא המסייע להקמת ועדי בתים בבניינים בשכונה. בניין שמצליח להקים ועד בית מתפקד, להסדיר חובות לחברת חשמל ולדאוג לניקיון קבוע, הסטודנטים מסייעים לתושביו בשיפוץ הנראות של הבניין.

יש יוזמות רבות של מעורבות חברתית בלוד, כמו מפעל החסד הוותיק "יד ביד", שבראשו עומד איש הציבור יעקב גלוייברמן. בנווה זית, שכונה אחרת בעיר, החל לפעול מיזם "זולחן השבת", שיזם הרב איתן שנרב לזכר ביתו רנה ז"ל שנרצחה לפני שלוש שנים בבילוי משפחתי בעין בובין. שולחנות השבת הם סעודות שבת משותפות המתקיימות כל שבוע

משפחות הגרעין שהגיעו לשכונה ביקשו להחיות אותה ולגבש את תושביה לקהילה. אך מעורבות חברתית עלולה ליצור סיטואציות רגישות, ושאלות נוקבות הטרידו אותן, כגון: כיצד נכון לעזור למישהו שזקוק לעזרה בלי לגרום לו להרגיש מסכן וכיצד אפשר לעזור בלי לעורר תחושת התנשאות. הפתרון היה להראות לשאר תושבי השכונה שכולם באותה סירה, שהם שווים לשאר התושבים - אלו ואלו גרים בבניינים מוזנחים, ומה שחסר לתושב אחד בשכונה חסר גם לאחר. התנשאות היא כאשר אדם מגיע לסייע לאדם חלש מעמדה חזקה יותר, אבל המשפחות בשכונה היו בדיוק כמו כולם - גם הן נזקקו לנחת, לביטחון ולניקיון השכונה.

בשנת 1996, הוקם בעיר הגרעין התורני אלישיב. הגרעין החל את פעילותו בעיקר בשכונה הדרומית בעיר, שכונת נווה זית. עם הזמן, בעקבות פריחתו, הגיעו לגרעין משפחות נוספות והוקמו שכונות חדשות בעיר. כיום הגרעין מונה למעלה מ-1,000 משפחות.

בשנת 2007, הוקמה בלוד המכינה הקדם צבאית "מעוז". מטרתה להכין בוגרי כיתה י"ב לקראת הגיוס לצה"ל. מנכ"ל המכינה באותם ימים, אהרון אטיאס (היום מנכ"ל העירייה), זיהה את מצבה העגום של שכונת רמת אשכול. הוא החליט להעתיק את מקום המכינה לשכונת רמת אשכול דווקא במטרה לשקם את השכונה וליצור בה תחושת ביטחון. עם הזמן, התיישבו בשכונה משפחות אמיצות מהגרעין התורני. בהתחלה קיבלו אותם השכנים בעוינות ובחשדנות, חשש מייהוד השכונה כרסם בתושביה, והמשפחות הראשונות תיארו הצקות חוזרות ונשנות. אך למרות הכול המצב התקבע והיה לשגרה. משפחות הגרעין שהגיעו לשכונה ידעו תנאי חיים בסיסיים מאלו שהתקיימו בשכונה והם דרשו לקבלם גם בשכונה זו, כמו פינוי זבל, יצירת חיבורי חשמל תקינים והקמת מוסדות חינוך.

משפחות הגרעין שהגיעו לשכונה ביקשו להחיות אותה ולגבש את תושביה לקהילה. אך מעורבות חברתית עלולה ליצור סיטואציות רגישות, ושאלות

הדרכה בלוד, צילום: מרכז סיוור ולימוד בשבילוד

לראשונה פסיפס בגודל 180 מ"ר המתוארך לתקופה הביזנטית שהתגלה בחפירות בעיר.

יש עוד הרבה מה לראות, לשמוע ולהרגיש בלוד, אך קצרה היריעה מלהכיל. בלוד יש תקווה ואמונה שימי הזוהר שזכתה להן בעבר יחזרו. הצעדים לכך הן דרך חשיפת עברה המפואר ודרך מעורבות חברתית של כלל חלקי האוכלוסייה. אני מזמינה אתכם לבוא אלינו ללוד, להבין מהי מעורבות חברתית צנועה ואמיתית, להתאהב בעיר שבה חיו גדולי הדור בימי בית שני, ולעסוק באהבת חיים.

"מייקאובר", צילום: באדיבות פרויקט המייקאובר ברמת אשכול

לאנשים חסרי אמצעים או חסרי עורף משפחתי. את האוכל לסעודה מבשלים אנשים פרטיים בעיר. המיזם הצליח והתרחב לשכונות נוספות בלוד ואפילו פעל בתקופת הקורונה במתכונת מותאמת. בנוסף, הרב איתן מוביל מיזם של חלוקת חבילות מזון חודשיות ושל מתן עזרה כספית (בעזרת אנשי מקצוע מתחום הרווחה והמשפט) ועוד.

בנווה זית, הוקם "פארק קהילות ישראל", המאופיין בבתי כנסת ליוצאי עדות שונות ומגוונות. בתי הכנסת פעילים ולכל אחד סיפור מיוחד משלו. בביקורכם בפארק, תוכלו לראות במו עיניכם קיבוץ גלויות מה. כפר הסטודנטים של עמותת איילים שפועל בעיר יזם לאחרונה הקמת בית קפה חברתי בשם "לודה" וגייס לצורך כך תרומות. בע"ה, התכנן לפתוח אותו יוצא לפועל. בבית הקפה יעבדו צעירים שלהם מוגבלויות ונוער בסיכון.

קשה לכתוב מאמר שלם על לוד ועל החיים בה היום ללא התייחסות לאירועי מאי האחרונים. על אף ההלם והשבר שעלו באותה תקופה, הצליחו תושבי העיר לראות גם את הטוב שבה. ביוזמה של שתיים מתושבות שכונת רמת אשכול, שהיו בעבר חלק מכפר הסטודנטים, כל התושבים שרצו לצאת מהשכונה בזמן מבצע שומר החומות ולא היה להם איך או לאן מצאו

גינה קהילתית בלוד צילום: מיכל ינון

מקלט באולפנת רעות בפתח תקווה. שם התכנסו רבים מתושבי השכונה. גם אלו שהיה להם לאן ללכת העדיפו להגיע לאולפנה ולהיות חלק מהקהילה. הייתי שם בעצמי, וההתגייסות של כולם והדאגה זה לזה נתנו תחושת שייכות לקהילה חזקה מאוד. לילדי השכונה שפוננו גם כן היו הפעלות שוטפות, והם קיבלו חיבוק חם מכלל המדינה ומתושבי פתח תקווה בפרט.

מרכז סיוור ולימוד בשבילוד שהוקם בעיר פועל במטרה לשנות את תדמיתה של העיר בקרב המבקרים וליצור פטריוטיות לוקלית בקרב תושבי העיר. בשבילוד מקיים מסע ציוני לודאי לתלמידי תיכון, בשיתוף עמותת שלבים. במהלך המסע, לומדים על המורכבות שיש בעיר לצד הרבגוניות שבה במטרה שהמודרכים יעברו תהליך של למידה על קבלת השונה, על ערבות הדדית ועל עשייה חברתית חיובית.

העבר המפואר של התנאים אנשי לוד מחכה עדיין שיחשפו אותו ושישוב להיות בסיס לגאווה ולמורשת מקומית. מודעות לעבר המפואר של העיר יכולה להיות נדבך נוסף בשינוי הדימוי העצמי של תושבי העיר ולהביא לשינוי המיחול בתחום זה. התקווה נתלית בפתירתו של מוזיאון הפסיפס בעיר, שבו יוצג

אביב בארץ האש

יעקב שקולניק*

כסלון ושמורת טבע הר טייסים, הר איתן ונחל צובה, מקומות אהובים ומוכרים היטב למטיילים בישראל, לבשו שחור.

היערות ושמורות הטבע שעלו באש הם ליבו של "הבנק" המשמר את ערכי הטבע והמורשת של הרי ירושלים, מקום מקלט לעולם החי והצומח של החבל הים תיכוני בישראל. הוסיפו לכך את מקומו של היער כחוליה מרכזית בפרוזדור אקולוגי ארצי וכשטח פתוח בין מרכזי האוכלוסייה הגדולים שבתל אביב ובירושלים, והרי לכם אזור שאין ערוך לחשיבותו.

ליער הקדושים יש גם ערך רגשי גדול. בימינו קשה להבין את ההתרגשות שאחזה בציבור הישראלי ובעולם היהודי כולו כאשר בשנת 1951, שנים ספורות מתום מלחמת העולם השנייה, החלה קק"ל לנטוע יער ובו שישה מיליון עצים, עץ כנגד כל קורבן בשואה. מול דגלי ישראל עוטים שחור ומול לפידים בוערים, התקבצו לכאן ניצולי שואה מרחבי העולם ועולים חדשים ממושבי הסביבה ומקצוות הארץ ונטעו בהתרגשות את השתילים הרכים. ביער פזורות אנדרטות רבות לזכר קהילות שחרבו, וכן נמצאת בו אנדרטת מגילת האש המפורסמת, שלמרבה המזל לא נפגעה בשרפה.

נוסף על כך, ביער הקדושים פועלת תחנת ניטור אקולוגי ארוך טווח (Long Term Ecological Research), חוליה ברשת עולמית של תחנות מחקר. בתחנה מבצעים מחקר ממושך ורציף על התנהגות היער תחת כלי ממשק שונים, ובאמצעות לומדת קק"ל על הדינמיקה של המערכות האקולוגיות שבאחריותה. ביער הקדושים, למדו יערני קק"ל שבמקרים רבים ראוי לדלל את היערות שבחבל הים התיכוני בצורה ניכרת ולהסיר שישים עד שבעים אחוזים מהעצים כדי

שרפות פוגעות בצורה קשה בטבע והן מסכנות רכוש ונפש. בשנים האחרונות, אנו עדים ליותר ויותר שרפות ובהיקפים גדולים ביותר. ובכל זאת, החורש הים תיכוני יודע להחלים מאש. ברשימה זו, נספר על השרפה שהשתוללה בקיץ האחרון בהרי ירושלים, נלמד על חשיבות האזור שנשרף וגם נציע טיול בלב השטח השרוף כדי לראות כיצד הטבע הישראלי מתאושש.

בצוהרי יום ראשון, 15 באוגוסט 2021, ייללו הצופרים של מכוניות הכיבוי. שוב משתוללת דלקה בלב הרי ירושלים. במשך ארבעה ימים, נאבקו לוחמי האש בלהבות. השרפה, כך התברר, פרצה בכמה מוקדים באזור מושב בית מאיר והתפשטה לעבר יישובי הסביבה, כשהיא חורכת 12,500 דונם של יער ושל חורש. חלק ניכר מהשטח כלול בתחומי יער הקדושים ויער סטף. מורדות נחל

*עוסק בדיעת הארץ וכותב עבור קרן קיימת לישראל החטיבה לחינוך וקהילה

יער אורנים לאחר השרפה, צילום: יעקב שקולניק

להעניק לעצים ותיקים הזדמנות לשרוד וכדי לאפשר התפתחות יער מגוון. תחנת הניטור, למרבה המזל, לא נפגעה בשרפה.

וראו שיחזרו ליער. כריתה של עצים שרופים נעשית רק במקומות שהדבר נחוץ לשמירה על בטיחות המטיילים. נוסף על כך, הקרקע מכילה מלאי זרעים ופקעות שלא נפגעו. בשנים הקרובות, ייבחן השטח בסקרים מדוקדקים, והתערבות תהיה רק במקומות שבהם ייקבע ליער ייעוד מיוחד - בוסתן, מטע זיתים או טיפוח טרסות ישנות.

השטח הפתוח מצמחייה הוא הזמנה להשתלטות זרעית אורן (זרע הוא צמח צעיר המתפתח מזרע). האש פותחת את האצטרובלים של האורנים והם מפיצים את הזרעים בהמוניהם, ומהזרעים עשויים להתפתח אינספור צמחים חדשים. במצב זה, ייתכן שאחרי ארבע או חמש שנים יהיה צורך לדלל את זרעית האורן כדי להימנע מיצירת יער אורנים צפוף.

על האש

בשנים האחרונות, הושקעו ביערות קק"ל משאבים עצומים למניעת התפשטות מהירה של אש. חלקות יער גדולות עברו דילול משמעותי כדי להפחית את הביומסה הצמחית, הדלק שמזין את השרפות בקיץ. קק"ל גם יצרה קווי חיץ בין היישובים והיערות שבאחריותה ואזורי חיץ ביער. במידה רבה, בזכות הטיפול היערי, לא גרמה השרפה האחרונה לנפגעים בנפש ונרשמו רק פגיעות מעטות ברכוש. דוגמה מובהקת לכך התרחשה במרכז לבריאות הנפש איתנים. קווי החיץ ודילול העצים עצמם ליד גדר המתחם, יוזמה מבורכת של מנהל בית החולים, תרמו לכך שאיש לא נפגע.

תנו לטבע לנצח

ענפים ראשונים של קטלב ושל אלון מצוי, צילום: יעקב שקולניק

בשנים האחרונות, הושקעו ביערות קק"ל משאבים עצומים למניעת התפשטות מהירה של אש. חלקות יער גדולות עברו דילול משמעותי כדי להפחית את הביומסה הצמחית, הדלק שמזין את השרפות בקיץ. קק"ל גם יצרה קווי חיץ בין היישובים והיערות שבאחריותה ואזורי חיץ ביער. במידה רבה, בזכות הטיפול היערי, לא גרמה השרפה האחרונה לנפגעים בנפש ונרשמו רק פגיעות מעטות ברכוש.

טיול לארץ האש: שביל המטוס סובב איתנים

שביל הטיול המקיף את איתנים מעניק הזדמנות לטייל ביער השרוף ולראות מקרוב כיצד החורש מתאושש. לפי תצפיותינו בינואר, אנו מצפים לפריחה אביבית מרשימה של רקפות, של מיני סחלבים ושל צמחי בצל ופקעת אחרים.

מידע שימושי

אורך המסלול: כ-1.5 ק"מ

אופי הטיול: שביל נוח במסלול מעגלי

מפה: מפת טיולים וסימון שבילים מבואות ירושלים (גיליון מס' 9)

גישה: כביש 395, בין היישובים צובה ורמת רזיאל. פונים צפונה על פי השילוט "איתנים עילית" ומגלים את שלט הכניסה לשביל לאחר כ-300 מ'.

הנזק נגרם. מה עושים עכשיו? תורת שיקום היער של קק"ל אומרת שיש להניח לשטח להשתקם בצורה טבעית. עצי חורש ירוקי עד יודעים להשתקם בכוחות עצמם. הם מצוידים בניצנים רדומים בצוואר השורש, ואלו מתעוררים לאחר שהנוף שלהם נפגע מאש או מכריתה ומצמיחים ענפים חדשים חיים קל.

השלדים המפוחמים של העצים נשארים גם הם בשטח. הענפים והעלים השרופים מכילים מינרלים,

כדאי לדעת

שתי האנטנות הגבוהות שבראש הר איתנים משמשות את המטיילים בהרי ירושלים כנקודת התמצאות בנוף. פסגת ההר מתנשאת לגובה 776 מ' מעל פני הים והיא מבודדת היטב מהפסגות האחרות של הרי ירושלים. השביל המקיף את מתחם איתנים הוא פרי יוזמה משותפת של קק"ל ושל הנהלת המרכז לבריאות הנפש באיתנים.

שלט הכניסה לשביל ששרד את השרפה, צילום: יעקב שקולניק

סיפור המטוס

לאחר שפנינו שמאלה, מתנשאת מולנו, מדרום, שלוחה ארוכה שבראשה משתרע מושב גבעת יערים. זה המקום להסביר את מקור שמו של השביל שלנו - "שביל המטוס": בתחילת מאי 1948, כמה ימים לפני ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, ניסו הכוחות העבריים לפרוץ את הדרך לירושלים. כדי להגביר את הלחץ על הכוחות הערביים, הוחלט להפציץ את עמדותיהם באזור בית מחסיר (כיום בית מאיר), החולש על הדרך. בעשרה במאי יצא המטוס ליעדו. זה היה מטוס מדגם נורסמן, שהגיע לארץ מאיטליה כשבוע קודם לכן. קברניט המטוס היה יריב שיינבאום, לשעבר טייס בחיל האוויר המלכותי הבריטי. טייס המשנה היה דניאל בוקשטיין, מפקד שדה דב באותם ימים. האנשים האחרים בצוות היו האלחוטאי שלמה כהן ושלושה אנשי חימוש - צבי שוסטרמן, יצחק שקלנביץ' ושלמה רוטשטיין. כאשר הגיע המטוס לאזור בית מחסיר, הודיע דניאל בקשר: "זיהינו את המטרה, אנו יורדים להפציץ". מאז נותק עימו הקשר, והמטוס נעלם עם כל אנשי צוותו.

שביל המטוס לאחר השרפה, צילום: יעקב שקולניק

במהומת הקרבות, לא היה זמן לחפש את שרידי המטוס. החיפושים אחריהם החלו אחרי כחודשיים, והתברר כי המטוס התרסק במדרון הדרומי של גבעת יערים. אחד סאמח אל ח'אלדי, שהיה מנהל בית היתומים בדיר עמר וחולה מכדי לברוח עם שאר תושבי הכפר והחוזה, הוביל את איסר חלמיש, קמ"ן הגדוד השישי של חטיבת הראל, אל מקום ההתרסקות של המטוס.

מתחילים

שלט ההסבר של קק"ל בכניסה לשביל שרד באורח נס, אך בשל החום דהו מעט המפה והמילים שהודפסו בו. מסביב ניצבים שלדים מפוחמים של עצי אורן. הם כבר איבדו את הסיכוי להמשיך לחיות, אך מהאצטרובלים שהפיצו ינבטו מאות זרעי אורן. לעומתם, מבסיסי הגדמים של החרובים, של הקטלבים ושל אלות המסטיק, כבר מתפרצים ענפים רעננים חדשים.

צעידה בת שתי דקות מביאה אותנו למקום שבו נפרשים מימין הנופים המרהיבים של הרי ירושלים. מכאן אפשר להתרשם מההיקף העצום של יערות הסטף ורכס שורק ומהערוץ העמוק של נחל שורק שבנייהם. באופק נראה הרס של הרי חברון. מכאן גם אפשר להתרשם מחלק השטח שנשרף, המקביל בערך לחצי מהשטח שעלה באש בשרפה הגדולה בכרמל (דצמבר 2010).

דיר עמר

נמשיך לצעוד. עצי הבוסתן שצמחו כאן אינם עוד איתנו. הם היו שייכים לכפר הקטנטן דיר עמר, שבו התגורר קומץ תושבים עד מלחמת העצמאות. בראש ההר, בתחום איתנים, נבנה אתר מקודש לזכרו של הקדוש המוסלמי א-סאעי (השליח) עמר. מסורת מקומית מייחסת את השם לחוסיין, שליחו של עומר בן אל-ח'טאב, כובש ירושלים במאה השביעית לספירה. שיח' חוסיין כונה גם אבו אל-ארמלה (אבי האלמנה), ונחשב אפוא גם לפטרונם של יתומים ושל אלמנות. הוועד הערבי העליון יזם בשנת 1942 את הקמתו של מוסד לימודי ששילב לימודים עם חקלאות בראש ההר. כיום שוכן במתחם החווה המרכז לבריאות הנפש איתנים. בהמשך השביל, ליד שלט ההכוונה של קק"ל המכוון שמאלה, חשפה השרפה טרסות ורצפות של מבנים חרבים הבנויים בדגם אחיד. יש להניח שמבנים אלה שייכים למוסד החינוכי שננטש.

גופות החללים נמצאו במערה לרגלי קברו של שיח' עמר (המערה איננה קיימת כיום). חלק ממנוע המטוס נמצא, והוא מוצב לזיכרון באנדרטה המרכזית של חיל האוויר שבהר טייסים. חלק אחר מהמנוע מוצב בגן שביישוב גבעת יערים. עתה לא נותר לנו אלא להמשיך ולאגף את איתנים ממערב ולשוב לנקודת המוצא.

קחו איתכם לשטח

אנחנו מזמינים אתכם ליהנות מכלי מודולרי המאפשר בניית מגדיר צמחים אישי או משחק לוטו לשטח. מטרת הפעילויות היא לסייע לתלמידים להכיר צמחים שונים ולדעת לזהותם. מגדיר הצמחים והלוטו נבנו כך שכל מחנך ומדריך יוכלו לבחור אילו צמחים לשלב בפעילות בהתאם למצאי בשטח.

הכנת לוטו, מגדיר צמחים אישי»

<https://tinyurl.com/5n82rckn>

בחידות הטרוויה שלפניכם, ציורים שבתוכם

מסתתרים פרחים וצמחים שמקשטים את ישראל לאורך עונות השנה. מצאו אותם. וגם: לרשותכם דף פתרונות ואת החידון בפורמט מקוון.

חידות בציורים - זיהוי פרחים» <https://tinyurl.com/3upp7zdt>

חיננית הבתה לא מתרגשת מהאש, צילום: יעקב שקולניק

פריחת רקפת לאחר השרפה, צילום: יעקב שקולניק

עצים מסוכנים שנכרתו, צילום: יעקב שקולניק

נשים חלוצות ברחביה, סיור המוקדש ליום האישה הבינלאומי

סיור בשכונת רחביה הירוקה טומן בחובו מגוון סיפורים מרתקים מימיה של הציונות המתחדשת. הפעם בחרנו לסייר בעקבות נשים פורצות דרך.

מנה חלפון* ואסנת דרעי**

מסמטאות רחביה (רחוב אלחריזי). צילום: עדיאל לו. מתוך: ויקיפדיה

בקיץ 1919, נוסדה "התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות בארץ ישראל", וחמדה בן יהודה הייתה זו שהובילה את הראשונה להעלות את נושא הראשונה להעלות את נושא זכויות הנשים לסדר היום הייתה חמדה בן יהודה, וכך כתבה בעיתון: שאלת האישה בארץ ישראל העסיקה את מחשבתי מכבר: מה מהותה? מה היא צריכה להיות? מה תעודתה בחיינו הלאומיים? מה מקומה במעמד הכללי של האישה בעולם כולו?... עוד לפני חמש עשרה שנה הזדמנתי בפריז עם אחת ממנהלות התנועה של שיווי הזכויות לאישה, ד"ר קטה שירמכר, שביקשתנו להקים בירושלים סניף להחברה הכללית אף יעצתנו לשתף בו גם את האישה הנוצרית והמוסלמית, ונשיב את פניה ריקם באומרינו בליבנו: היות עמנו משועבד, נכלם ונרדף... מעריצות השליטים גם בארצנו, איך נשחרר את האישה? את הרגש הלאומי בכלל השתדלנו לעורר בה אז, וכשיבוא היום - תגיע גם שעתה. (חמדה בן יהודה, מתוך: "דואר היום" 1919). המאבק למען שוויון האישה.

במשך מאות שנים של שלטון עות'מאני בארץ, היה השלטון גברי. הגעת הבריטים לארץ, הביא עימו שינוי. הראשונה להעלות את נושא זכויות הנשים לסדר היום הייתה חמדה בן יהודה, וכך כתבה בעיתון: שאלת האישה בארץ ישראל העסיקה את מחשבתי מכבר: מה מהותה? מה היא צריכה להיות? מה תעודתה בחיינו הלאומיים? מה מקומה במעמד הכללי של האישה בעולם כולו? עוד לפני חמש עשרה שנה הזדמנתי בפריז עם אחת ממנהלות התנועה של שיווי הזכויות לאישה, ד"ר קטה שירמכר, שביקשתנו להקים בירושלים סניף להחברה הכללית אף יעצתנו לשתף בו גם את האישה הנוצרית והמוסלמית, ונשיב את פניה ריקם באומרינו בליבנו: היות עמנו משועבד, נכלם ונרדף מעריצות השליטים גם בארצנו, איך נשחרר את האישה? את הרגש הלאומי בכלל השתדלנו לעורר בה אז, וכשיבוא היום - תגיע גם שעתה. (חמדה בן יהודה, מתוך: "דואר היום" 1919).

התחנה הראשונה - כיכר צרפת.

* מפקח מינהל חברה ונוער, מדריך מסעות בני נוער בארץ ובפולין
** רפרנטית הכנה לצה"ל מחוז תל אביב

לתלמה הייתה השפעה רבה על החינוך המוזיקלי בארץ והיא שהגתה את הרעיון להקים בית ספר לאומנויות.

נמשך ברחוב רמב"ן ונעלה ברחוב אבן גבירול אל בית החלוצות (כיום מרכז חינוכי יד בן צבי).

שרה גליקליך, מורה במקצועה, קראה להשתלבות נשים בחיי הציבור כדי לחנך את הדור הצעיר לקראת בניין הארץ. ואכן, שנות המנדט הבריטי, העומדות בסימן בניין המוסדות העבריים, היו שנים, בהן נשים חלוצות הציבו עצמן במרכז העשייה בכל התחומים.

נמשך ממתחם טחנת הרוח אל בית ילין.

עיבוד לצילום של רחל ינאית בן-צבי משנות ה-30. תמר הירדני. מתוך: ויקיפדיה

רחל ינאית בן צבי, נולדה בשם גולדה ליסנסקי. היא הייתה רק בת שבע כשהחלה ללמוד ב"חדר" של רבי פישל הזקן. באותם ימים, לא היו רגילים לראות בנות שלומדות לקרוא ולכתוב, אבל האמינה שאין דבר שבנים יוכלו לעשות והיא לא. והיא צדקה: כשמלאו לה 12 שנים, כבר הייתה פעילה ציונית. בהמשך הצטרפה לארגון השומר והייתה חברה במפקדת ההגנה בירושלים. בפרעות תר"ף-תרפ"א, הסתובבה באקדח והכשירה חלוצות, וגם ייסדה את בית הספר החקלאי בעין כרם. רחל הייתה אישה חזקה ומרשימה, אבל כלפי חוץ היא הקרינה לאומיות וצניעות, ואלה לא נעלמו גם כשהייתה לאשתו של נשיא המדינה יצחק בן צבי: השניים גרו בצריף, בגדיהם הייצוגיים נתפרו רק במתפרות מקומיות, ואפילו את הארוחות החגיגיות ביותר הם הקפידו להכין מתוצרת חקלאית ישראלית. כך, בנועם ובפשטות, נהייתה רחל למקור גאוה והעצמה נשית ישראלית.

נמשך ברחוב אברבנאל עד לפינת רחוב אבן שפרוט. מתחת למפלס הרחוב, בדירה אפולית שהיא כמעט מרתף, מסתתרת דירתה של מרים ילן שטקליס.

מרים ילן שטקליס נולדה באוקראינה ב-21 בספטמבר 1900. לאב ציוני. אימה נפטרה ממחלה כשהייתה בת 16. מרים עלתה לארץ עם אביה ועם שני אחיה ב-1920, התגוררה בירושלים ועבדה שנים

בית תלמה ואליעזר ילין, רחוב רמב"ן 12

תלמה נולדה ב-1895 בלונדון למשפחת בנטוויץ. במשפחה ציונית זו, זכו כל ילדי המשפחה לחינוך מוזיקלי מעולה. תלמה ניגנה בצ'לו, והייתה לצ'לנית מן השורה הראשונה בעולם. בשנת 1919, עלתה לארץ ונישאה לאדריכל אליעזר לבית ילין.

בבית זה התארחו הרצל וחיים ויצמן. נשים לב לבית המרשים, הכולל מרפסת מוגבהת. במרפסת זו קיימה תלמה קונצרטים רבים, כמעט בכל שבוע. יש לזכור כי באותם ימים לא הייתה תזמורת פילהרמונית בארץ. תלמה ילין יצרה הרכב מוזיקלי, אנסמבל (רביעייה מוזיקלית), ולקונצרטים אלו הגיעו אנשי תרבות ורוח מכל העיר. הופעותיה לא היו רק באולמות קונצרטים נחשבים, אלא גם בהתיישבות העובדת. ובמלחמת העולם השנייה, אף הופיעה במצרים בפני החיילים המגויסים.

רבות בספרייה הלאומית בתרגום ספרים משלל השפות שידעה. בשנותיה האחרונות עברה לחיפה, שם טופלה על ידי משפחת אחיה. היא נפטרה בתשעה במאי 1984, בגיל 83 וחצי.

ילן שטקליס הייתה נשואה במשך עשר שנים, מגיל 29, לארכיאולוג משה שטקליס. נישואיה הסתיימו לאחר שבן זוגה עזב אותה לטובת מאירת ספרייה, בינה גבירץ.

מרים אימצה ילד מופרע ואפל ואחר, כנראה קצת כמוה וכמו הבובה אלישבע שעליה כתבה. היה זה שמוליק קראוס. שמוליק נתן מענה לחסכים רבים שידעה מרים: חסך בבן וחסך באומן גדול שינגיש את שירתה לציבור רחב ומבוגר. נקודת המבט הילדותית של מרים, הבאה לביטוי בכתיבתה למבוגרים, תרמה להבנתה את חרדותיהם של ילדים בגיל הרך והכשירה אותה ללידת שיריה הרבים לילדים, השומרים את קסמם עד היום. דוגמה לכך הוא השיר הידוע "ידידי טינטן".

נרד לרחוב רמב"ן ונתעכב ליד בית מספר 47, בית חסיה ידן.

חסיה פינסוד סוקניק. צילום: אלבום משפחתי. מתוך: ויקיפדיה

בבית זה, שעבר שיפוץ והרחבה משמעותיים, התגוררו הזוג סוקניק, אליעזר וחסיה, לימים ידן. זה המקום לספר על מפעלה החלוצי של חסיה והוא גן ילדים עברי מודרני.

עד ראשית הציונות, נועדו לבני הגיל הרך שני מוסדות עיקריים: החדר, שבו למדו תורה החל מגיל שלוש, והמאיסטרא, מוסד לשמירה על הטף ללא כל הקניית יסוד חינוכי.

חסיה סוקניק כתבה על המתרחש במוסד זה:

המאיסטרא עצמה היתה יושבת וסורגת פוזמק או עוסקת בעבודה אחרת ומשגיחה על הילדים שיישבו

במנוחה, בידיים שלובות כדי שלא יתכתשו זה עם זה והעיקר, שלא יצאו החוצה ולא ישחקו... הרועם שעשה עלי אותו מוסד לא נמחה מזיכרוני עד היום: חדר חשוך ללא קרן אור ... על הרצפה המכוסה מחצלות ישבו ילדים, 15 במספר, רגליהם מקופלות תחתם וידיהם שלובות על החזה. עיני כל הילדים היו חולות, מוגלה ניגרה מהן... גם פצעים ופגעי עור אחרים לא חסרו ומראה פניהם היה מדכא. המאיסטרא סרגה והשגיחה על הילדים שלא ידברו. על שאלתי מה הם עושים כל היום, ענתה לי בתמימות: "כלום צריכים קטנים כאלו לעשות משהו" (חסיה סוקניק, מתוך כתבתו של ניר חסון, עיתון הארץ).

חסיה פתחה את גן הילדים העברי הראשון בירושלים, בשכונת זכרון משה, ב-1912. בגן זה לימדה שירים וסיפורים שתרגמה לעברית. בביתה שלה ברחוב רמב"ן, גידלו חסיה ובעלה הפרופסור לארכיאולוגיה שלושה בנים לתפארת: יגאל ידן, לימים הרמטכ"ל השני של צה"ל וחופר מצדה; יוסי ידן, לימים שחקן תיאטרון הקאמרי; ומתי ידן, שנפל כטייס בקרב אווירי מעל תל אביב במלחמת העצמאות.

מרחוב רמב"ן נמשך למפגש רחוב אוסשיקין ושדרות בן מימון. ברחוב בן מימון 46, נגיע לבית לוי אשכול. בית זה שימש המעון הרשמי של שלושה ראשי

"גן סוקניק", שכונת "זיכרון משה" בירושלים, לקראת חג הפסח 1949. בתמונה: הגננת חסיה פינסוד-סוקניק וילדי הגן. צילום: פוטו אמקה. מתוך: ויקיפדיה

ממשלה: דוד בן גוריון, לוי אשכול וגולדה מאיר.

גולדה מאכוביץ (מאיר) נולדה ב-1898 בקייב. בשנת 1906, היגרה המשפחה לארצות הברית, שם סבלו בני המשפחה עוני ומחסור. למרת התנאים הקשים, התעקשה גולדה כי תלמד בתיכון. משסירבו הוריה לכך, עזבה את הבית ועברה להתגורר עם אחיותיה שיינה ובלה כדי שיתאפשר לה ללמוד.

במהלך לימודיה, נחשפה גולדה לרעיון הציוני ולהלכי הרוח הסוציאליסטים והחלה לפעול במפלגת פועלי ציון.

נישאה למוריס מאירסון ועלתה איתו לארץ ב-1921. נילאה מגוון תפקידים ציבוריים: היא החלה כיו"ר מועצת הפועלות והמשיכה כאשר דיפלומטיה בברית המועצות, ובשנת 1949 שימשה שרת העבודה בממשלת ישראל.

גולדה חוקקה את חוק הביטוח הלאומי וחוקי עבודה רבים נוספים. בשנת 1956, מונתה לשרת חוץ ושימשה

את המחשבה שמצבם של גברים עדיף על זה של הנשים - או שזה אסון ללדת ילדים. בכלל לא."

(גולדה מאיר, מתוך: "חיי").

בית ראש הממשלה בשדרות בן מימון היה מעולם הרשמי של שלושה ראשי ממשלה (בן גוריון, אשכול וגולדה מאיר). בזמן כהונתה של גולדה מאיר, קיבל מטבח הבית משמעות מיוחדת. המטבח של גולדה היה מוסד לא פורמלי שבו נפגשו שרי מפלגת העבודה לישיבה שלא מן המניין לשם תיאום עמדות לקראת ישיבת הממשלה הכוללת.

גולדה הפכה את הקערה על פיה. המטבח, שלאורך ההיסטוריה שימש מקומה של האישה, היה למטבחון - סמל למקום שבו מתקבלות ההכרעות האמיתיות. בממשלות הבאות, היה הכינוי "מטבחון" לשם נרדף לסביבתו הקרובה של ראש הממשלה (התמונה המפורסמת של גולדה במטבח היא דווקא מביתה בתל אביב).

נצא מן הבית נחצה את הכביש ונחלוף על פני קבר יאסון העתיק. ברחוב אלפסי ליד בית מס 16 רחבה קטנה ושלט הנצחה למשוררת לאה גולדברג.

גולדה מאיר ספריית הקונגרס האמריקאית, מתוך אתר פיקיוויקי

לאה גולדברג נולדה בשנת 1911 בקניגסברג (אז גרמניה והיום רוסיה). בהמשך היגרה המשפחה לקובנה, שם החלה לאה לכתוב שירים בעברית. בשנת 1935, עלתה לארץ והתגוררה בתל אביב, ברחוב ארנון, והחלה לכתוב לעיתונים דבר ומשמר.

לאה הייתה מגיעה לירושלים בחודשי הקיץ והסתיו בשל רצונה למצוא בעיר מפלט: "מתל אביב אני מפחדת אין שום דבר (בה) המושך את לבי" (לאה גולדברג, "יומן", 17.8.49).

בשנת 1951, עברו לאה ואימה לירושלים, לשכונת רחביה, בעקבות משרה שהוצעה ללאה באוניברסיטה העברית. לא הייתה ממיסדי החוג לספרות כללית והשוואתית ועמדה בראשו. באוניברסיטה, התגלתה לאה כמרצה כריזמטית, והודות לאישיותה הכובשת הגיעו סטודנטים רבים לשיעוריה.

בדירה הקטנה והצנועה שברחוב אלפסי, כתבה ותרגמה יצירות רבות וגם החלה לעסוק בציור וברישום. בשנת 1968, הוציאה מחדש את ספר הילדים "המפוזר מכפר אז"ר", הפעם כשרישומיה שלה מעטרים את הספר.

בשנת 1969 אובחנה כחולה בסרטן, ובינואר 1970 נפטרה בבית החולים הדסה בירושלים. לאה נקברה בבית העלמין בהר הזיתים. אימה צילה הוסיפה להתגורר בדירה עד פטירתה בשנת 1983.

ועם סיפורה של לאה גולדברג נסיים את סיורנו.

גולדה כתבה: "העובדה שכל ימי חייתי ועבדתי עם גברים, אבל העובדה שאני אישה מעולם לא הפריעה לי בשום דבר. היא מעולם לא גרמה לי מבוכה ולא עוררה בי אצלי תסביך נחיתות כשם שלא עוררה בי את המחשבה שמצבם של גברים עדיף על זה של הנשים - או שזה אסון ללדת ילדים. בכלל לא." (גולדה מאיר, מתוך: "חיי").

בתפקיד עשר שנים. בשנת 1969, עם פטירתו של ראש הממשלה המכהן לוי אשכול, מונתה לתפקיד ראש הממשלה (האישה השלישית בעולם).

גולדה כתבה: "העובדה שכל ימי חייתי ועבדתי עם גברים, אבל העובדה שאני אישה מעולם לא הפריעה לי בשום דבר. היא מעולם לא גרמה לי מבוכה ולא עוררה בי אצלי תסביך נחיתות כשם שלא עוררה בי

מתחברים לאדמה, עוזרים לחקלאים וחוזרים לשורשים

צוראל אסף וחן גלעד*

צעד ראשון - שילוב מעשה ולימוד

מה נקודת המוצא המתודית שממנה אתם ניגשים לתכנון הפעילות שלכם? ארגון השומר החדש שם לו לייעוד לשמור על אדמות המדינה במעשה ובלימוד. מייעוד זה, נובעת גישה חדשנית ומכוננת לתכנון הפעילות, המשימות והתוכניות: שאיפה למזג משימה מעשית עם תהליך לימודי! זו נקודת המוצא הראשונית שממנה ניגש לפעילות שלנו.

כל יציאה לטבע מספקת לנו מגוון רחב של הזדמנויות: הזדמנות להתבונן, לחשוב, ללמוד, להסתקרן, לחוות וגם להשתנות. סיפוק הזדמנויות זה תלוי בגורמים שונים: מתי אנחנו יוצאים לטבע, בלויית מי, לאן ומאיזו סיבה. כשיוצאים לשטח עם תלמידים, ניתנת הזדמנות לתווך להם את הנוף, את המראות ואת הסיפורים. אנו מביטים בתהליכי קרקע, בשכבות גיאולוגיות, בסיפורי האדם מהפרה היסטוריה לאורך התקופות השונות ועד היום. אנחנו

* הכותבים הם רכזי תוכן בשומר החדש.

מדברים על העליות השונות, על הקמת מושבות וקיבוצים, על חלוצים וחלוצות. אך מעבר לתיווך, אנו יכולים לאפשר גם הזדמנות להפעלה מעשית של התלמידים. אנו יכולים לספק להם אפשרות חווייתית שהיא הרבה מעבר להתבוננות חיצונית. אפשרות להיות חלק מההתרחשות של הטבע, ומעבר לכך - אפשרות להמשיך את מורשת הציונות והחלוציות במאה ה-21.

יש דרכים שונות ליצירת התנסות חווייתית של תלמידים. אחת מהן היא באמצעות עבודה חקלאית. מעבר לחשיבות העצומה שיש לענף החקלאות בחינוך, זאת הזדמנות לחבר בין עבר, הווה ועתיד ולתת לבני נוער, שמכירים את הפירות ואת הירקות בעיקר מהמדף בסופר, אפשרות לראות איפה הכול מתחיל. מעבר לכך, העשייה החקלאית מחברת את התלמידים לרצף ההיסטורי ההתיישבותי ומחברת אותם לשרשרת המפעל הציוני.

התנסות ראשונית זו בעבודת אדמה מספקת למתנדבים חוויה מכוננת של מאמץ פיזי יוצר בשטח. חוויה שבעידן המסכים והרשתות החברתיות משפיעה כמים קרים ומעוררים לנפש ומעוררת שמחה מעצם ההצלחה והתרומה לזולת. כך כתב לנו אחד המתנדבים, נער תושב מרכז הארץ: "התחברתי להתנדבות בחקלאות מכמה סיבות. בשבילי זו הזדמנות מצוינת להכיר את הארץ, להבין איך החקלאות משפיעה עלינו ועל הטבע. זו הזדמנות להכיר את עצמי ולהוכיח לעצמי מסוגלות, וגם בהפסקות בעבודה משלבים לימוד על המורשת ועל עצמנו. לדעתי החקלאות נותנת לנו ערכים מוסריים וצדדים חינוכיים שלפעמים לא מקבלים בביה"ס, וזו דרך מעולה גם לעזור וגם לחזק קשר עם חברים."

צילום: השומר החדש

בנוסף, ההתנדבות יוצרת רגע שיא של גיבוש חברתי חיובי ברמה הקבוצתית. השיח שנוצר ללא מסכים ובמפגש בין עצים, בין שיחים ולצד תוצרת חקלאית הוא אחר. בעבודה המשותפת בחוץ כולם שווים. אין ציונים, אין דרגות, כולם פועלים בשווה - קוטפים, מעשבים, בוצרים ומזמרים. פעמים רבות, החוויה של העשייה החקלאית מספקת צוהר להשתלבות עתידית מקיפה יותר בעולם החקלאי - בהתנדבות המשך באמצעות פלטפורמת ההתנדבות הדיגיטלית סאנדו או בהשתלבות במערך המתנדבים הקבוע של גילאי התיכון (משפחת הפרייארס) וכן בהצטרפות לתוכניות מנהיגות או לשנת שירות מבית השומר החדש (תוכנית זייד או תוכנית מנהיגות במצפים).

החשיבות שבעשייה חקלאית של בני נוער טמונה בהבנה שגם כיום, בשנת 2022, החקלאות עודנה קריטית לחיבור שלנו לאדמה שעליה אנו חיים. החקלאים הם שליחי ציבור, החוכרים את האדמה למען החברה ולתועלתה והמפתחים משק מגוון, מעודכן ומזין. המורשת הערכית היא כוח מניע מרכזי ושיקול מכריע בתנופת העשייה של כל משק חקלאי. החקלאים פועלים למענו תמידית, אך חייהם אינם פשוטים וקלים. בשנים האחרונות, החקלאים נאלצים להתמודד, לצד אתגרי עבודת האדמה, גם עם אתגרי השוק ועם פערי השיווק וגם עם תופעת פשיעה חקלאית נרחבת הפוגעת אנושות בתוצרת ובתשתיות. כתוצאה מאתגרים אלו, אדמות ננטשות ומשקים קורסים, יש מחסור משמעותי בידיים עובדות בענף וגיל החקלאי הממוצע מתקרב כבר לגיל פרישה. כיום, יותר מתמיד, שליחי הציבור שלנו זקוקים לנו כדי להמשיך להתקיים.

מאז תקומתה בעת החדשה, שמה לה החקלאות העברית ליעד לשמר ולטפח את אדמת הלאום למען החברה כאפיק מרכזי לעצמאות תזונתית וכן כאמצעי לשינוי תודעה חברתית בנוגע לזיקת העם והאדם אל האדמה. זה למעלה ממאה שנים שהחקלאות העברית מקיימת עמל מטפח ושגשוג. ענף החקלאות בישראל התפתח, מהחלוצים בעבר ועד למשקים החקלאיים כיום, כגורם מרכזי בשמירה על אדמות המדינה ובפיתוחן ולמעשה ביצירת תחושת שייכות לאדמה

מתחברים לאדמה - התנדבות קבוצת בחקלאות

השלב הבא בתכנון הפעילות יכולת תמיד תזכורת למטרות הערכיות שמניעות אותה. צאו לדרך כשאתם מצוידים בערכי הליבה שמובילים אותנו: חיבור לאדמה, ערבות הדדית ואומץ אזרחי. תכנון פעילות מיטבי יותאם תמיד לצורכי הקבוצה ולמצב בשטח, ולצד זה יתמקד בערכי ליבה מנחים.

זה למעלה מעשור שארגון השומר החדש מעניק לחקלאים תמיכה שוטפת ומסר חיוני שאף חקלאי אינו נשאר לבד. החקלאים פועלים למעננו, ואנחנו כאן בשבילם, בבחינת "שומר אחי". בליבת העשייה של הארגון, עומדות מאות אלפי שעות של עבודה חקלאית באמצעות רבבות מתנדבים. עיקר תנופת ההתנדבות מבוצעת באמצעות תוכנית "מתחברים לאדמה" - חוויה מרוכזת בת כמה שעות של התנדבות בחקלאות. קבוצות מאורגנות ממוסדות חינוך ומכלל המגזרים פונות לתוכנית, והמתנדבים חווים עבודת אדמה משמעותית ומסייעים לחקלאים סיוע בלתי אמצעי. מעבר לתרומה שבסיוע הממשי בשטח, הקבוצה המתנדבת מספקת לחקלאים מעין רוח גבית, שמעניקה לחקלאי כוח, מוטיבציה ומשמעות המשכית. זו מעורבות חברתית שנובעת מאחדות כהנחת מוצא והמובילה לחיזוק החוסן הקהילתי בקהילות המוצא של המתנדבים.

צילום: השומר החדש

מהתנסות חיה בחיבור לאדמה ולמורשתה. הניתוק שבין הנוער לסביבה ושבין חברה למורשתה מזינים תופעות תלישות, ואלו מגבירות ניכור, בדידות וחרדה.

"כשהגענו עם הכיתה, לא הבנתי למה באנו למטע בכלל ולא התחשק לי להתחיל לעבוד. אבל כבר בשיחה עם המדריך התחלתי להתחבר, וכשהתחלנו ממש לעבוד, מהר מאד נכנסתי לזה לגמרי. כשראיתי באיזה מהירות מלאנו את המכל הגדול בפרי ואת החיוך על הפנים של החקלאי בסוף, כבר ידעתי שזאת חוויה שאני עוד אמצא דרך להמשיך ולעשות". (מתוך דבריו של תלמיד שלקח חלק בפעילות).

צילום: השומר החדש

אם אנחנו רוצים להביא למצב שבו אנו מרגישים מחוברים באמת לסביבה שבה אנחנו חיים, שבו אנו מצמיחים את הדור הבא להיות דור שמאמין בעצמו ובאפשרות של תהליך, שבו אנו יוצרים חיבור למקום והבנה שאי אפשר להתייחס לחיים כאן כאל מובן מאליו - עלינו להתחיל בעבודת אדמה. או כפי שכתב זאת אהרון דוד גורדון, שהשנה אנו מציינים מאה שנה לפטירתו: "אם אנו רוצים לחיות חיים לאומיים, רק בעבודת האדמה הצלחתנו. ועוד יותר אומר לך - גם להטבת מצב החינוך בארץ ישראל צריך להתחיל מהטבת היחס של תושבי הארץ לעבודה עצמית על הקרקע" (מתוך מכתב שכתב א"ד גורדון לידידו מייד לאחר עלייתו ארצה בשנת 1904).

בקרב כלל החברה הישראלית (במדינתנו הצפופה, כמעט כל השטחים הפתוחים ועתודות הקרקע מוגדרות כאדמות מדינה, רק אחוזי קרקע בודדים נמצאים בבעלות פרטית).

לצד האתגרים העומדים לפתח החקלאים, ניצב אתגר של ניתוק מתגבר מהאדמה וממורשתה בחברה ישראלית. תנופת החיים העירוניים בישראל, בסגנון "קומה ומגדל" (רוב מכריע של אזרחי הארץ חיים במרחב עירוני), מרחיקה את הנוער הישראלי

צילום: עטרה כץ

»

**"התחברתי להתנדבות
בחקלאות מכמה סיבות.
בשבילי זו הזדמנות מצוינת
להכיר את הארץ, להבין איך
החקלאות משפיעה עלינו ועל
הטבע. זו הזדמנות להכיר את
עצמי ולהוכיח לעצמי מסוגלות,
וגם בהפסקות בעבודה משלבים
לימוד על המורשת ועל עצמנו.
לדעתי החקלאות נותנת
לנו ערכים מוסריים וצדדים
חינוכיים שלפעמים לא מקבלים
בביה"ס, וזו דרך מעולה גם
לעזור וגם לחזק קשר עם
חברים."**

«

חיזוק אהבת הארץ בעזרת הטיול - המחנות העולים

שרון קציר*

מתוך: אתר תנועת המחנות העולים

בימינו קיים פחות ברגש הלאומי. קולות פוסט-ציוניים נשמעים שוב ושוב, ותחושת תלישות ממלאת את החברה. הריחוק שנוצר בין העם והחברה בישראל לארץ ישראל הוא גורם משמעותי בטשטוש הזהות הישראלית. אנו מאמינים שמול מגמות אלו יש צורך לחזק את השורשיות ואת היחס לארץ ומבינים כי טיולים ומסעות ברחבי הארץ הם כלי מרכזי לכך. בטיולים, החניכים חווים למידה מקיפה על הארץ, הכוללת התייחסות לחבליה השונים, לנופיה, לסיפורם של אנשים ושל מגזרי אוכלוסייה שונים וכן למורשת האדם והעם בארץ. החניכים לומדים להבין את הנדרש מאלו החיים בארץ, לחלום וליצור על בסיס ההיכרות עימה. רק מי שמכיר את הארץ יודע כיצד לחיות בה.

הטיול הוא הכלי המרכזי לחיזוק אהבת הארץ בפעילות תנועת הנוער המחנות העולים. המפגש עם נופיה של הארץ ועם שביליה מזכיר לנו שארץ זו היא הבית. בפעילויות המתקיימות בטיולים, מועצמת האינטראקציה החברתית, הקבוצה מתלכדת ותחושת השייכות והחיבור שבין האדם לטבע ובין האדם לעצמו מתחזקים. ההליכה בשבילים בנוף הפתוח מעניקה למשתתפים שעות הפגה והזדמנות לניצול פנאי איכותי בצוותא.

הטיולים של מחנות העולים מציבים אתגרים בפני חבר התנועה ובפני החוג התנועתי - אתגרים שבאמצעותם אפשר להכיר את הארץ ולחוש אותה בדרך בלתי אמצעית והמביאים לידי ביטוי את ערכי התנועה: שוויון, עזרה הדדית ושיתוף. במחנות העולים נהוג לומר: "במפעלים חוגיסט (חניך בתנועה) נמדד", כי הרי נדרש ממנו להתמודד עם אתגר לאומי, חברתי, קבוצתי ואישי.

* רכזת מפעלים בתנועת המחנות העולים.

הטבע מציב בפניהם. ההליכה המשותפת, הלינה זה לצד זה, הבישול והאכילה יחד, הזמן המשותף, הטבע הנגלה במלוא כוחו ויופיו - כל אלו ועוד תורמים לגיבוש החוג ולחיוזוק היחסים הבין אישיים בין חבריו.

**במחנות התנועה, אנו עוסקים
בסוגיות הבווערות בחברה
הישראלית, בזהות של כל
אחד, בשסעים, בשבטים,
בסקטוריאליות ומעל לכול:
בתפקידנו בבניית שותפות גורל
וייעוד בחברה הישראלית. ערך
אהבת הארץ מוטמע עמוקות
בפעילות.**

הטיול התנועתי מציב את חבר התנועה כפי שהוא אל מול הטבע ואל מול חבריו לחוג ולתנועה. זאת על ידי ניתוק מהיומיום הטכנולוגי, הצרכני והמנוכר. בכך, הוא מאפשר מפגש אמיתי ונכון יותר בין חברי החוג ובין חוג אחד לחוגים אחרים מרחבי הארץ. הטיול נותן בכך ממשות לתנועה. הטיול מחדד את תפקידו של המדריך ביחס לחוג המודרך ומאפשר לחוג לראות שלל יכולות וכישורים של המדריך שאינם נראים ביומיום. הטיול מחזק את מקומו של המדריך ביחס לחוג ולחניכיו. כל אלה יחדיו יוצרים הזדהות של חבר התנועה עם התנועה.

בפסח הקרוב, החניכים והמדריכים יצאו לחגוג את חג האביב והחירות בטבע. הטיולים יתקיימו בכמה אזורים בצפון, בהרי ירושלים, באזור בית שמש, בכנרת, ביבניאל וברמת הגולן. הטיולים כוללים לינה בשטח תחת כיפת השמיים ובישולי שדה. אחרי שנתיים של מגיפה עולמית, של סגרים ושל מפגשים בזום, יתקיים סוף סוף מפגש אנושי וחברתי רחב של כלל האוכלוסיות המתחנכות בתנועה - חניכי המחנות, בתי החינוך, המועדוניות ומסגרות נוספות. הטיולים הקרובים נועדו, יותר מתמיד, לחבר מחדש את החניכים לחבריהם, לחברים חדשים, לטבע הארצישראלי, ליכולותיהם ולכישוריהם. אנו מקווים שהטיולים ייצרו אדוות וישפיעו הלאה על משפחות החניכים, על חבריהם לכיתה ועל שכניהם - יעודדו יציאה אל הטבע, שמירה עליו ויצירה של תרבות טיולים ישראלית חיובית.

צילום: תנועת המחנות העולים

בטבע מגוון צבעים, קולות ומראות. אלו מעוררים סקרנות ומאפשרים פתיחות ושלמות. אורחות החיים השונים שמחייב הטיול והמפגש עם הטבע מעודדים עצמאות ואחריות. המפגש עם הטבע יוצר אתגר אישי ומאפשר לבחון את גבולות היכולת של החניך ושל הקבוצה. יציאה אל הטבע מאפשרת ניתוק זמני מהשגרה ומהסביבה הרגילה והזדמנות לחיבור אל העצמי ואל הקבוצה. אחד המאפיינים של החוג במחנות העולים הוא היותו קבוצה מטיילת. החברים בחוג חווים יחד מגוון של חוויות: שיחה, משחק, לימוד, משימה, טיול ועוד.

מתוך: אתר תנועת המחנות העולים

הטיול מאפשר לחברי החוג למתוח גבולות ולצאת אל מחוץ למסגרת המחנה. הוא מעניק לחברי החוג חוויה מאומצת משותפת ומאפשר ביטוי ליכולות שונות שלעיתים אינן באות לידי ביטוי ביומיום - במחנה ובכלל. הטיול דורש מהחוג המטייל ומהחברים בו גלגות אחריות ולהיות פעילים כדי להתמודד יחד עם המכשולים ועם האתגרים שהמפגש הבלתי אמצעי עם

מתוך: אתר תנועת המחנות העולים

היציאה מהמחנה אל הרחוב, אל השכונה, אל העיר או אל הקיבוץ והמפגש עם אוכלוסיות נוספות - טוב שיכללו עשייה משותפת: טיול, בישול, בנייה, מדורה, ניקיון או שיפוץ מרחב משותף. נפלא לראות איך במפגש בין הורים וילדים, בין בתי ספר ובין תנועות אחיות, אוכלוסיות שונות רוקמות ביניהן שותפות, אחווה ואחריות משותפת. כמעט תמיד, מפגשים אלה יוצרים אדוות - קשרים נוצרים ומתהדקים, יוזמות חדשות נולדות, הקהילה מתחזקת.

האילוץ של תקופת הקורונה לקיים פעילות באוויר הפתוח לימד אותנו שפשוט ונפלא לצאת החוצה, שמרחבי החוץ מזמנים הזדמנויות ואתגרים חדשים, שהחניכים מבלבלים ופורחים בכל סביבה אם מתכננים את הדברים נכון מראש. אני מאחלת לנו, כתנועה, ולכל החניכים והמדריכים באשר הם ללמוד מהחוויות שצברנו, לצמוח ולהתפתח עוד, לחלום בגדול ולהגשים יחד.

עלה נעלה!

מתוך: אתר תנועת המחנות העולים

לא רק בטיולים

במחנות התנועה, אנו עוסקים בסוגיות הבערות בחברה הישראלית, בזהות של כל אחד, בשסעים, בשבטים, בסקטוריאליזם ומעל לכול: בתפקידנו בבניית שותפות גורל ויעוד בחברה הישראלית. ערך אהבת הארץ מוטמע עמוקות בפעילות.

חינוך לאהבת הארץ דרך מפגש עם הטבע בכל פעילות

החניכים כמהים למרחבים, אנחנו כמהים ליצירת פעילות אחרת מזו המתקיימת בבית הספר (במיוחד בימים אלה של מגפה עולמית, של בידודים ועל זום). תפקידנו הוא להוציא את החניכים מהחדר ולהפגיש אותם עם הסביבה שבה הם חיים. היציאה החוצה, המפגש הישיר עם הסביבה - עם הטבע ועם האנשים - מאפשרים לחניכים לחוות חוויות שוברות שגרה ומשמעותיות, להסתכל על העולם בפרספקטיבה רחבה יותר, לפגוש ולהכיר גם את השונה מהם.

ממש בפתח המחנה, מחכות הזדמנויות אינספור: מראות, קולות, ריחות, שיחות, אתגרים, מפגשים. צריך רק לצאת ולראות. תפקידנו הוא להזמין את החניכים החוצה, לזמן להם מפגשים מיטיבים ומעשירים, להציב אתגרים - לא כפעילות חד פעמית, אלא כתוספת קבועה לפעילות השגרתית. עלינו להרחיב את הפעילות השבועית - המשחק, השירה, המעגל - ולחבר אותה לפעילויות השיא - קומז'יץ, טיול, מחנה. עלינו ליצור קשת של פעילויות מגוונות, המתחילות בצעד קטן של יציאה מהחדר, ממשיכות במשחק בגן סמוך ומגיעות לשיא בטיול גדול או במחנה בן ימים מספר.

מתוך: אתר תנועת המחנות העולים

מסלול נגיש לפניך!

רוני פארן*

**"כל הנחלים הולכים לים ולי כבר אין
לאן ללכת..." אז זהו, שישי! במסלול
זה המוצע לפניכם, זורמים מים
לאורך ערוץ הנחל כולו ועד המקום
בו הוא נשפך את הים התיכון, מצפון
לעיר אשדוד. מומלץ בחום: סיור
נגיש בנחל לכיש!"**

אנחנו בוחרים להתחיל את המסלול שלנו בנקודת תצפית מקסימה הנמצאת בגבעת יונה. גבעת יונה צופה אל המרחב העירוני של העיר אשדוד ואל השטחים הפתוחים שבסביבתה. מכאן, המסלול ממשיך לאורך נחל לכיש עד לפארק לכיש. אזור זה של הנחל הוא פנינת טבע בעלת ערכי טבע ייחודיים, שכן הוא משמש בית גידול חשוב ביותר לבעלי חיים. תהליך הניקוי של מי הנחל תורם לביסוס אוכלוסיות של בעלי חיים ושל צמחים מגוונים במקום. לאורך המסלול, ניכרות תופעות של מפגש בין הטבע ליישוב עירוני גדול, מפגש המתאפשר גם בשל ההבנה בדבר חשיבות השמירה על איזון בין פיתוח ושימור.

אפשר להגיע ישירות לנחל לכיש וללכת לאורכו הלוך וחזור, אך אנחנו תמיד מעדיפים להרוויח תצפית יפה - לבחירתכם.

שפך נחל לכיש, צילום: זלמןסון זלר, מתוך: אתר פיקיויקי

גבעת יונה נמצאת בחלק הצפוני של אשדוד. במקום יש מרחבים ודשא ואפשר לשבת שם לארוחת בוקר. האלמנט הבולט בגבעה כיום הוא המגדלור של נמל אשדוד, שלצידו בריכות המים של העיר. בתקופת המנדט הבריטי, הציבו הבריטים תחנת תצפית של משטרת החופים על גבעה זו במטרה לאתר ספינות מעפילים. שם הגבעה משמר מסורת קדומה שלפיה יונה הנביא נפלט לחוף הים כאן באשדוד. בעקבות מסורת זו, הוקם על הפסגה מקאם, בית תפילה מוסלמי, המוקדש לנבי יונס. המקאם נהרס בשנת 1961, ואפשר עוד לראות לצד הפסגה את יסודות המבנה הקדום. במפת מידבא, מהמאה השישית לספירה, מצוין אתר ליד אשדוד המיוחס לקדוש יונה. על הגבעה עומד פסל של לווייתן הבא לציין את הקשר של המקום לסיפורו של יונה.

לפני שנים מספר, הוקם גן על הגבעה ובו מצבת אבן לזכרה של יפה בן-עמי, אשתו של עובד בן-עמי ז"ל, מיזומי הקמת העיר אשדוד. הגן קרוי על שמה - גן יפה.

* רכזת פרויקטים, מרכז נגיש להכיר של עמותת לט"ם.

חי לכיש, מתוך: ויקיפדיה

מדשאות ופרגולה בחלקו המערבי של הפארק, צילום: אורי, מתוך: ויקיפדיה

מהגבעה נתחיל לרדת אל עבר הנחל בשביל סלול.

את פארק לכיש. עיריית אשדוד מתחזקת את הפארק.

עד הקמת הפארק, באמצע שנות התשעים של המאה הקודמת, היה קטע הנחל שבתחום העיר אשדוד מזוהם כתוצאה מהזרמת שפכים אל הנחל מאזורי התעשייה של העיר, השוכנים מדרום ומצפון לו. הזרמת הקולחין לנחל נפסקה בשנים האחרונות, אך הכניסה למים אסורה מטעמי בטיחות.

מאחורי הפארק נמצאות דיונות חול. רצועת החולות באזור מישור החוף הדרומי רחבה בשל היותה קרובה למוצא החולות - המגיעים ממצרים דרך הים - ובשל ריחוקה מרצועת הים - המשמשת מחסום טבעי בפני החולות הנוודים מזרחה. הצמחים ובעלי החיים במקום מותאמים לתנאים הפיזיים המיוחדים של דיונות החול, דבר המאפשר את הישרדותם חרף הקשיים.

מצד ימין של השביל, נמצאת טיילת "חי לכיש" ובה כלובים גדולים ובהם מגוון של בעלי חיים: איילים נקודים, יחמורים, יעלים, כבש הרעמה, זברות, איילנדים וראמי הנבל, כמו גם עופות מעטים. בעלי החיים הועברו לפארק ממתחם "קטיפארי" שבגוש קטיף עם הנסיגה מחבל עזה בקיץ 2005. באתר פינת ליטוף (שעות הפתיחה אינן ברורות). טיילת חי לכיש פתוחה למבקרים ללא תשלום.

לאחר הביקור בחי לכיש, נמשיך בשביל הסלול לאורכו של הנחל. בדרך נוכל לראות צמחיית נחלים רבה, ואם נסתכל היטב נראה גם ציפורים לא מעטות. במקום מדשאות רבות, ואפשר לשבת בהן וליהנות מהטבע. המסלול מסתיים במקום שבו הנחל נשפך לים. שם תוכלו ליהנות גם מפארק פיראטים גדול - גן שעשועים שהכניסה אליו חופשית. במקום חניה נגישה.

אורך המסלול: כקילומטר

משך המסלול: כשעתיים

אתרים בתשלום: אין

שירותים נגישים: יש, בכניסה לפארק לכיש

חניה נגישה: יש

עונה מומלצת: כל עונות השנה

דגשי בטיחות: הקפדה על נוהל חציית כבישים

נמשיך ללכת עד שנגיע לכיכר. נחצה את הכביש ונמשיך ישר (ברחוב אורט) בהליכה במדרכה לצד הכביש. נגיע לכיכר נוספת ונפנה בה שמאלה. נלך

עד הקמת הפארק, באמצע שנות התשעים של המאה הקודמת, היה קטע הנחל שבתחום העיר אשדוד מזוהם כתוצאה מהזרמת שפכים אל הנחל מאזורי התעשייה של העיר, השוכנים מדרום ומצפון לו. הזרמת הקולחין לנחל נפסקה בשנים האחרונות, אך הכניסה למים אסורה מטעמי בטיחות.

בצד ימין של הכביש. לאחר כמה מטרים, נגיע לכניסה לפארק נחל לכיש - שם יש גם שירותים נגישים.

הנחל נקרא על שם העיר הקדומה לכיש. ראשיתו של נחל לכיש במדרונות המערביים של הרי חברון, משם הוא מתפתל לאורך כבישים קילומטרים ונשפך לים התיכון סמוך לנמל אשדוד. בדרכו לים, מצטרפים לנחל שני יובלים הגדולים: נחל גוברין ונחל האלה. בדומה לנחלים אחרים במישור החוף, שפך הנחל חסום בחולות, ורק בשיטפונות החורף הנחל מבקיע מוצא לים. נחל לכיש הוא, בחלקו הגדול, נחל אכזב, זורמים בו בעיקר מי שיטפונות. רק סמוך לשפך לים, מתמלא הנחל ממי תהום גבוהים, לכן בשלושת הקילומטרים האחרונים של הנחל הוא מלא מים כל השנה. באזור זה, הסמוך לעיר אשדוד, הקימה קק"ל

מראה כללי של יער חרובית ממרומי תל צפית שמדרום לו. צילום: אורי, מתוך: ויקיפדיה

במעברי חציה ובאור ירוק בלבד; אין להתקרב לשפת הנחל מחשש לנפילה; חל איסור על שתייה ממי הנחל. עוד כ-200 מטר עד לסימון השביל.

גישה לכניסה העליונה: משער הפארק נוסעים כ-450 מטר, פונים מזרחה (שמאלה) לפי הסימון הכחול ואחרי כ-100 מטר, כאשר הסימון הכחול פונה ימינה, ממשיכים היישר לפנים עוד כ-400 מטר בדרך הסלולה. **שביל הסלעים** - מסלול שאינו מעגלי שאורכו 1.4 ק"מ.

גישה לכניסה התחתונה: הכניסה התחתונה לשביל זה היא הכניסה העליונה לשביל הגת (השביל הירוק).

גישה לכניסה העליונה: משער הפארק נוסעים כ-450 מטר, פונים מזרחה (שמאלה) לפי הסימון הכחול. לאחר כ-800 מטר מגיעים לרחבת חניה שלידה עץ חרוב גדול.

לפני שיוצאים לדרך מהכניסה העליונה, כדאי לשים לב לעץ החרוב הגדול המוקף ספסל בנוי אבן. זהו עץ מרשים, וארבעת ענפיו הגדולים מעניקים צל נדיב. שביל בין הסלעים יורד מהחרוב הגדול אל חניון נגיש, ומשם השביל הסלול מתקל במורד לאורך 1.4 ק"מ עד למצפור השקד, המעניק נקודת תצפית אל מישור החוף הדרומי. המצפור נמצא סמוך לקצה המסלול.

אורך המסלול: כקילומטר וחצי

משך המסלול: כשעתיים

דמי תשלום: אין

שירותים נגישים: יש

חניה נגישה: יש

הערות נגישות: השביל תחום באבני שפה לטובת אנשים עם לקות ראייה. בפארק מגוון חניוני פיקניק נגישים וכן שולחנות פיקניק ועמדות מנגל נגישות.

המלצה נוספת - יער חרובית

יער חרובית, הנמצא בשפלת יהודה, מאופיין בשטח של גבעות קירטון נמוכות ומשתרע על שטח של כ-8,000 דונם. בגיאיות שבין הגבעות, מצטברת שכבה עבה יחסית של קרקע, והם מעובדים כיום כפי שהיו מעובדים גם בעבר. בלב היער, עובר קו פרשת מים, הערוצים המתנקזים צפונה יורדים לנחל תמנה, מיובלי נחל שורק. הערוצים המתנקזים היער נקרא על שם מעברה שהייתה בסמוך, שבה השתכנו עולים מצפון אפריקה שיועדו להתיישב במושבי לכיש. קק"ל העסיקה את העולים בעבודות ייעור עד פירוק המעברה בשנת 1959.

ביער נמצא פארק הלוחם, המוקדש לנכי צה"ל. הפארק משתרע על פני כ-300 דונם סמוך לכניסה הראשית ליער חרובית. בפארק נסלל ציר תנועה מרכזי לרכב, ששיפועיו מותאמים גם לתנועה נוחה בכיסאות גלגלים. בחלקו התחתון של ציר זה, החוצה את חלקת עצי החרוב, הוכשרו משטחי חניה המאפשרים גישה נוחה לשולחנות הפיקניק הרבים.

סמוך לרחבת החניה, הוקם גן מתקני שעשועים וכושר גופני, המאפשר פעילות לאנשים עם מוגבלות.

קק"ל הכשירה בפארק הלוחם שלושה שבילים בשיפועים המותאמים לתנועה בכיסאות גלגלים. השבילים מוצלים בעצי היער. בחורף ובאביב, רקפות וכלניות מעטרות את השבילים. מומלץ לצאת לסיורים מהכניסות העליונות כדי לנוע במורד.

במקום שני מסלולים נגישים - שביל הגת ושביל הסלעים:

שביל הגת - מערך שבילים הכולל כמה מסלולים, ביניהם מסלול מעגלי שאורכו הכולל כ-1.5 קילומטר. בדרך אפשר לראות גת קדומה וכן מתקני משחקים ופסלים. למערך השבילים יש שתי כניסות.

מאמצים אתר - המורשת הבנויה ואני

מיקה פופקו*

אוהד, מבית ספר דרכא שקד שדה אליהו, בעבודת שימור בבית העלמין בגדעונה, צילום: שירה ארנרייך

תוכנית "אמץ אתר" היא תוכנית חינוכית שהמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל מקיימת בשיתוף אתרי המורשת וקבוצות בעלי עניין, כמו תלמידי בית ספר וקהילה. מטרת התוכנית היא לחזק את הקשר בין המשתתפים בתוכנית למבנים לשימור ולאתרי מורשת הקיימים בסביבה הקרובה למקום מגוריהם. כשאנו לומדים וחוקרים מבנה בעל משמעות בסביבה הקרובה שלנו, אנחנו מבינים את הסיפור ההיסטורי שלו, והסיפור של המבנה נהיה לחלק מהזהות האישית המקומית שלנו והוא מחבר אותנו לכלל ולסביבה ומעודד אותנו לעשייה לטובתם.

במהלך התוכנית, המשתתפים יוצאים למסע של חיבור לקהילה ולסביבה. מסע שהוא תהליך של למידה, של חקר ושל התחברות. המסע מתחיל בחיפוש מבנה בעל משמעות בסביבה הקרובה שאותו נאמץ. מבנה שיש לחשוף את סיפורו, מבנה שאולי נזנח או נשכח ושכחשיפת סיפורו נחבר אותו לקהילה.

קו העבודה המנחה בתוכנית "אמץ אתר" הוא לקיים למידה פעילה וחוויתית, שבה המשתתפים אקטיביים, חושבים ומתנסים באלמנטים מעולם המורשת והשימור, כמו: בניית יישוב, דיון בשאלה אילו מהמבנים הקיימים היום ראוי לשמר כדי שבעוד מאה שנה יוכלו ללמוד על תקופתנו, התנסות במלאכות שימור, כמו כיחול, בניית דגמים ועוד.

בית ישן, מגדל בטון, טיח מתקלף, חומת אבן, תריסי עץ מוחזקים במנצ'לך, רעפים אדומים... כשאנחנו פוגשים אחד או יותר מאלה בסביבה הקרובה לנו, הדבר מעורר בנו סקרנות ומעלה שאלות, כמו: מי חי כאן, מה עשו פה, מדוע זה נבנה כך ועוד.

בסביבה הקרובה לנו, מבנים רבים בעלי משמעות שמצויים במרחב כעדות למאורעות עבר. מבנים שמספרים סיפור על אודות מי שחי במקום ועל אודות מאורעות שהתרחשו במקום. הינה כמה דוגמות למבנים חשובים בסביבה הקרובה שלנו:

- בתים שבהם התגוררו דמויות משפיעות, כמו בתי ראשוני היישוב ומקימיו או בתי אנשי רוח ועשייה.
- מבנים שמספרים את סיפור ההגנה על המקום: עמדת שמירה או חומה להגנה.
- מבני חינוך, כמו בית הספר הראשון של היישוב.
- מבני תרבות ודת, כמו בית עם ובית כנסת.
- מבני תעשייה וחקלאות, כמו בית באר, רפת, אסם, בית פרדס.

* רכזת הדרכה מרחבית במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

מתיכון שקד דרכא בשדה אליהו, בהובלת שירה צרפתי, רכזת המגמה, בחרו לחקור את בית הקברות המרתק, שבו טמונים רבים מחלוצי עמק זרעאל, אנשי העלייה השלישית, ברובם חברי קיבוץ עין חרוד. התלמידים החלו את תהליך החקר והלמידה בסיוור ראשוני בבית עלמין ישן ומוזנח למורדות הגלבע. שיטוט בין מצבות דהויות ושבורות גילה מקום נטוש ומוזנח. התלמידים, בליווי ובתמיכה של המועצה לשימור אתרים, החלו לחקור את סיפור המקום ואת סיפורי הנפטרים. ככל שהעמיקו בחקירתם, הבינו את הדחיפות שיש בתיעוד הסיפורים ומפעל החיים של חלוצי המדינה שנגלו להם מתוך המצבות השקטות. בעצם, חשפו התלמידים מחדש בלמידה זו את המעשה הציוני ואת תרומתם הגדולה של החלוצים להפרחת העמק. התלמידים תיעדו תיעוד דיגיטלי את סיפורי הנפטרים שחקרו ואף קיימו כמה מפגשים בבית העלמין לצורך ניקיון האתר, טיפוחו ותחזוקתו מחדש בהדרכת צוות השימור של המועצה.

מסע החקר והלימוד ממשיך בסיוור במבנה המיועד לאימוץ ואיתור מידע על אודותיו. את המידע מאתרים בארכיונים, באינטרנט, במפגשים ובראיונות עם ותיקי היישוב ובאיסוף תמונות ומסמכים המשלימים את הסיפור. על בסיס המידע שנאסף, יוצרים תוצר למידה - שיכול להיות פיזי באתר, כמו שיפוץ והנגשה של האתר לקהל מבקרים, או הצגה של התוכן בדרכים שונות, כמו כתיבת שלט כחול ובו מידע על האתר, יצירת משחק בהשראת המבנה, הדרכה באתר לתלמידים ולהורים מבית הספר ומהקהילה, הכנת תערוכה בהשראת המבנה והסיפור ועוד.

תלמידי בית ספר נילי בחיפוש בארכיון המושבה, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

תלמידי חטיבת הביניים בדיר חנא בונים את דגם המצודה בדיר חנא, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

תוכניות "אמץ אתר" מתקיימות בכל הארץ, לכל המגזרים, והן פונות למגוון אוכלוסייה רחב בחברה הישראלית. לכל תוכנית ייחודיות משלה וכל תוכנית מותאמת לקבוצת נאמני השימור המקומית הפעילים בה. דוגמה מיוחדת לכך היא תוכנית "אמץ אתר" בעיר שפרעם, שבה אימצו תלמידי בית הספר אלעין את מצודת דהאר אל עומאר. מבנה זה הוא אחד המבנים ההיסטוריים החשובים בעיר, והוא עמד נטוש ומוזנח במשך שנים רבות. זינה עליאן, מנהלת בית הספר, הצוות החינוכי וקבוצת תלמידים נבחרת אימצו את המצודה וקיימו חקר ולמידה מעמיקים, ראיונות עם ראש העיר ועם וותיקי שפרעם וסוירים מודרכים

תוכניות "אמץ אתר" מתקיימות בכל הארץ, והן פונות למגוון אוכלוסייה רחב בחברה הישראלית. לכל תוכנית ייחודיות משלה וכל תוכנית מותאמת לקבוצת נאמני השימור המקומית הפעילים בה. דוגמה מיוחדת לכך היא תוכנית "אמץ אתר" בעיר שפרעם, שבה אימצו תלמידי בית הספר אלעין את מצודת דהאר אל עומאר.

המסע מסתכם ביום שבו מציגים המאמצים את האתר את תוצרי תהליך הלמידה. התהליך תורם להיות המשתתפים לתושבים מודעים יותר ורגישים למורשת המוחשית שיש בסביבתנו.

אחת מתוכניות "אמץ אתר" המעניינות שנעשו בשנתיים האחרונות היא אימוץ בית העלמין ההיסטורי בגדעונה. תלמידי כיתות י"א-י"ב במגמת ארץ ישראל

במצודה. בסיום התוכנית, ובזכות עבודת החקר של התלמידים, הותקן במקום שלט כחול המספר את סיפור המצודה, והתלמידים אף הפיקו חוברת מידע על המצודה והפיצו אותה בקרב תושבי שפרעם.

תוכנית "אמץ אתר" צוברת תאוצה בכל שנה. אחת התוכניות הראשונות שיצאו לפועל לפני שנים רבות וממשיכה עד היום מתקיימת בבית ספר ניל"י בזכרון יעקב. תלמידי כיתות ד-ה' בהובלת יעל צורן, אחת המחנכות הוותיקות והמנוסות בהפעלת תוכנית "אמץ אתר", בוחרים יחד כל שנה איזה מבנה או אתר במושבה ראוי לאמץ כאות הוקרה לדור המייסדים ולמען הדורות הצעירים. בליווי המועצה לשימור אתרים ובתמיכתה, הם חוקרים ומגלים את ההיסטוריה של המושבה דרך המבנים המרתקים והיפים הקיימים בה. הם מקפידים לתעד בשלטים את פרי חקירתם בכל אתר ובכל מבנה שאימצו, להפיק מחזות המבוססים על סיפורי המייסדים ולקיים סיורים בהדרכתם לתלמידים הצעירים מהם ברחבי המושבה.

טקס סיום תוכנית "אמץ אתר" בבית ספר אל עין בשפרעם, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

סדנת שימור פיזי: כיחול, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

תלמידי בית ספר נילי בהצהר בבית המוכתר בזכרון יעקב שאותו אימצו, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

דוגמות אלו הן רק טעימה קטנה מתוכניות "אמץ אתר" רבות ומגוונות המתקיימות בכל רחבי הארץ. לכל תוכנית אופי וגוון משלה, המאפיינים את אנשי המקום. זוהי תוכנית רב תחומית, חווייתית ומעניינת, שבאמצעותה אפשר לחשוף, לחקור ולגלות את המבנים המרתקים המעצבים את נוף מולדתנו, להתחבר למורשת המקומית ולעשייה קהילתית וחברתית.

לפרטים נוספים על אודות תוכנית "אמץ אתר", סרקו את הקוד:

סדנת בנייה בבוץ בחווה החקלאית בבית שאן, צילום: צוות מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

קהילת בית הספר בכאבול מגלה את חורבת ראש זית

ג'אודת חמוד*

צילום: גב' סנאא אברהים

בשנתיים האחרונות, תלמידי חטיבת הביניים כאבול וקהילת בית הספר משתתפים בפעילות לאימוץ אתר ארכיאולוגי, המתקיימת הודות לשיתוף פעולה בין רשות העתיקות ואגף של"ח וידיעת הארץ. האתר שחטיבת הביניים מאמצת הוא ראש זית, או בשמו הערבי ראס אלזיתון.

קילומטרים צפונית-מערבית לתל כיסאן. הממצאים שהתגלו באתר הביאו את חוקר האתר, הארכיאולוג צבי גל, לזהות את חורבת ראש זית עם העיר כבול המקראית.

כבול המקראית הוזכרה לראשונה בספר יהושע, כעיר שנחלת שבט אשר, ופעם נוספת בספר מלכים, בפרק שבו מסופר ששלמה המלך העביר את ארץ כבול לידי חירם מלך צור הפיניקית בתמורה לארזי הלבנון ששימשו לבניית בית המקדש הראשון בירושלים.

על פי ממצאים מהחפירות, ראשית ההתיישבות באתר היא בימי בית ראשון. היישוב הישראלי מימי שלמה נעזב, ובמקומו התיישבו במקום פיניקים. אלו ניצלו את גובהה של הגבעה ובנו כאן את המרכז המינהלי שלהם. במקום זה ריכזו את התוצרת חקלאית כדי לשלחה כמס לצור, הבירה הפיניקית. סימני שרפה במצודה, המתוארכת למאה התשיעית לפנה"ס, הם אולי עדות לסכסוכים מקומיים שפרצו בין הישראלים לפיניקים. ייתכן שבעקבות מאבק זה התיישבו ישראלים מחדש מעט ממזרח למצודה. מכל מקום, היישוב באתר נפסק לגמרי במאה השמינית לפנה"ס, כאשר תגלת פלאסר מלך אשור כבש את האזור.

באתר אפשר לראות גם שריד לבית מהכפר הישראלי המאוחר, הממוקם ממזרח למצודה. הבית כלל עמודים העשויים מאבן אחת, סגנון בנייה המאפיין את התקופה

הנהלת חטיבת הביניים בכאבול שמה לה למטרה לחשוף את התלמידים ואת קהילת בית הספר למורשת התרבותית של היישוב: לעתיקות ולמגוון התרבויות החומריות שהתקיימו ביישוב לאורך ההיסטוריה. זאת על פי חזון ובריאה מערכתית הרואים בשילוב הנושא בתחומי ההוראה השונים אפשרות לחינוך דור חדש לשמירה על העתיקות ולהגברת המודעות לחשיבות השמירה על נכסי העבר המופקדים בידינו למען הדורות הבאים. מטרת הפעילות שנעשות היא לגעת בעבר ולהתחבר לעתיד.

חורבת ראש זית

שם המקום בעברית משמר את צליל השם המקומי של האתר: ח'ירבת ראס אלזיתון. האתר נמצא כ-15 קילומטרים מזרחית לעכו וכשישה

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ במקיף אלסלאם כאבול

הרעיון של אימוץ אתר לצורך שימורו, הנגשתו והחייאתו לדורות הבאים בא אחרי מחשבה עמוקה של הנהלת בית הספר, הפיקוח ומורי של"ח בבית הספר. הרעיון הוא חלק מחזון לחנך דור אחראי וערכי והוא מניח שאימוץ אתר היסטורי בסביבת בית הספר הוא משאב למידה אדיר ונכס נפלא לפיתוח תוכנית לימודים רב תחומית ומגוונת הכוללת גם פעילות חברתית וסיורים מחוץ לכיתה.

הישראלית. סמוך לבית יש בורות מים חצובים בסלע. ממערב למצודה אפשר לראות שרידי בתי בד, מתקן סחיטה ובו משטח להנחת העקלים שלתוכם הוכנסו הזיתים לאחר הריסוק הראשוני, ומקום המיועד לקורה שעליה נתלו המשקולות במטרה ללחוץ על העקלים להפקת השמן.

המבנה הגדול שמדרום לבית הבד הוא בעל ארכיטקטורה אופיינית לתקופה הישראלית, המכונה על ידי הארכיאולוגים "בית ארבעת המרחבים". זהו מבנה הכולל שלושה חדרים ארוכים ומקבילים זה לזה וחדר רביעי הניצב להם.

דרך הגעה לחורבת ראש זית, ראס אלזיתון

אפשר להגיע לחורבה בדרך עפר קצרה המסתעפת צפונה מצומת יבור-שגב (מס' 805), כקילומטר וחצי ממזרח לכניסה לכפר שעב.

צילום: גבי סנאא אבראהים

צילום: גבי סנאא אבראהים

קישור לסרטון:

<https://drive.google.com/file/d/1pcuyll8WQuiQSgBcw-uAjAzzP8hcwa2rW/view?usp=drivesdk>

בביקור באתר חורבת ראש זית כלמידה חלופית חוץ בית ספרית, לדוגמה במקצועות היסטוריה, כימיה, ביולוגיה, גיאוגרפיה.

במהלך המיזם, התלמידים נחשפו לעקרונות מתחום הארכיאולוגיה ולשיטת החפירה והשחזור, וכן למתקנים עתיקים: בית מגורים, בית בד, מחסן וכו'. כן הוכשרו התלמידים להיות מדריכים צעירים באתר לקבוצות תלמידים מבית ספרם ומבתי ספר יסודיים.

המיזם כלל מגוון סדנות בערבית שהעבירו נציגים רשות העתיקות בתמיכת המורים לשל"ח וידיעת הארץ בבית הספר ובסיוע חלק גדול מהמורים שנרתמו למשימה, תלמידי כיתה ט' וקהילת בית הספר המיוצגת בוועדי הורים. המיזם עסק בהיבטים שונים של שימור. מערך הסדנות נבנה משלושה מרכיבים: סדנות חינוכיות המועברות בכיתה והמשלבות פעילויות למידה חווייתיות מגוונות עם תהליכים של חשיבה ושל קבלת החלטות; סדנות פיזיות באתר

הרעיון של אימוץ אתר לצורך שימורו, הנגשתו והחייאתו לדורות הבאים בא אחרי מחשבה עמוקה של הנהלת בית הספר, הפיקוח ומורי של"ח בבית הספר. הרעיון הוא חלק מחזון לחנך דור אחראי וערכי והוא מניח שאימוץ אתר היסטורי בסביבת בית הספר הוא משאב למידה אדיר ונכס נפלא לפיתוח תוכנית לימודים רב תחומית ומגוונת הכוללת גם פעילות חברתית וסיורים מחוץ לכיתה. כיום אין ויכוח באשר לאפקטיביות הגדולה של הלמידה החוץ כיתתית, בעיקר בתוכנית של"ח וידיעת הארץ - המשלבת עיסוק בערכים, בזהות, בסביבה ובהיסטוריה. תלמידים וקהילת בית ספר המשתתפים בפעילות מעין זו חושפים את קיומו של אתר ואת סיפורו, תורמים מכישוריהם לשימורו ומסייעים בקירוב הקהילה למקום.

הרעיון העתידי הוא לשלב לימוד מקצועות ליבה שונים

צילום: גבי סנאא אברהים

לעתיקות ולמורשת היישובית ולעברה המפואר. המיזם הערכי תרם רבות להגברת ערך השייכות ולשמירה על הסביבה ועל הטבע, הוא חיזק והעמיק את הקשר של התלמיד לסביבתו הקרובה, לקהילה, לעם ולאנשים שחיו כאן בעבר ושפעלו ליצירת המציאות שאליה הוא נולד. הלמידה החווייתית - אשר התרחשה באמצעים של חקר, במשחקים, בהתנסות אישית - הגבירה את הנכונות לנתינה ולאחריות אישית וקולקטיבית בקרב המשתתפים.

ראש זית, ראס אלזיתון; וסדנות יצירה המתאימות לפעילות בכיתה או באתר מורשת וכן לעבודה עצמית בבית של התלמידים עם משפחותיהם. נבנה מערך להעצמת קבוצת הגרעין שהשתתפה בפועל במיזם ושהוכשרה לביצועו - הן בהעברת סדנות לשכבות אחרות הן בפעילות השוטפת. התקיימו ימי שיא בית ספריים. כיום, ביקור באתר משולב בתוכנית הטילים הבית ספרית והיישובית וגם בתוכנית קס"מ שלח - קהילה סביבתית מטיילת לקהל הרחב ביישוב.

צילום: גבי סנאא אברהים

לסיכום, שילוב תלמידי בתי ספר והקהילה באימוץ אתר ראש זית הביא להיות קהילת הלומדים לשגרירים והגביר את המודעות

בתי הכנסת העתיקים ברמת הגולן, חינוך ומורשת בין רגבי הבזלת

אורן זינגבוים* וצביקי בדיחי**

חפירה ארכיאולוגית קהילתית בעין קשתות,
צילום: רשות העתיקות

מרכיב בהחלטה לספח את הגולן לפרובינקיה יודיאה. כיום, מקובל לחשוב כי היישוב היהודי שהתפתח בגולן היהודי לאחר כיבושי אלכסנדר ינאי היה דומה ליישוב היהודי בגליל בהיבטים רבים, ביניהם התרבות החומרית ודפוסי ההתנהגות, עד להחשבת הגולן לחלק מהגליל למרות היותו מחוז נפרד. דוגמה לחיבור זה אפשר למצוא אצל יוסף בן מתתיהו, אשר מונה למפקד הגליל ולמעשה פיקד גם על הגולן. מצב זה הביא לזיקה ישירה בין אנשי הגולן והגליל.

תמונת היישוב במרכז הגולן בתקופה הביזנטית ברורה, ועולה ממנה הפרדה בין היישוב היהודי, שמיקומו בגולן התחתון (מערב מרכז הגולן), לבין היישוב הנוצרי, שמיקומו בגולן העליון (מזרח מרכז הגולן) ובגולן הצפוני (סביבות פניאס), למעט מקרים בודדים. דגם התיישבות זה של היישובים היהודי והנוצרי בגולן נוצר בעקבות דחיקת היישוב היהודי מהאזורים החקלאיים המשובחים שבדרום בגולן לגולן התחתון הטרשי, שאינו מתאים לחקלאות פלחה. התושבים היהודים למדו להפיק את לחמם מהאזור הקשה באמצעות גידולי זיתים וייצור שמן. ראייה לתנאי היישוב הקשים ששררו בגולן התחתון לעומת דרום הגולן היא השתמרות שישה שמות יישובים מתוך תשעה בכתובת רחוב בדרום הגולן, כתוצאה מרציפות יישובית, לעומת שימור שמות שני יישובים בלבד (שאף זיהויים מוטל בספק) מתוך 25

רקע

ראשית ההתיישבות היהודית בגולן הייתה, ככל הנראה, בתחילת המאה הראשונה לפנה"ס, בימיו של המלך אלכסנדר ינאי, לאחר שזה כבש את הגולן, את סלוקיא ואת גמלא, כמתואר אצל יוסף בן מתתיהו בספריו "קדמוניות היהודים" ו"תולדות מלחמת היהודים כנגד הרומאים".

בזמן המרד נגד הרומאים, בשנים 67-70 לסה"נ, הצטרפו יהודי הגולן לתנועת המרד, בדומה ליהודי הגליל. יוסף בן מתתיהו, מפקד המרד בגליל, ביצר שלושה יישובים בגולן: גמלא, סוגני וסלוקיה. בעוד ששני האחרונים נכנעו לרומאים, עמדה גמלא במרד עד לנפילתה ולחורבנה בידי הרומאים. נפילת גמלא הביאה לדיכוי המרד בגולן. נראה שפרט לגמלא נותר היישוב היהודי בגולן על כנו, ייתכן בירידה קטנה בגודל היישובים למשך כמאה שנים. עם מות אגריפס השני, בסוף המאה הראשונה לסה"נ, סופח הגולן לפרובינקיה יודיאה, בעוד הבשן, הטרקון, החורן ומחוז פניאס סופחו לפרובינקיה סוריה. נראה שהגורם האתני היה

* ארכיאולוג מחוז גליל ורמה"ג ברשות העתיקות
** מפקח נפת רמה"ג ברשות העתיקות

ישובים יהודיים בגולן התחתון. חוסר שימור השם נובע מפער יישובי באזור נחות להתיישבות.

בתי כנסת בגולן

סקרים שונים שנעשו טרם שחרור הגולן ציינו שבעה בתי כנסת בלבד: א-דיכא, א-חסנייא, חורבת כנף, לוייה, דיר עזיז, אום אל קנטיר ורפיד. כיום, לאחר יובל שנים של מחקר ארכיאולוגי של הגולן, אם נאחד רשימות של חוקרים שונים לכדי הגדרות ברורות לזיהוי מבנה כבית כנסת, הרי נגיע לרשימה של שלושים אתרים יהודיים שבהם זוהו מבני בתי הכנסת או קבוצה גדולה של פריטים שמקורם במבנה בית כנסת ואשר האתר שבו נמצאו מזוהה כיישוב יהודי. נציין כי בכל ארץ ישראל נמצאו 107 אתרי בתי כנסת עתיקים, דבר המעיד על גודל היישוב בגולן. עד היום, התבצעו חפירות ארכיאולוגיות בשמונה בתי כנסת בגולן: קצרין, עין נשוט, כנף, דבייה, עין קשתות (אום אל קנאטיר), דיר עזיז, מג'דוליא ובחוף כורסי.

מוסד בית הכנסת

בית הכנסת הוא מרכז החיים הרוחניים של הקהילה. אך ממתי קיים מוסד זה? האם מזמן בית המקדש השני או לאחר חורבנו? מה עשו בבית כנסת בעת העתיקה? האם רק התפללו או גם למדו או דברים נוספים?

לאחר עיון במקורות רבים (משנה, תוספתא ותלמוד), אפשר לטעון כי בית הכנסת היה מרכז החיים, ומשום כך כל דבר שבציבור נעשה בו - בו התפללו, למדו, נטלו ארבעה מינים, השתתפו בשמחות ובעצב (מספד) ובו ארגנו כל דבר שבציבור, כדוגמת דיון בטבריה.

בניית בית כנסת

כיום, אנו בונים בית כנסת לקהילה בכספי הקהילה ובעיקר בכספים שנותנים גורמי מדינה וחוף, והבנייה אורכת שנים, לעיתים אף עשור. אם נחשוב על הגולן בעת העתיקה, הרי השלטון הוא רומי ואינו אוהד את היהודים. גורמי חוף שאפשר להשיג מהם תרומות כמעט לא היו בנמצא. נותר להסתמך בבנייה על אנשי הקהילה עצמם.

במחקר הארכיאולוגי מקובל להניח כי בניית בית כנסת בעת העתיקה ארכה כארבעים עד שמונים שנים. נחשוב רגע על אדם צעיר, בן עשרים, המתיישב בגולן של אז. לאחר שנים מספר, הקהילה מחליטה להשקיע את כלל משאבי הקהילה בבניית בית כנסת. בניית המבנה לוקחת הרבה שנים. הצעיר מתבגר, לעיתים מגיע לגיל זקנה של אז, ובניית המבנה עדיין לא הסתיימה. איזו דבקות, איזו החלטה קהילתית חזקה צריך כדי להמשיך בבנייה עד סיומה, ומתוך כך, איזו שמחה יש בסיומה של הבנייה.

אפשר אולי להמחיש זאת על ידי מאמר חז"ל המוכר לכולנו על זקן (חוני המעגל?) הנוטע אילן והנשאל על ידי עובר אורח צעיר מדוע הוא טורח, הרי לא יזכה לראות פירות. הזקן עונה לו שגם אם הוא לא יזכה, יהיו הפירות לבניו. להלן מדרש תנחומא על פרשת קדושים:

"כי תבואו אל הארץ ונטעתם" - אמר להם הקדוש

שיתוף הקהילה המקומית והקהל הרחב בפעילויות חפירה ושימור הוא אמצעי ליצירת זיקה אל המורשת התרבותית. מודעות לעבר של המקום, המשותף לחברי הקהילה, הערכה כלפיו ועשייה אקטיבית לשימורו ולהעצמתו תורמים לחיזוק תחושת השייכות, לגיבוש זהותה הייחודית של הקהילה ולחיזוק חוסנה החברתי.

ברוך הוא לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע, אלא הוּו זהירין בנטיעות, שנאמר: ונטעתם כל עץ מאכל. כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם. שלא יאמר אדם, אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד מתייגע לאחרים, למחר אני מת. אמר שלמה: "את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם" (קהלת ג, יא).

חכמים דיברו על עץ, אך אולי התכוונו גם לבית כנסת - לאותו מבנה שאתה נוטע במקום מושבך, משקיע בו את מרב הונך ואונך בלי להיות בטוח שתזכה לראות בפירותיו, בבניינו ובחנוכתו. אך, כמאמר חז"ל, אדם נוטע כדי שיזכה ויזכו אחרים. תורת חיים היא, וללמדנו דרך חיים היא באה.

פרויקט בתי הכנסת בגולן - חינוך וקהילה

לצורך פרויקט של רשות העתיקות להצלת בתי כנסת עתיקים, במימון פרויקט "ציוני דרך" במשרד ראש הממשלה, נבנה לראשונה אינונטר לשימור בתי הכנסת העתיקים שבגליל ושבגולן ככלי לקבלת החלטות בנוגע לצורכי השימור והפיתוח באתרים. עבודות השימור החלו בשימור בית הכנסת בעין נשוט. עשייה זו, בשיתוף פעולה עם המועצה האזורית גולן, הובילה להבנה כי תנאי לשימורם הפיזי של האתרים ולתחזוקתם לאורך זמן הוא מודעות והערכה לבתי הכנסת בקרב הקהילה המקומית בגולן, בקרב הציבור הרחב המרבה לטייל ולנפוש בגולן ובקרב הרשויות.

שיתוף הקהילה המקומית והקהל הרחב בפעילויות חפירה ושימור הוא אמצעי ליצירת זיקה אל המורשת התרבותית. מודעות לעבר של המקום המשותף לחברי הקהילה, הערכה כלפיו ועשייה אקטיבית לשימורו ולהעצמתו תורמים לחיזוק תחושת השייכות, לגיבוש

יצירת מסגרת לפעילות רב שנתית קבועה במערכות החינוך הפורמלי והלא-פורמלי.

יצירת מסגרות לפעילות רב שנתית קבועה של הקהילה באתרים. מעורבות זו תתבטא ברמת התושב, היישוב והמועצה האזורית.

יצירת זיקה בין קהילה או מסגרת חינוכית לאתר הנמצא בקרבה גיאוגרפית.

בניית תוכנית בהתייחסות לכמה מוקדים - בעלי העניין, האתר והפעילות:

- בעלי עניין - פיתוח פעילויות מגוונות לבעלי עניין (בתי ספר, תנועת נוער או יישוב) באתרים שונים, למשל הצעה לחברי אחד היישובים לערוך מגוון פעילויות באתר: קיום אירועים באתר, אימוץ אתר, טיול והרצאה.

- אתר - פיתוח פעילויות ומעורבות של בעלי עניין שונים באתר מסוים, כדוגמת עריכת טקס קבלת ספר תורה באתר, הכשרת מדריכים להדרכה באותו אתר, חפירה בו או אימוץ האתר על ידי אחד מבעלי העניין.

- פעילות - בניית פעילות שיקיימו בעלי עניין שונים באתרים שונים, כדוגמת יישוב של תוכנית תחזוקה לאתרים (ניקוי והסרת צמחייה).

ארגון וניהול

לתוכנית אחראי צוות היגוי, המגבש תפיסה חינוכית קהילתית כוללת בנוגע למורשת בתי הכנסת בגולן. צוות ההיגוי נפגש אחת לתקופה לניהול הפרויקט ולקידומו.

עד כה, השתתפו בפעילות אלפי תלמידים מבתי ספר בגולן ומפרויקט "מגלים ארץ" של מינהלת של"ח. עבודה נעשתה באתרים רבים, בהם: חורבת כנף, דיר עזיז, עין נשוט, מג'דוליא ועוד. אנו רוצים להודות לכל השותפים לפרויקט חשוב זה, העבודה עוד בעיצומה.

חורבת כנף, מציאת מטבעות על ידי תלמידי שלי"ח וידיעת הארץ, צילום: רשות העתיקות

2. זהותה הייחודית של הקהילה ולחיוזק חוסנה החברתי.

3. התוכנית פועלת זה שבע שנים במרחב המועצה האזורית גולן בהצלחה רבה. בכל שנה, משתתפים בתוכנית כאלף תלמידים מגולן וכן משפחות רבות בקהילה. ביצוע התוכנית הוביל לפיתוח כמה אתרי בתי כנסת עתיקים בגולן לטובת קהל רחב מהגולן ומחוצה לו.

4. חפירת תלמידים בעין קשתות, צילום: רשות העתיקות

מטרות התכנית

העצמת מורשת בתי הכנסת העתיקים של הגולן בקרב הקהילה המקומית ובקרב הציבור הרחב על ידי:

- הקניית ידע על ההתיישבות העתיקה בגולן בתחומי גיאוגרפיה, היסטוריה, ארכיאולוגיה, סמלים ואומנות יהודית, ארכיטקטורה של בתי כנסת, תפקידי מוסד בית הכנסת בקהילה.

- הקניית ערכים של זהות יהודית וישראלית על ידי גיבוש הזהות המקומית של תושבי הגולן והעצמתה ועל ידי חיזוק תחושת השייכות הקהילתית, השמירה על הסביבה, מעורבות ואחריות סביבתיות.

- פיתוח מוקדי עניין באתרים עצמם לטובת המבקרים.

עקרונות פעולה

1. שיתוף הקהילה (בעלי עניין, כגון יישובים, גופים ומוסדות) בבניית התוכנית והפעילויות בנושא מורשת בתי הכנסת ושימורה.

דיר עזיז, מתנדבים בחפירות בבית הכנסת, צילום: רשות העתיקות

פורצי דרך - שביל קהילתי חדש בנחל קנה

מרדכי לאש*

שקדיה פורחת בנחל קנה. צילום: מרדכי לאש

נחל קנה - מקבץ ייחודי של ערכי טבע בשמורה אחת

נחל קנה הוא אחד מייובליו הגדולים של נחל ירקון - הוא מנקז שטח של כ-240 קמ"ר (כ-13% מאגן הניקוז של הירקון) ומתפתל לאורך של כ-35 קילומטרים. ראשיתו למרגלות רכס איתמר שבלב השומרון, וסופו בחיבורו לנחל ירקון דרומית להוד השרון. חלקו התיכון של הנחל, המתחת באזור מערב השומרון, יוצר מראות גיאומורפולוגיים ייחודיים ומשמש בית גידול למיני צומח ולבעלי חיים רבים. בקטע הנחל שבין העיר עמנואל לבין היישוב מעלה שומרון, נובעים כעשרה מעיינות שכבה, היוצרים פלג מים איתן ובו עושר של בעלי חיים ושל צמחים הניזונים ממנו. אפיק הנחל, המתחת בין שכבות הגיר הקשה של מערב השומרון, יוצר נפתולים, מדרונות ומצוקים מרשימים, שבהם התפתחו מערות רבות, המשמשות משכן קבע למיני עטלפים שונים. במדרונות הנחל, צומח חורש ים תיכוני מפותח, אחד הבודדים שנותרו עד ימינו במערב השומרון. למעשה, זאת הסיבה העיקרית שהובילה את שלטונות המנדט הבריטי להכריז על האזור כשמורת טבע, שהם קראו לה בשם "שמורת טבע יער מעקודיה". לאחר שנת 1948, המשיך השלטון הירדני לשמור על נחל קנה, ובשנת 1983, אישר המינהל האזרחי ביהודה ושומרון את השמורה בגבולותיה המוכרים כיום. נכון להיום,

שמורת טבע נחל קנה היא הגדולה, ואולי המרשימה ביותר, בין שמורות הטבע שבמערב השומרון. מעיינות מפכים, חורש ים תיכוני מפותח, פריחת אביב משגעת, מערות קרסטיות רבות ומיני בעלי חיים הם שהובילו להכרזה על חלקו התיכון של הנחל כשמורת טבע כבר בשנות המנדט הבריטי. ביוזמה ובהובלה של רשות הטבע והגנים, נוסדה בשנת 2017 קהילת מתנדבים מיישובי הסביבה, שכל מטרתה לעזור בשמירה על הטבע הסמוך לבית ולסייע למטיילים הרבים הפוקדים את הנחל. בקיץ 2018, בשיתוף הפקח המקומי, סייעו המתנדבים בפריצת שביל חדש בשמורה, המאפשר לחוש ולראות מקרוב את המיטב שיש לנחל קנה להציע, במיוחד בעונת האביב. אז קדימה, צאו לדרך! אל תחמיצו את מופע הפריחה של נחל קנה!

* מדריך בכיר ברשות הטבע והגנים

»»
**המבקר כיום בשמורה נהנה
 ממראה צבי הביצה, הקרפדות
 והאילניות, הדגים והשבלולים
 המשגשים במקווי המים
 שלאורך הנחל הודות למאמצים
 הרבים שנעשו ונעשים כל העת
 עד היום לטיפול בביוב.**
 ««

השמורה, המוכרות בצו של אלוף פיקוד מרכז (7363), משתרעת על שטח של 14,300 דונם, והיא פתוחה לקהל הרחב ללא תשלום. בראשית שנות השמונים של המאה ה-20, הוקמו כמה יישובים יהודיים בפסגות הרכסים הסמוכים לנחל קנה, כגון: קרני שומרון, יקר ועמנואל. לא חלף זמן רב, ומי הביוב שלהם הוזרמו ישירות אל אפיק הנחל ללא טיפול ראוי. בראשית שנות האלפיים - בשיתוף הרשויות המקומיות, איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון ורשות הטבע והגנים - נבנה מובל ביוב נסתר לאורך הנחל, ומראה הנחל הושב לקדמותו. המבקר כיום בשמורה נהנה ממראה צבי הביצה, הקרפדות והאילניות, הדגים והשבלולים המשגשים במקווי המים שלאורך הנחל הודות למאמצים הרבים שנעשו ונעשים כל העת עד היום לטיפול בביוב.

רחבי הארץ. התוצאות היו (ועודן) נהדרות. במקום זוג עיניו של פקח בודד הטרוד בעיסוקים רבים, נפקחו עיניהם הרבות של המתנדבים המסייעים לעבודתו החשובה של הפקח.

מטיילים באפיק נחל קנה, צילום: מרדכי לאש

מתנדב מדריך משפחות בנחל קנה, צילום: מרדכי לאש

קיימות כמה דרכים לביקור בשמורה, וכמה מסלולי טיול סומנו בין אתריה. דרך עפר עבירה לכלי רכב פרטיים ומסומנת בכחול מסתעפת מכביש 5066 מערבה אל מרכז נחל קנה, באמצעותה אפשר לבקר בעין אל פוור ובעין אל בצה. ממנה מסתעפת דרך עפר העבירה לרכבי שטח והמסומנת בשחור, שבאמצעותה אפשר להגיע אל בריכת הצבים ואל עין כפר-קרע. מהשער האחורי של היישוב נופים, אפשר לצעוד בשביל המסומן בשחור אל דולינת אל מחפור ולצפות בח'רבת שחאדה, או לחילופין לצעוד בשביל המסומן באדום המוביל אל בריכת הצבים. שביל חדש ויפהפה נפרץ ממש לאחרונה והוא מספק טעימה איכותית מכל הטוב שיש לנחל קנה להציע - נרחיב עליו כעת. אך ממש רגע לפני, כאן המקום להכיר בקצרה את מי שסייע לכל הדבר הזה לקרות: קהילת המתנדבים המקומית של נחל קנה.

קהילה שומרת טבע בנחל קנה

מאז ומעולם, טיפחו בני אדם את סביבתם הקרובה, וחלקם אף דאגו לשמירה על ערכי הטבע שבה. אך נראה ששיתוף הפעולה פורץ הדרך בין רשות הטבע והגנים - הגוף האמון על שמירה על הטבע ועל הסביבה במדינת ישראל - לבין האוכלוסיות המקומיות העלה את השמירה על הסביבה שלב אחד מעלה. בעשור השני של המאה ה-21, התמקדה רשות הטבע והגנים בשיתוף הציבור בנושאי שמירת טבע וסביבה, וגל של קהילות מתנדבים מקומיות החל לצמוח בכל

בנחל קנה, החלה העשייה לצבור תאוצה בראשית שנת 2017. בהובלת מרכז חינוך והסברה של מרחב שומרון ברשות הטבע והגנים, נפתח קורס להכשרת מתנדבים מקומיים. הקורס מנה בראשיתו כעשרים מתנדבים תושבי הסביבה. בקורס הכירו המתנדבים לעומק את השמורה על שביליה ועל נופיה, על פנינותיה וגם על שלל בעיותיה. לא חלף זמן רב, והם נרתמו יחדיו לסייע בשמירה עליה. אחדים ביקשו להצטרף לפקח השמורה, רמי יוספי, בעת סיוריו בשמורה ולסייע בשמירה על ניקיונה; אחרים נתנו כתף לפריצת שביל חדש שעליו נרחיב ממש עוד מעט; וכולם, ללא יוצא מן הכלל, מפעילים עמדות הסברה ומדריכים מטיילים בימי חול המועד ובפסטיבל האביב המתקיים מדי שנה בשנה ביוזמת המועצות המקומיות. תחושת השליחות והסיפוק הם הרווח הנקי של המתנדבים, ואותו, ללא ספק, הרוויחו ביושר ובמאמץ רב. רשות הטבע והגנים עושה מאמצים רבים כדי לטפח ולהעשיר את הידע של מתנדביה ולסייע להם בכך במילוי תפקידם. קהילת מתנדבי נחל קנה השתתפה בקורס ניטור פרפרים שהתקיים בנחל וביום השתלמות מעמיק שכלל סיור אל מערת הנטיפים הנדירה שבשמורה,

מאז ומעולם, טיפחו בני אדם את סביבתם הקרובה, וחלקם אף דאגו לשמירה על ערכי הטבע שבה. אך נראה ששיתוף הפעולה פורץ הדרך בין רשות הטבע והגנים - הגוף האמון על שמירה על הטבע ועל הסביבה במדינת ישראל - לבין האוכלוסיות המקומיות העלה את השמירה על הסביבה שלב אחד מעלה.

כיום באזור השומרון. לאחר המעבר בינות העצים, נפרס לנגד עינינו מראה נוף הנחל במלוא הדרו - בגדה הצפונית של הנחל, נמצאים היישובים קרני שומרון, אלוני שילה ועמנואל, ובגדה הדרומית היישובים יקיר ונופים, הסמוכים אלינו. כאן מתחלף מופע החורש, ומעתה יליו אותנו חרובים ואלות מסטיק לצד קידה שעירה ובני שיח נוספים המאפיינים את האזורים הנמוכים של מערב השומרון. לכל אורכו של השביל, פורחים בזה אחר זה מבחר גיאופיטים וצמחי בר המעטרים אותו בצבעי פרחיהם ובניחוחם המשכר. נרקיסים יצוצו בראשית החורף, לאחריהם יעלו ויבואו הרקפות הביישניות והשקדיות הזרירות, ובעקבותיהן ילבלבו כלניות (אדומות לצד סגולות) ונוריות לצד לטם שעיר ומרווני, שלהביות ומיני מרווה ישרלמו את החגיגה הגדולה.

רקפת באפיק נחל קנה, צילום: מרדכי לאש

חלקו התחתון של השביל הירוק, מתחבר לדרך עפר רחבה, שאף היא מסומנת בירוק. נרד בה עד לאפיק הנחל, אל אקליפטוס גדול הסמוך לעין אל בצה. בעונת האביב, ריח ההדרים המשכר יעלה באפינו, וזהו מקום מושלם לעצירה, לשכשוך ולמנוחה. כאן המקום להזכיר לנו ולשאר המטיילים כי שורשיו ההיסטוריים של נחל קנה עתיקים ביותר. נחל קנה מוזכר בתנ"ך כגבול טבעי אשר חצץ בין נחלת אפרים, שהשתרעה מדרום לו, לבין נחלת מנשה, שהתפרסה לצפונה. שמות היישובים אשר הוקמו לאורך הנחל מעידים על כך עד היום: עץ אפרים שוכן בדרומו ואלפי מנשה בצפונה. מעניין לציין כי גם שמו של הנחל נשמר ללא שינוי זה אלפי שנים. מאז הוזכר בתנ"ך, לא השתנה שמו, והוא נשמר בקרב הפלאחים המקומיים כ"ואדי קנה" עד היום.

מעין אל בצה, יש שתי אפשרויות להמשך המסלול. המעוניינים לצעוד במישור יתקדמו בשביל הכחול מזרחה לכיוון עמנואל, ולאחר כשני קילומטרים יגיעו אל כביש 5066. אפשר לבקש מנהגי האוטובוס להמתין שם לקבוצות המטיילים בצורה בטוחה ונוחה. אלו שכוחם עוד במותניהם ושאינם חוששים מטיפוס קל מזמנים להמשיך בשביל הכחול מערבה, לכיוון קרני שומרון. לאחר כשני קילומטרים, השביל מסתיים בחנייה הסמוכה לבית העלמין של קרני שומרון. הנהגים יכולים לאסוף שם את המטיילים בסיום המסלול. ההליכה בשביל החדש מומלצת בכל עונות השנה, למעט ימים מספר לאחר גשם, שבהם תיתכן סכנת החלקה, או בימים חמים במיוחד. טיול מהנה!

למסלולים נוספים, מומלץ לבקר באתר רשות הטבע והגנים: <https://www.parks.org.il>

למידע נוסף, אפשר לפנות למרכז חינוך והסברה שומרון של רשות הטבע והגנים: 09-9539222

טיולים באזור יהודה ושומרון דורשים תיאום מול פיקוד מרכז של צה"ל בטלפון: 02-5305372

בה נמצא מטמון זהב גדול לפני למעלה משלושים שנה. בקיץ של שנת 2018, כמענה לצורך שעלה מן השטח, נרתמו המתנדבים לסייע בפריצת השביל החדש, ומאז הדריכו בו קבוצות רבות.

השביל החדש בנחל קנה

אורכו של שביל המטיילים החדש בנחל קנה הוא כקילומטר, והוא מחבר בדרך קצרה ויפה בין חניון פארק קנה, הנמצא בין היישובים יקיר ונופים, למעיין עין אל בצה, הנמצא בלב השמורה. פארק קנה, נקודת המוצא של המסלול, הוקם למען המטיילים בנחל, ובו ברז מים, שולחנות פיקניק, מתקנים לילדים וחניון גדול שהוכשר לחניית רכבים. מצפון לפארק, נמצא שלט הסבר של רשות הטבע והגנים ושער מתכת, ולצידו סימון שביל ירוק - כאן מתחיל מסלולנו (נא הקפידו לסגור את השער אחריכם).

למעשה, השביל הירוק מחבר בין הרכס שמדרום לנחל קנה לבין אפיק הנחל שבו נובעים מעיינות רבים. השביל מתפתל במדרון הדרומי של הנחל, ובדרכו הוא חולף על פני מופעים שונים של חורש ים תיכוני. בחלקו העליון, השביל עובר בסבך של עצי אלון מצוי, אלה ארץ ישראלית ומטפסים שונים, המשווים לו מראה גלילי, שכמעט ואיננו מוכר עוד

שביל ישראל - אחדות, מעורבות חברתית וקהילתיות: פוטנציאל וסכנה

אגף חינוך וקהילה, החברה להגנת הטבע

חיליק אברג'יל*

צילום: אורית שניט

ב-1995, נחנך שביל ישראל לאחר לימוד והתרשמות משבילים ארוכים וגיאוגרפיים במקומות שונים בעולם. יו"ר הועדה לסימון שבילים דאז, אורי דביר, תכנן שביל המייצג חלקי נוף שונים בארץ, דתות שונות, צורות התיישבות מגוונות והמתמקד בשטחים הפתוחים של מדינת ישראל.

הסימון הייחודי, כתום, לבן וכחול מדורגים, מראה את כיוון ההליכה - צפונה או דרומה - ובכך הוא שונה וייחודי בין שבילי ישראל. כאשר הפס הלבן גבוה - המטייל מצפין, הלבן מסמל את החרמון. כאשר הפס הכתום גבוה - המטייל מדרים, הכתום מסמל את המדבר.

נשיונל גיאוגרפיק בחר בשביל ישראל כאחד מעשרים מסלולי ההליכה הטובים ביותר, וצוות השופטים תיאר את השביל כמשלב טבע, היסטוריה, מורשת ותרבות עם. השביל עבר שינויים רבים, רובם משיקולים ביטחוניים ובטיחותיים, כגון מעבר באזורים שאין בהם סיכון או במעברי חציה. צוותי העבודה המסמנים שבילים מקבלים מידע רציף, הצעות לשינוי התוואי או התראה על סכנות הטמונות בהליכה בשביל ישראל, ולכן התוואי משתנה. השינוי האחרון נעשה

שביל ישראל התקבל בציבור כשביל אהוב במיוחד וכתחנה משמעותית בהתבגרות הנוער הישראלי. שביל ישראל היה לפופולרי במיוחד בארץ ובעולם לטיול לאחר שירות צבאי או עם משפחה וחברים. בשנים האחרונות, מוקד ההליכה בשביל עבר מעצם הטיול למשמעות הטיול כפלטפורמה למפגש מרתק בין חלקים בחברה הישראלית על שלל גווניה, אך גם למחלוקות לא פשוטות. השביל משמש בסיס לחיבור או בסיס למחלוקת.

רקע על שביל ישראל

בשונה משבילים שונים בעולם, שביל ישראל נולד על בסיס שבילים קיימים ומראון לחבר חלקי ארץ שונים. לצד קיום מפעל סימון שבילים, שהוא פילנטרופי ואינו נתמך מיסודו, הושלמה הפקת סדרת מפות סימון שבילים, ומדינת ישראל הייתה למדינה שבה כל חלקי הארץ מופו ושהפיקה מפות סימון שבילים אחידות.

* חיליק אברג'יל, אגף חינוך וקהילה, החברה להגנת הטבע

נשיונל ג'יאוגרפיק בחר בשביל ישראל כאחד מעשרים מסלולי ההליכה הטובים ביותר, וצוות השופטים תיאר את השביל כמשלב טבע, היסטוריה, מורשת ותרבות עם.

מעמדו של השביל

לאורך השנים, היה שביל ישראל לנקודת מפגש בין ציבורים שונים, בין בני גילאים שונים ואף בין בעלי מטרות שונות. אזורים ומועצות אזוריות השפיעו על תוואי השביל, והיו גופים רשמיים ואזרחיים שנפגעו מעצם העובדה שהשביל אינו עובר דרכם. עם התפתחות השביל, נוצרו שבילי משנה המאפשרים יציאה משביל ישראל וחזרה אליו במטרה לחשוף שבילים גיאוגרפיים המצטלבים עם שביל ישראל. כך, בשנת 2006, סומן שביל ירושלים, המקיף את ירושלים, וב-2017 סומן שביל בתוך ירושלים, דרך צומת אורה ועין לבן. שביל הגולן סומן ב-2007, והוא מייצג נוף שאינו נכלל במתכונתו של שביל ישראל המקורי. ב-2019, הוארך שביל ישראל ונכללו בו מצדה ועין בוקק, ובשנת 2020, סומן שביל השרון, המאפשר הליכה בנופי השרון ולא לאורך החוף;

נהוג לטייל בשביל על 56 המקטעים שבו לאורך כחודשיים, אך אפשרויות הקצב והחלוקה רבות.

שיתופי פעולה וחיבורים לאורך השביל

שמו של שביל ישראל וייחודו משכו גופים וארגונים לפעול בשביל ולאורכו משום הכרת הפוטנציאל הגלום בחיבורים האנושיים שבו וכן בחוויית הטיול והיציאה לטבע המשותפת לכלל המגזרים. נדגים חמישה חיבורים כאלו:

1. ב-2004, יצא ניר צורן, חולה במחלת ניוון שרירים, למסע רגלי בשביל ישראל כדי להעלות את המודעות למחלה וכדי למצוא תורמים פוטנציאליים לחקר המחלה ולמציאת תרופה לה. המסע עורר הד ציבורי נרחב. צורן נפטר בשנת 2009, לאחר ששימש מנכ"ל עמותת ישראלס, הפועלת למען החולים.

2. לאחר מותו של אבי אפנר באסון המסוקים, יזמו הוריו, רעיה ויוסי, מסע לזכר בנם. המסע נקרא "אב"י בשביל ישראל" - אב"י: אפשרי ביחד. והוא התקיים בשיתוף צו פיוס והמדרשה באורנים. המסע התמקד בקשר שבין חילוניים לדתיים. המשפחה קראה לציבור לצעוד במקטעים קבועים מראש. בהליכה שולבו קטעי לימוד ושירה ומפגשים עם דמויות מהחברה הישראלית.

3. בשנת 2015, בכנס הרצליה, נשא ראובן ריבלין, נשיא המדינה לשעבר, את נאומו "תקווה ישראלית

צילום: אורית שניט

בשנה האחרונה, אז הוחלט להעתיק את שביל ישראל מאצבע הגליל ומאזור תל דן לחרמון ולרמת הגולן. השנוי נעשה כתוצאה מסיכון למטיילים עקב הליכה לצד כבישים וחציית כבישים המסכנות את המטיילים ואת הרכבים במקום, וכן בשל תלונות של חקלאים על נזקים שעצם הטיול גורם על אף שהמעשים לא נעשו בזהירות. עיקרון חשוב שהוועדה לסימון שבילי ישראל מיישמת הוא קבלת אישור מבעל הקרקע לסמן בשטחו.

הר צפחות. צילום: אלה שטיינברג

1. - סדר ישראלי חדש", או בשמו הידוע "נאום ארבעת השבטים". נאום זה עורר הדים רבים בחברה הישראלית. היו שהתנגדו לו ושתארו אותו כפשטני וכמחלק מדי, והיו שראו בו קריאה לחיבורים בין החלקים המוגדרים יותר בחברה. הנשיא ריבלין יזם מימוש מעשי של פוטנציאל קשר בין חלקי החברה הישראלית באמצעות סדרה של פעילויות למומים ולתלמידים לאורך שביל ישראל מתוך אמונה כי היציאה לטבע במסגרת פעילות משותפת מחזקת את המכנה המשותף הטוב שבחברה הישראלית, על בסיס נאום ארבעת השבטים.

2. בכתבתה של צאלה קוטלר הדרי בעיתון גלובס ביום 5.1.2019, טענה הכתבת על הדרת חרדים וערבים מהשביל באמצעות אי ביקור ביישובים חרדיים וערביים. לטענתה, אם מבקרים בסמיכות ליישובים אלו, מראים את הפנים הפחות יפות שלהם - את שולי הכפרים והעיירות ובעיקר את המזבלות שבצידי הדרכים. בעקבות ריאיון עם פרופ' תמר הרמן, כינתה הכתבת את הטיוול בשביל בכינוי "צלינות חילונית".

שביל ישראל, שמורת פורה. צילום: חדווה בן סיני

סיכום והמלצות

בדומה לתשתיות שונות, גם שביל ישראל נתון לפרשנות לפי עיני המתבונן בו. עיצוב השביל והסיפור המכונן בו נתונים לבחירת המטייל או הגוף שרותם את השביל לצרכיו החברתיים והפוליטיים. אנו ממליצים למשרד החינוך לחזק את מעמדו של שביל ישראל ואת היבטיו המחברים והמאפשרים מפגש בין חלקי החברה הישראלית על ידי גלישה מהשביל המרכזי לשבילים משניים על גווניהם. אימוץ מקטעי שביל לצורך הסדרתם וניקיונם והכשרת מלאכי שביל לאורכם יעודדו קהילתיות ומעורבות חברתית של קבוצות, של ארגונים ושל יישובים. אנחנו מאמינים ששביל ישראל אינו מטרה, אלא אמצעי למפגש בין אנשים ובין קהילות הקורא לאחדות, למעורבות חברתית ולקהילתיות.

4. מלאכי שביל הם אנשים ויישובים הפותחים את ליבם להולכי השביל ומספקים להם קורת גג, מקלחת ונקודות טעינה לטלפון ללא תשלום. המפגש של המטיילים בשביל עם מלאכי השביל אינו מספק רק תנאי לינה ומקלחת בטוחים, אלא יוצר חווית מפגש עם אוכלוסיות שונות לאורך השביל.

5. ב-2015, יזמו רט"ג ומרכז אקדמי שלם הכנסת ספרים לשביל כדי להעשיר את חווית הטיוול על ידי קריאה בתחנות קבועות בשביל, מוצבים ארגזים ובתוכם ספרים שונים לשעות הפנאי לרווחת המטיילים בשביל.

תלמידי בי"ס נחשון שוהם ביום שדה בתל חדיד. צילום: ערן בן סיני

יוכחים וקונפליקטים לאורך השביל

לא שפר מזלו של שביל ישראל וגם הוא נכנס לקלחת הפוליטית. סדרה של כתבות וספרי מחקר שאלו שאלות יסוד בנוגע לתכנון ולביצוע של שביל ישראל: האם החברה החרדית והערבית רואות את שביל ישראל כשביל מכונן אתוס? מדוע הוא אינו כולל את השטחים הפתוחים הסמוכים לכפרים ואינו מנצל את קרבתם למפגש ולשיח? מדוע השביל אינו עובר ביהודה ובשומרון? תמר הרמן חקרה את המשמעות הנרטיבית של שביל ישראל ופרסמה את מסקנותיה בספר "שביל ישראל". הספר מעלה תהיות רבות בנוגע לסיפור המכונן של השביל ולשאלה את מי הוא משרת. להלן שתי דוגמות לשאלות מסוג אלו:

גינות קהילתיות בתל אביב

חדווה בן סיני*

הגינה הקהילתית 668

בשיטוט ברחובות תל אביב, נפגוש לא מעט גינות ירק בתוך המרחב העירוני: ערוגות של חסה ושל פטרוזיליה לצד חממות שבהן מגדלים תותים, מורינגה ופירות הדר... חוויה לעיניים!

ומשכונות בעלות צביון שונה. אך אולי בכך טמון יופיין של גינות אלו, שבעיצובן ובעיטורן הן למעשה מגדירות מקום ומגבשות זהות קהילתית ייחודית. האופי והמבנה של הגינה נקבעים על פי הרצונות והצרכים של גרעין הפעילים בה: ערוגות אישיות, אדניות משותפות של ירקות, של פרחים ושל תבלינים, בוסתן עצי פרי או נוי ובו שבילים וספסלים וכד'. הגינות מתבססות על עקרונות אקולוגיים: שתילת צמחייה אנדמית, שאינה זקוקה למים רבים ושהיא עמידה יותר בפני מזיקים, טיפול המבוסס על חומרים ידידותיים לסביבה, וגם ייצור קומפוסט מהפסולת האורגנית שמצטברת בגינה.

את הסיור שלנו נתחיל במשכן לאומנויות הבמה - קומפלקס של תרבות ושל בילוי חברתי ומשכן קבוע לאופרה הישראלית ולתיאטרון הקאמרי. המבנה בנוי משלוש חטיבות התוחמות כיכר במעין חצר פנימית הנפתחת אל גינת דובנוב, הקרויה על שם ההיסטוריון שמעון דובנוב. נחצה את הכיכר לכיוון צפון ונגיע לגינת דובנוב.

עם בניית המשכן לאומנויות הבמה, חודש הגן. חלקו ממוקם על גג חניון שזכה בטיפול גנני עשיר.

והשאלה הנשאלת היא כיצד הכול החל? כמה תושבים שחשקה נפשם במקום מפגש קהילתי, מקום שבו אנשים בגילאים שונים ומרקעים שונים יוכלו להכיר את שכניהם ולעבוד יחד, לאמץ ולטפח שטח פתוח נבחר בעיר.

ראשיתו של גידול מזון בקנה מידה קטן ולצריכה עצמית במאה ה-19 באנגליה ובארצות הברית. גידול מזון אורגני בריא נולד בעקבות פיתוח מודעות סביבתית, וכאמור לעיל, בהמשך הביא למפגש בין תושבים וליצירת קהילה חיה ותוססת. גמלאים וילדים העמלים בגינה יחד קושרים שיחה ולומדים זה מזה. תהליך פריחתן של הגינות הקהילתיות במדינות שונות בעולם היה בשיאו בשנות השבעים, אך בארץ הן החלו לפרוח רק בשנות התשעים. כאמור, הן נולדו כהתארגנויות מקומיות של תושבים ובהמשך זכו לשיתוף פעולה ולתמיכה מצד הרשויות המקומיות, בהקצאת שטח, ביצירת תשתיות או במתן הדרכות.

הגינות הקהילתיות שונות זו מזו מאחר שמדובר ביצירה משותפת של אנשים ממקומות שונים

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ, מרכזת תכניות זיכרון הנחצה באגף של"ח

בגן בריכה אקולוגית (בריכה המכילה צמחים ודגה, שלא נעשה בה כל שימוש בחומרי חיטוי רעילים ושישי בה שימוש בטכנולוגיות סינון וטיהור טבעיות או באמצעים ביולוגיים השומרים על ניקיון המים), מתקני משחק ואזורי שהייה. בגן שילוב מיוחד בין עצים ותיקים ואלמנטים פיסוליים וטבעיים המעניקים לגן אווירה מיוחדת המושכת אליו את תושבי העיר ומבקרים מבחוץ. במרכז הגן, אמפי מרובע מאבן גיר נסורה בשילוב אבני צור גדולות ומפוסלות.

הגינה בשכונת קריית מאיר

יוזם הקמת השכונה היה שלום פחטר, עסקן עירוני שנואש מהבירוקרטיה המסורבלת של עיריית תל אביב ושיצר את מפעל השיכון העצמי. במשך שלוש שנים, פעל לרכישת שטח שהיה שייך בחלקו לטמפלרים שבשרונה ובחלקו לכפר הערבי סומייל. על מלאכת התכנון האדריכלי הופקדה יהודית סגל-שטולצר. בשכונה נבנו 13 בתים תלת קומתיים בסגנון החדיש הבינלאומי, בכל בית 12 דירות. שבילים הובילו מבית לבית, ובמרכז יועד שטח של כ-11 דונם לגינה. כל דירה פנתה מזרחה או מערבה, המטבחים שנבנו בדירות פנו מערבה, לעבר הים, וחדרי השינה פנו מזרחה. הדירות תוכננו כך שחדרי השרות לא היו גדולים, ולעומת זאת החדרים ומרפסת הבית היו רחבים. בדירות שבקריית מאיר, היה אפשר למצוא פתוח צמוד למטבח וארונות קיר במטבח, בפרוזדור ובאמבטיה. תכנון הגינה הוטל על אדריכל הנוף יחיאל סגל. שבוע לאחר אכלוס השכונה, הלך לעולמו מאיר דיזנגוף, ובישיבת הדיירים הוחלט לקרוא לשכונה על שמו. רוב דיירי השכונה היו פועלים ופקידים והם היו שותפים לטיפול בגינה. גם היום, דיירי השכונה נהנים מגן השכונה, מטפלים במסירות בעצים הוותיקים ושותלים צמחים ופרחים חדשים.

הבריכה האקולוגית בגינת דובנוב

הבריכה האקולוגית בגינת דובנוב

נצא לרחוב דובנוב ונפנה שאלה (דרומה) לרחוב דוליצקי, ואז נפנה שמאלה לסמטה 668, ונגיע אל הגינה הקהילתית. היוזמה להקמת הגינה עלתה בשנת 2016. אורן, תושב השכונה וסטודנט ללימודי חקלאות בת קיימא (פרמקלצ'ר, חקלאות הנשענת על משאבים מקומיים), נדרש להגיש עבודת גמר בנושא. הוא הצליח לקבץ שמונה משפחות מהשכונה שהנושא קרוב לליבן. משנמצא שטח להקמת הגינה, הם פנו למחלקת גינות קהילתיות בעירייה. אורן סיפר שניציגי העירייה ליוו את תהליך הקמת הגינה. הם ייעצו, סיפקו קומפוסטרים ומערכת השקיה וגם פעמיים בשנה נותנים שתילים. נקבע יום קבוע בשבוע שבו עובדים בגינה והתושבים הוזמנו להצטרף.

המיקוד בתכנון גינה כזו הוא ביצירת קשרים חיוניים ושיתוף פעולה בין המרכיבים השונים במערכת. לדוגמה, יצירת קומפוסט מהפסולת האורגנית של התושבים לרשן שבו ידשנו את הקרקע בגינה. בנוסף, מיקום הקומפוסט מתחת לעץ פרי נשיר יאפשר צל על הערמה בקיץ ובכך הפחתת אידי המים. בנוסף, העץ יספק תוספת הגונה של חומר אורגני בשלכת וייהנה מחומרי ההזנה המחלחלים מן הערמה לבית השרשים. השאיפה היא להשתמש במשאבים מקומיים ובמשאבים מתחדשים. ערוגות הירק שבגינה זו הולכות ומתמעטות כיוון שהשטח שהגינה ממוקמת בו מוצל מרבית שעות היום, ולכן הנטייה כיום היא לטעת יותר עצי פרי ופחות ירקות.

חזור לרחוב דוליצקי, נחצה אותו ונלך עד לקצה החנייה. בשביל נפנה ימינה וחזרה לרחוב דובנוב.

אושרת ונטע, תושבות השכונה הפעילות בגינה, אמרו שקהילה זה עניין דינמי, המשתנה כל הזמן. רק מי שגר כאן יכול להבין את הפוטנציאל הטמון בקהילה. רמת המעורבות היא ברמות שונות: יהיה מי שגייע בקביעות לכל המפגשים בימי שישי בצוהריים, ויהיה מי שאפשר לסמוך עליו כשהיה צורך הוא יירתם למשימה.

נתהלך בשבילים בינות למבנים ובינות לפיקוסים הענקיים הנמצאים בחצר המרכזית. נצא אל רחוב צייטלין ולאחר שנחצה את רחוב אבן גבירול נגיע לכיכר רבין. הכיכר ממוקמת על שטח פרדס בן חמישים דונם שהיה במקום בשנות העשרים של המאה הקודמת. לאחר בנייתו של בניין עיריית תל אביב, הייתה הכיכר לכיכר העירונית הראשית של תל

של גינה זו שמעתי מפי בר, תושב השכונה ופעיל מאוד בכל הנוגע לגינה הקהילתית: "הכול מתחיל משיגעון של אדם אחד המפרסם בפייסבוק, בקבוצות וואטס אפ, והכול מתעורר. מזמינים את נציגי העירייה לנקודה המבוקשת ומתחילים להיפגש במקום ביום קבוע ובשעה קבועה. בתחילה היו המפגשים חברתיים יותר, הרבה חבריה מהשכונה עזבו את וואטס אפ ואת מקומם תפסו מבוגרים יותר, שמעבר לקטע החברתי חיפשו גם עיסוק בגינון".

הגינה בשכונת קריית מאיר

המסתובב בגינה יכול להתרשם משלטי ההסבר, מפינת הקומפוסטרים ומארון נתינה גדול שתושבי השכונה דואגים לסדר אותו ולמלאו בבגדים, במשחקים, בספרים ועוד. יוזמה נוספת שנולדה בגינה היא "שבת בגינה": מפגש קבוע שלל התושבים עם יושבי מרכז רייך, מרכז יום לגיל השלישי. בעמודים המקיפים את הגינה מציגים תערוכות מתחלפות: המלצות על ספרים, ציורים של תלמידים מבית ספר דרויאנוב ועוד. כל אחד מהמשתתפים תורם מידיעותיו ומכישורו לפעילות השוטפת של הגינה.

נצא דרך סמטת גור אריה אל שדרות בן גוריון ונפנה מערבה. נלך במרכז השדרה עד לפינת הרחובות רופין ובן גוריון ונשים פעמינו אל רחוב רופין 5, שם נמצאת הגינה הקהילתית האחרונה בסיוורנו: גינת פינצ'וק. הקמת הגינה ב-2015 החלה ביוזמה קהילתית ונמשכה בשל צורך לסגור גינת כלבים שהייתה במקום. אושרת ונטע, תושבות השכונה הפעילות בגינה, אמרו שקהילה זה עניין דינמי, המשתנה כל הזמן. רק מי שגר כאן יכול להבין את הפוטנציאל הטמון בקהילה. רמת המעורבות היא ברמות שונות: יהיה מי שיגיע בקביעות לכל המפגשים בימי שישי בצוהריים, ויהיה מי שאפשר לסמוך עליו כשיהיה צורך הוא יירתם למשימה. יש שכן שאינו מגיע לגינה, אבל בונה כל מיני מתקנים לגינה אצלו בבית ומעביר לפעילים, יש אנשים שעוברים בגינה ומוסיפים לה שתילים גם בלי להיות חלק מהקבוצה. הגינה פתוחה לכולם!

אביב. בעבר היא נקראה כיכר מלכי ישראל, ושמה הוסב לכיכר רבין לזכרו של ראש הממשלה יצחק רבין שנרצח בכיכר בתום עצרת שנערכה בארבעה בנובמבר 1995.

לכיכר צורת מלבן, ורוב שטחה מרוצף. בחלקה הדרומי של הכיכר, נמצאת אנדרטת השואה והתקומה - יצירתו של הפסל יגאל תומרקין. האנדרטה בנויה בצורת פירמידה הפוכה (ניצבת על קדקודה), היא עשויה ברזל חלוד וזכוכית. בקצה הצפוני מזרחי של הכיכר, במקום שבו נורה ונרצח יצחק רבין, נקבעה אנדרטה לזכרו. בחלקה הצפוני של הכיכר, נמצאת רחבה מוגבהת, המחברת את הכיכר לבניין העירייה. כאשר מתקיימות עצרות בכיכר, משמשת רחבה זו את הנואמים.

בתל אביב גינות קהילתיות רבות, וכפי שנאמר, לכל אחת מהן אופי מיוחד משלה שהקנו לה חברי הקהילה הפעילים בה.

ב-1965, הוקמו שתי בריכות נוי מוכלרות בכיכר. בשנות השמונים, שבתה הבריכה הדרומית של הכיכר, רוקנה וננטשה. בשנת 2010, הוקמה הבריכה מחדש, הפעם כבריכה אקולוגית. נשתלו בה צמחי מים, הוכנסו דגים, ובמרכז הבריכה שוחזר מבנה המזרקה לפי תמונות היסטוריות של הכיכר. כיום, מתבצעות בכיכר עבודות תשתית של הרכבת הקלה. הבריכה האקולוגית המפורסמת הועתקה סמוך לבניין העירייה. בסיום העבודות, היא תוחזר למקומה המקורי.

גינת פינצ'וק ברחוב רופין

נחצה את הכיכר אל רחוב גורדון ונלך בו מערבה. נפנה ימינה אל רחוב יל"ג ונגיע אל גינת דבורה בארון. הגינה הקהילתית: גדר תוחמת ערוגות ירק, חממות, שתילים רכים ואפילו כוורת התנחלות! את סיפורה

תל אביב בשירות הפלמ"ח

אומרים אנשי ירושלים:
כן, תל אביב, זה סתם גלגל
אין פרופסורים בה כזית
ונביאים אין בה בכלל...

(נתן אלתרמן, "בכל זאת יש בה משהו", 1946)

אליה אמסלם *

מזח הירקון, שלט לציון אימוני כ"ג יורדי הסירה.
צילום: מוזיאון הפלמ"ח

שלוש נקודות המציגות את תחומי הפעילות השונים של הפלמ"ח: חבלה ומודיעין, טיס ותעופה ומפעל ההעפלה. אנו ממליצים, כמובן, לשלב את המסלולים המוצע עם סיורים בבית הפלמ"ח, שיעניקו לתלמידים ולתלמידות בסיס ידע מהותי ושיסופו סיפורים, עדויות אישיות ומסגרת תוכן רחבה לסיור.

נמל תל אביב, יריד המזרח - סיפורם של כ"ג יורדי הסירה

במלחמת העולם השנייה, עסק היישוב היהודי בהגשת סיוע לכוחות הבריטים הנלחמים בנאצים לצד התנגדות להגבלות הספר הלבן השלישי (1939). אמרה שהייתה שגורה בפי האנשים באותם ימים: "נילחם בספר הלבן כאילו אין היטלר, ובהיטלר כאילו אין ספר לבן". בשנת 1940, עם נפילת צרפת לידי הכוחות הנאצים, החליטו הבריטים לפלוש לסוריה וללבנון. הסוכנות היהודית נקראה אל הדגל והתבקשה להעמיד כוח למשימה. התפקיד נמסר לארגון ההגנה. בעיני הסוכנות, ארגונים פועלים נוספים ואנשי היישוב, השותפות במאבק ובלוחמה בכוחות הגרמניים, בכל דרך שתהיה, נתפסה כהשתתפות פעילה בהצלחת אחיהם העומדים בצרה. היישוב התגייס למשימה.

לעיתים קרובות, תל אביב נתפסת כבירת התרבות והבילוי של ישראל, כעיר עולם בהתהוות המשמשת מרכז כלכלי, חברתי ופוליטי בעולם הגלובלי מודרני. למעמיקים ידוע שתל אביב, שכינוייה הרבים מעידים על התהפכות שידעה ועל מרכזיותה, היא העיר העברית הראשונה ושבין רחובותיה מסתתרים אתרים ונקודות ציון משמעותיים בהיסטוריה הציונית, בפעילות כוח המגן תחת שליטת המנדט הבריטי ובהתפתחות המדינה שבדרך.

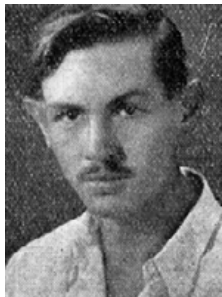
תל אביב שימשה מוקד קהילתי ורעיוני ליישוב היהודי, והתקיימו בה קשרים ייחסי גומלין סבוכים ורבים. היא הייתה מרכז כובד פוליטי וחברתי, אליה הגיעו וממנה יצאו קבוצות ורבדים שונים ומגוונים, והם הפרו זה את זה והזינו זה את זה לאורך שנות המאבק.

ביקור בתל אביב מאפשר בניית מסלולים שלהם תמות ייחודיות, המתכתבות עם נושאי הלימוד בבתי הספר. שילוב ביקור במוזיאונים הרבים שבעיר יכול ליצור חוויית ביקור ולימוד מרתקת. בית הפלמ"ח מבקש להציע מסלול העובר דרך

* מדריכה במוזיאון הפלמ"ח

דוד אהרון שפרינצק

מתי סוקניק

השונים, ביניהם מחלקת הטיס. בגיל 15, כנער צעיר, נשאל מתי מהי חובתו לעמו. להלן תגובתו (לקוח מחדר הנופלים בבית הפלמ"ח, "מתי סוקניק, אני חולם על..."):

לי כשלעצמי יש חלום המזדהה עם חובה זו ועם הכרה בערך המעשה הזה. אני חולם על תעופה עברית, אני חולם על ישוב שחבריו הם בוגרי תנועות הנוער החלוציות ושדה תעופה קטן לצדו. בכל ערב חוזר אני מהעבודה באויר הביתה לקיבוץ. תיוצר "חברת התעופה הלאומית", דוגמת "חברת הספנות הלאומית" שקמה, והיא תפתח קוי אויר לכל העולם. ארץ ישראל תיעשה מרכז התעופה במזרח, ארצנו תתפתח ושמה של הארץ העברית יינשא בפי העמים כמו שחזו זאת הנביאים הקדמונים.

בפברואר-מרס 1941, התקיים בשטח מגרשי התערוכה של היום, מתחם הסמוך לאזור הידוע כיום כנמל תל אביב, יריד המזרח: קורס הכנה לפעילות חבלנית ומודיעינית לטובת הכשרת כוח שיסייע בהכנה לפלישה של הגרמנים. אהרון לי שבסקי (לשם) היה המפקד מטעם ההגנה, וקפטן ג' האמונד המפקח מטעם ארגון ה-SOE הבריטי. בקורס השתתפו כמה עשרות מתנדבים, שמרביתם השתתפו בעבר בקורסים ימיים של ההגנה ורכשו ביחידותיה ניסיון מבצעי, ימי או יבשתי, כגון בפעילות הנוודת, בפו"ש, בפלוגות הלילה ובפו"ם. לבסוף נבחרו 23 מתנדבים מבין בוגרי הקורס, ובליווי של המייג'ור סר אנטוני פלמר, יצאו לדרך, כאשר המשימה הייתה לחבל בבתי הזיקוק שבטריפולי, לבנון. אל המשימה יצאו כ"ג החברים והמלווה הבריטי לפי מידע מודיעיני שאספו המסתערים של ההגנה. שעות מספר לאחר יציאתה של הסירה, נותק הקשר עימה, 24 נוסעיה נעלמו ומקום הימצאותם, ומקום קבורתם, לא נודע. על אף כישלון המבצע, יוחסה לו חשיבות רבה. הוא היה למיתוס של גבורה ושל הקרבה בעת שבה יהודים נרדפו ונרצחו על ידי הכוחות הנאצים, ומקור השראה לרוח לחימה בשורות הפלמ"ח.

הרחוב הראשי המוביל אל נמל תל אביב נקרא על שמם של הכ"ג.

גן העצמאות, אנדרטת השחף -

אני חולם על תעופה עברית

מלחמת העצמאות פרצה למוחרת החלטת עצרת האו"ם על חלוקת הארץ ב-29.11.1947. חיל האוויר הישראלי, בין שאר החילות המתעצבים, החל להתארגן בראשית 1948, כשארשותו כמה מטוסי אימון קלים בלבד. הטייסים היו חברי פלמ"ח ממחלקת הטיס וטייסים יהודים ששירתו בחילות האוויר של בנות הברית במלחמת העולם השנייה. טייסי חיל האוויר הצעיר פעלו בכמה מישורים: טיסות סיוור, תצפיות ועריכת צילומי אוויר, ליווי שיירות והובלת אספקה ליישובים מנותקים ופעילות קרבית בהתאם לצורכי הביטחון.

בתאריך ארבעה ביוני 1948, התקרבו אל חופי תל אביב אוניות מלחמה מצריות ואיימו לפגוע בנמל. טייסי חיל האוויר נקראו אל המשימה: לסייע לכוחות הימיים הפועלים כבר בזירה. שלושה מטוסים יצאו, באחד מהם הטייס אהרון דוד שפרינצ'ק והמטילן מתיתיהו (מתי) סוקניק. כוחות המלחמה המצריים נהדפו, אך מטוסם של שפרינצ'ק וסוקניק נפגע מהאש, התרסק ונפל אל המים. שרידיו וגופות יושביו לא נמצאו עד היום.

מתי ודוד משמשים שניהם דוגמה ומופת לעשייה מתוך אמונה, הכרה ומחויבות. מגיל צעיר החליטו שניהם כי מקומם בכוח המגן, בכוחות הפועלים למען העם והארץ, ובהתנדבות קמו ועשו מעשה. "משוגעים לדבר" היה מונח מוכר ומרכזי באפיון חברים וחברות בפלמ"ח, והוא היסוד להקמת הכוחות והיחידות

מחלקת הטיס בראשיתה. משה פלד הביא פרדה מקיבוץ בית קשת, והיא עזרה למשוך את הדאונים למרומי הגבעה לאורך כ-300 מ'. הפרדה קיבלה משכורת לפי ימי עבודה. הכסף הועבר לקיבוץ בית קשת. צילום: מוזיאון הפלמ"ח

חלומו הפרטי של מתי הוא חלומו הלאומי. מתוך הכרה בצורך ומתוך אהבה ובאמונה עמוקה במעשה ובדרך, נקשרו החלומות, התקוות והשאיפות אלו באלו והביאו את מתי ואת שותפיו לדרך להקמת מחלקת הטיס של הפלמ"ח, שהייתה בסיס לחיל האוויר הישראלי, שבשירותו נפל מתי.

בגן העצמאות, עומדת אנדרטת הטייסים, שהקימו בנימין תמוז ואבא אלחנני, או בכינייה 'אנדרטת השחף', המנציחה את שפרינצ'ק ואת סוקניק.

הקשרים היסטוריים נוספים בגן העצמאות ובסביבותיו: כאן היה בסיס הקלט של הפלמ"ח,

בוקר מוקדמת ובהצבת חייהם וחירותם בסכנה, היא דוגמה אחת מני רבות לתחושת המחויבות, האישית, הקהילתית והלאומית, שחשו אנשי היישוב היהודי.

הגוף שהופקד על מפעל ההעפלה מטעם ההנהגה הציונית היה ההגנה, והיא הקימה (1939) את המוסד לעליה ב' בראשותו של שאול מאירוב (אביגור). לפלמ"ח הייתה מעורבות רבה במתרחש. בין פעולות הפלמ"ח בעניין, אפשר למנות ניהול פעולות התחמקות של אוניות המעפילים מהצי הבריטי בלב ים; התנגדות לגירושם של המעפילים; הורדת המעפילים והובלתם למקום מבטחים; חבלה בכלי שיט ובמתקנים בריטיים שעסקו בהכשלת ההעפלה, כגון תחנות רדאר, ועוד.

"גן ההעפלה" הוקם בכיכר לונדון, במרכז תל אביב, בין רציף הרברט סמואל, הטיילת, ובין הירקון, במרחק כעשרים דקות הליכה מגן העצמאות, הנקודה הקודמת במסלול. הכיכר, שהוקמה בשנת 1942, הוקדשה לבריטניה ולאזרחיה כאות הוקרה על חוסנם בעת ההפצצות הגרמניות על לונדון בעת מלחמת העולם השנייה. אך במרכז הכיכר עומדת אנדרטה, המעוצבת כספינת מעפילים, ומטרתה הנצחת מפעל ההעפלה הגדול והחשוב בעת המאבק בבריטים. האנדרטה מציגה הן את סיפור התלאות הרבות של המעפילים בדרכם אל ארץ ישראל, הן את שותפות היישוב היהודי בארץ במאבקם זה, וכן את שמות הספינות שהגיעו אל חופי הארץ.

"זיכרונות מהדרך", הסיור הווירטואלי של בית הפלמ"ח, חדר ההעפלה מציג רבדים נוספים בסיפור.

אוניית המעפילים שבתאי לוז'נסקי. צילום: מזיאון הפלמ"ח

"מחנה יונה". בצידו הדרומי של הגן, נמצא בית הקברות העתיק מימי מגפת הדבר ביפו, ולמרגלותיו האנדרטה לזכרו של חיים ארלוזורוב, וכמובן המערה החשמלית של חסמב"ה. הגן נמצא במרחק של כעשר דקות הליכה ממנל תל אביב.

**בתאריך ארבעה ביוני 1948,
התקרבו אל חופי תל אביב אוניות
מלחמה מצריות ואיימו לפגוע
בנמל. טייסי חיל האוויר נקראו אל
המשימה: לסייע לכוחות הימיים
הפועלים כבר בזירה. שלושה
מטוסים יצאו, באחד מהם הטייס
אהרון דוד שפרינצ'ק והמטיילן
מתיתיהו (מתי) סוקניק. כוחות
המלחמה המצריים נהדפו, אך
מטוסם של שפרינצ'ק וסוקניק
נפגע מהאש, התרסק ונפל אל
המים. שרידיו וגופות יושביו לא
נמצאו עד היום.**

כיכר לונדון, גן ההעפלה - לחיי הספינות שבדרך!

עליית יהודים לארץ ישראל הייתה תנאי בסיסי למימוש חזון שיבת ציון, שעל פיו תהיה ארץ ישראל מקלט לעם היהודי ובה הוא יחדש את ישותו הלאומית, את עצמאותו ואת ריבונותו המדינית. המושג "העפלה" (וחלופותיו: עלייה בלתי לגאלית או עלייה ב') ציין את הדבקות בקיום העלייה גם בניגוד לרצון בריטניה, המעצמה השלטת. מפעל ההעפלה החל כבר בשנת 1934 על ידי תנועת החלוץ ונמשך בעליית "אף על פי" מייסודן של התנועה הרוויזיוניסטית ותנועת בית"ר, אך רוב המעפילים הגיעו לאחר מלחמת העולם והשוואה. מפעל ההעפלה המחיש את נחישות המעפילים (רובם שורדי שואה שהפליגו לארץ בתנאים קשים מאוד), היישוב היהודי בארץ והתנועה הציונית בעולם במאבק על הזכות לעלייה חופשית לארץ ישראל.

התגייסות היישוב היהודי בארץ ישראל למפעל ההעפלה הייתה לא רק במישורים הטכניים, אלא גם כעשייה חברתית, קהילתית ולאומית - שיתוף אנשי היישוב בסיוע לעולים החדשים. לדוגמה, כאשר הגיעה ספינת המעפילים שבתאי לוז'נסקי אל חוף ניצנים, הוזעקו אל המקום מאות מתושבי יישובי האזור כדי להתערבב בהמון המעפילים ולהקשות בכך על הבריטים לגלות את הבאים החדשים ולגרש אותם. ההתגייסות ההמונית של אנשי האזור, בשעת

לא הטנק ינצח - כי אם האדם קרב נירים - חברים לוחמים

אריאל וייס*

דנגור ביום עלייתה לקרקע. בית הביטחון העשוי בטון ייבנה בהמשך. לקוח מתוך יוטיוב, [הקרב על דנגור-נירים](#)

סיפור הקרב

לאחר הקמתו, החלו חברי הקיבוץ לפתח חקלאות ולבסס את היישוב. לקראת הקמת המדינה ולקראת המלחמה הצפויה, החלו חברי הקיבוץ לבצר את היישוב. החברים בנו עמדות ירי ותצפית ותעלות קשר לחבר ביניהן. בנוסף, בנו מקלטים תת-קרקעיים לשהייה בעת הפגזות וערכו אימונים וקורסים שונים, כגון עזרה ראשונה ואימוני נשק. כחלק מההתמגנות, הניחו מוקשים אנטי טנקים מחוץ לגדרות. על פי אמנת ז'נבה, בסביבת המוקשים תלו שלטים: "זהירות מוקשים". החברים מספרים כי היו יותר שלטים ממוקשים.

סדר הכוחות

יום לאחר הכרזת המדינה, בבוקר שבת ה-15 במאי, היו בקיבוץ 39 לוחמים חברי הקיבוץ.² הנשק שהיה בידיהם כלל 17 רובים, חלקם ממלחמת העולם הראשונה ואף לפניה, שני מקלעים קלים, אחד כבד, מרגמה אחת, מטול "פיאט" נגד טנקים אחד ורימוני יד. מולם עמדו שני גדודים מצריים מצוידיים ומחומשים - גדוד ארטילריה שלו תותחים ומרגמות וגדוד רגלים שלו שריוניות הנושאות מקלעים כבדים, מעט טנקים וכוחות מסייעים נוספים.

ביום חמישי בערב נערכה מסיבה בקיבוץ. לאחריה, דיווח מפקד הקיבוץ, דודו אלון, לחברים כי הגיעו ידיעות על ריכוז צבא מצרי ועל כוונות לתקיפת נירים. בסוף הדיווח, הבטיח דודו בחיך ש"בטח נסדר

קרב נירים הוא הקרב הראשון שניהלו המצרים נגד מדינת ישראל בת יומה. חברי קיבוץ נירים היו הלוחמים בקרב שהגנו על הבית - הבית האישי והבית הלאומי.

הקמת היישוב במקום בו שקע הרכב

במוצאי יום כיפור תש"ז, שישה באוקטובר 1946, התקיים מבצע 11 הנקודות, שבמהלכו הוקמו בלילה אחד 11 יישובים חדשים במרחבי הנגב, בהם קיבוץ נירים-דנגור. המבצע היה כה סודי עד כי אפילו מנהיגי הסוכנות לא ידעו על מועד קיומו.

המיקום המתוכנן לקיבוץ היה במעלה דנגור, הקרוי על שמו של הרב שלום דנגור, רבה של העיר סואץ במצרים ורוכש האדמות באזור. משאיות עמוסות ציוד לעייפה יצאו לדרכן לכיוון הנקודה. כקילומטר מהנקודה המתוכננת, נעצרו עקב שקיעה בחול.

אברהם אדן (ברן) ממניפי דגל הדיו באילת ומחברי הגרעין, כתב בספרו "עד דגל הדיו": "הגענו עד למקום בו היה עלינו לעזוב את דרך העפר... השטח שם היה חולי והרכב שקע מיד ברדתו מן הדרך... לא היה מנוס מלהחליט על הקמת היישוב במקום בו שקע הרכב".¹

בינואר 1947, עבר הקיבוץ לגבעת דנגור, ולאחר המלחמה עבר למקומו הקבוע.

* מורה לשל"ח, מנכ"ל במנהל חברה ונוער וקצין מורשת במילואים
1 אתר קיבוץ נירים

2 במקורות שונים מדובר על 40 ואף על 42 חברים וחברות.

מיקומה המקורי של הנקודה, מעובד מגוגל מפות

אנדרטת נירים. דנגור

המועט. הפקודה שניתנה הייתה חד משמעית: לחסוך בתחמושת, לירות רק על מפקדים, לחכות שהמצרים יתקרבו לטווח קצר ורק אז לפתוח באש. הפקודה התמלאה כלשונה, ומכת האש הישראלית הפגיעה את המצרים, שהיו בטוחים כי כיבוש הנקודה יתבצע בקלות ובמהירות.

חיילי הרגלים המצרים הגיעו, בחיפוי שריוניות, עד לגדרות הקיבוץ. שם הופתעו, עקב מודיעין לקוי, מקיומה של גדר נוספת, הסתובבו ונסוגו. המצרים ביצעו איגוף מדרום. שלמה, המפקד המחליף, לקח את הנשק האנטי טנקי, ירה בשריונית הראשונה ופגע. המצרים הסתובבו ונסוגו ובוזז נגמר ניסיון האיגוף ולמעשה נגמרה ההתקפה כולה.

על ההפגזה הקשה ועל ההתקפה שלאחריה, כתב חיים בר לב, מג"ד 8 של הפלמ"ח: "מנקודת התצפית בגבולות ראיתי את התקפת שני הגדודים המצריים על נירים... כל נירים הייתה אפופת עשן. הם לא יעמדו בזה ריצדה לי מחשבה... אימצתי את עיני לראות את הגדוד המצרי בתוך נירים אבל ראיתי אותו נסוג. לא האמנתי למראה עיני. איך?"⁵

במברק ששלחה הקשרית מרים אדן (אשתו של 'ברן')⁶ לחברי הקיבוץ בראשון לציון היא סיכמה את הקרב: "הבוקר הותקפנו ע"י כוחות מצריים כבדים. הרעשת התותחים והטנקים נמשכה 12 שעות. הדפנו את ההתקפה ולקחנו שלל רב. מחוץ למחנה מתגוללות 35 גוויות של מצרים. הנקודה הרוסה. נפלו 7 חברים (כידוע נפלו 8 לוחמים). הרוח איתנה. יש לנו אוכל. שלחו בגדים ופלמ"חניקים."

המשפט האחרון הכעיס מאוד את רוב חברי נירים,

אותם.³ למוחרת הוכרז על הקמת המדינה, וכמו כל עם ישראל, חגגו תושבי נירים את הבשורה בשמחה, בשירים ובריקודים. החברים הלכו לישון, חלקם בנעליים מפאת הכוונות וחלקם בפיג'מות.

מהלך הקרב

כשעלה השחר של יום שבת, לא אירע דבר. אולם בשעה 07:00 בבוקר, נפתחו שערי הגיהנום כשהפגזה ארטילרית חזקה מאוד נפתחה על הקיבוץ. ההפגזה הקרקעית לוותה בהפצה מן האוויר על ידי מטוסים. במשך שלוש שעות, הופגזה נירים בהפגזה כה כבדה עד כי, לדברי אריה, אחד מן הלוחמים, הייתה קשה יותר מהפגזות הגרמנים בדנקרק. תוצאות ההפגזה היו קשות: שישה הרוגים, ביניהם דודו אלון מפקד הנקודה וסגנו בצלאל איתן (צלאל).⁴ איתם נהרגו בהפגזה עוד ארבעה לוחמים.

חלק ניכר מהנשק יצא מכלל פעולה, והרס עצום התחולל בקיבוץ - הצריפים העשויים עץ נשרפו כמעט כליל ובית הביטחון חורר כולו. מצריף חדר האוכל נשאר קיר אחד ועליו כתובת שנתלתה במסיבה יומיים קודם: "לא הטנק ינצח - כי אם האדם".

התקפה קרקעית

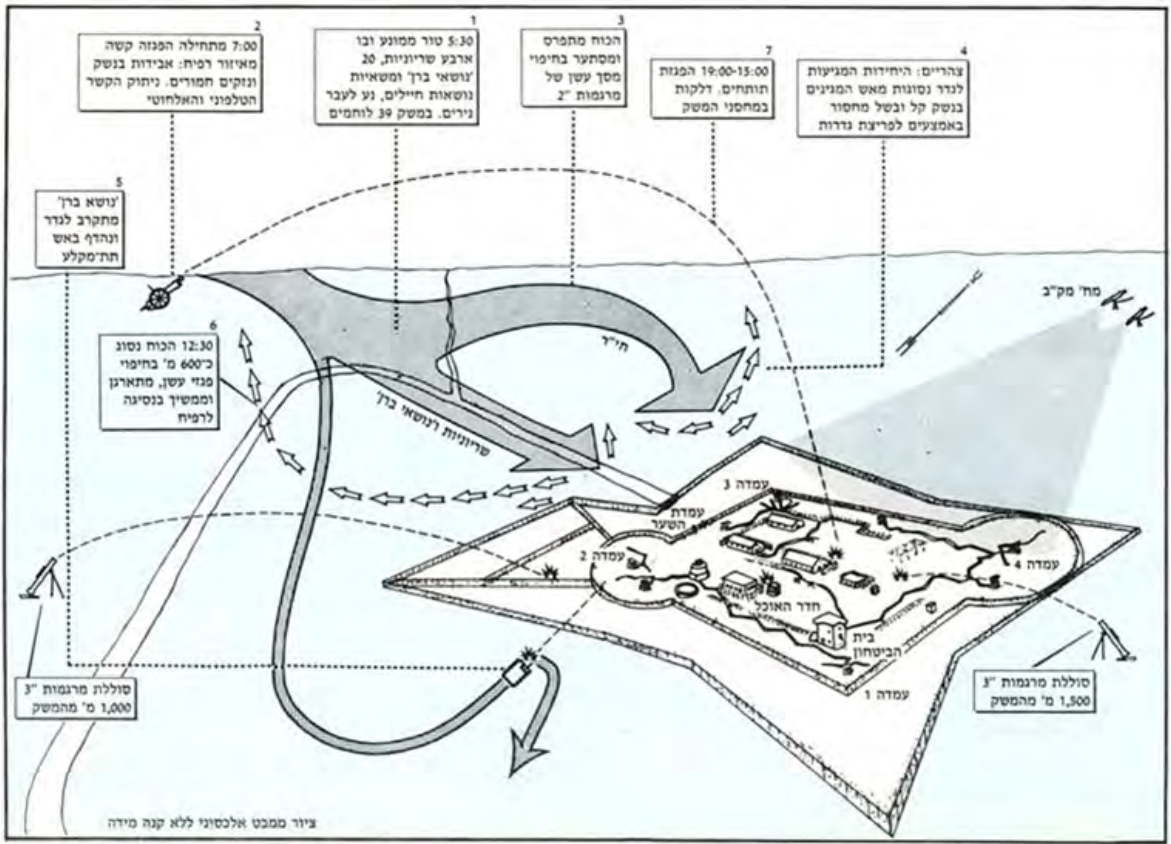
בסביבות השעה 10:00 בבוקר, החלה התקפה קרקעית על הקיבוץ. כ-400 חיילים מצריים, מלווים בשריוניות, התקדמו לכיוון הקיבוץ והגיעו למרחק של עשרות מטרים ממנו. הלוחמים חזרו לעמדות מהמחסות התת קרקעיים והחלו להמטיר אש מהנשק

3 אתר קיבוץ נירים.

4 אחיו של צלאל, אורי, נהרג ב-1945 על גדרות קיבוץ גבעת חיים בעת שנחלץ להגיע לשם בזמן המצור הבריטי על הקיבוץ.

5 עיתון דבר, שני ביוני 1983.

6 הקרב על נירים.

מיתוך אתר הבית - המגורים בכפר

סיכום

המשמעות של המשפט "מגנים על הבית" קיבלה משנה תוקף בקרב נירים. חברי הקיבוץ האזרחים היו גם הלוחמים שהגנו על מדינתם ועל ביתם. עד היום לא ברורה הסיבה שבגינה המצרים נסוגו לאחר ניסיון כיבוש אחד. ככל הנראה מדובר על שילוב של מודיעין גרוע עם רוח לחימה נמוכה מאוד.

המשפט "לא הטנק ניצח - כי אם האדם" התברר כנכון מאוד.

נקודות אפשריות לדין

- מערכת היחסים בין הפלמ"חניקים הצברים לעולים החדשים.
- מהו אותו גורם חמקמק שהביא לניצחון האדם את הטנק נגד כל הסיכויים?
- מדוע המצרים נסוגו ותושבי נירים לא?

אתרים בסביבה

אנדרטת דנגור (כמעט על גדר הגבול עם רצועת עזה), גן לאומי אשכול על אתריו השונים, נחל הבשור, בתרונות בארי, מצפה גבולות ועוד.

- העולים החדשים, שלא היו בפלמ"ח, אולם נלחמו בגבורה ובאומץ לב מפעים. המשפט והכעס שבא בעקבותיו לא יצרו משבר בין חברי הקיבוץ, אולם לאחר שנים רבות, התנצלו עליו הפלמ"חניקים.
- כאשר הערב בא כגואל, כדברי מרים אדן,⁷ נאספו גוויות החללים ונקברו בקבר אחים בנקודה.

השפעות הקרב

נשיא מצרים, ג'מאל עבד אל נאצר, שהשתתף בקרב כראש המטה של חטיבה 6, כתב בספרו על הקרב:⁸ "הופתענו מהתנגדות אנשי דנגור. נרקמו אצלנו אגדות וגוזמאות על כוחו הצבאי של האויב... מגדלים מונעים בחשמל, מתרוממים מעל פני האדמה ויורים לכל הכיוונים. יחד עם הרוגינו בקרב דנגור השארנו גם את אמונתו במלחמה כולה."

מהצד השני של אותו מטבע, כתב למוחרת הקרב חיים בר לב לנחום שריג, מפקד חטיבת הנגב: "בקרב נירים הוכרעה בעצם המלחמה. אם 39 מגינים עמדו מול כאלף מצרים שהסתייעו במטוסי קרב, תותחים ושריון ויכלו להם, יעמוד כל הישוב העברי במלחמה."

לאחר הנסיגה, נמשכו ההפגזות הקשות על נירים עוד כחצי שנה: אולם המצרים לא ניסו יותר לכובשה. חי היומיום עברו אל מתחת לאדמה, לחפירות המקלט, והיו קשים מנשוא. אולם הרוח האיתנה לא נחלשה. בתום המלחמה, עבר הקיבוץ ממקומו ההרוס למקומו החדש, ובו הוא נמצא כיום.

פרח לפרח

אל"ם (מיל') טל בראון*

חיילות מעניקות פרח. צילום: דובר צה"ל

"פרח לפרח" חשיפת האישי רבת השנים, כמפקד בכיר וכחבר בארגון נכי צה"ל, לנכי צה"ל צעירים וותיקים כאחד החיים בקרבנו, המכונים בעגה הצבאית "פרחים" (שם קוד לפצועים בנוהלי הקשר הצבאיים). חיילים אשר שילמו בגופם ובנפשם על לחימתם במערכות ישראל, שעמדו על משמר הארץ וששירתו את כולנו במגוון תפקידים ומצבים מורכבים, הנאבקים למען שיקומם והמתמודדים בגבורה כל יום מחדש עם כאבים ועם מגבלתם. במהלך השנים, נוכחתי לדעת כי רבים מהם נשחקו מלב העם זמן לא רב לאחר פציעתם ואף במהלך שיקומם. בחלוף הזמן, נשחק סיפורם האישי - הכולל את סיפור חייהם ואת סיפור שירותם הצבאי, את אירוע הפגיעה ובעקבותיו את השיקום הממושך, שמצריך תעצומות נפש, נחישות וגבורה אישית עילאית כל יום מחדש.

בתודעה הציבורית הישראלית, ניתן מקום נכבד לאירועי זיכרון המוקדשים לנופלי מערכות ישראל: בטקס הכללי לנופלים בכלל מערכות ישראל, בטקס לנופלי כל מערכה, בטקס זיכרון לנופלים בכל יישוב ובכל מוסד חינוכי, בטקס למשפחות השכולות המתקיים בכל יחידה צבאית ועוד. עם זאת, מעטים הם האירועים המתקיימים בכל שנה הנותנים מקום לאלו שזכו להישאר בחיים, המאפשרים להם לספר את סיפורם האישי ולזכות בהוקרה, בתודה וגם במעט נחמה על קורבנם האישי, על סבלם ועל כאבם המתמשך, ששותפה להם גם משפחתם הקרובה. ברור

יום ההוקרה לפצועי מערכות ישראל ופעולות האיבה מצוין, החל משנת 2014, מדי שנה בשנה בי"ז בכסלו, בהחלטת ממשלה. יום זה והאירועים הסובבים אותו נועדו כולם להוקיר את פועלם של פצועי מערכות ישראל ופעולות האיבה לאורך כל שנות היישוב היהודי החדש בארץ ישראל. מערכת החינוך ותנועות הנוער מציינות בכל שנה את יום ההוקרה במגוון פעילויות חינוך והסברה, הכוללות מפגשי תלמידים עם פצועי מערכות ישראל, הרצאות, ביקורים ופעילויות חווייתיות כימי ספורט משותפים לפצועים ולתלמידים וסיוורים כדוגמת "צועדים ומצדיעים", הנערכים בפריסה ארצית.

בשנה החולפת, כחלק מאירועי ההוקרה, בוצע זו השנה השנייה מיום "פרח לפרח" במחוז ירושלים. מיום "פרח לפרח" נהגה בהשראת מיום "פרח לניצול", שבו השתתפתי במשך שנים מספר כקצין צה"ל עם פקודי ורעי, שתכליתו הייתה הוקרה, הבעת תמיכה והעלאת המודעות לשורדי השואה החיים בישראל בעודם בחייהם. עוד תרמה ליוזמת

*אל"ם (במיל') יועץ אסטרטגי ויוזם חברתי ועסקי.

כי אף הם ראויים להוקרה על השכם שהטו ועל היד שנתנו, לעיתים במלוא מובן המילה, למעננו, למען נוכל לחיות בביטחון בארצנו, במולדתנו.

מחשבה זו ומניעים אלו הולידו את מיזם "פרח לפרח", המשתלב היטב באירועי יום ההוקרה. זהו מיזם חברתי, חינוכי, ישראלי וציוני, שכל תכליתו הבעת הערכה והוקרה כלפי השירות, התרומה וההקרבה האישית של פצועי צה"ל, המעצים הן את הפצוע והן את המתנדבים המוקירים אותו. השנה, השתתפו במיזם מתנדבים ממכינת "מלח הארץ", חיילי צה"ל מיחידת "ניצן" ומפקדים נוספים, והצטרפו אליהם עובדי ארגון נכי צה"ל ממחוז ירושלים בהובלת היו"ר ד"ר אלון דהן ועוזרתו הגב' אהובה שביב.

מפגש מרתק במיוחד נערך בין צוות לוחמים מיחידה 636, בהובלת מפקד היחידה, לבין עזרא יכין בן ה-93 בבית השבעה שבשכונת בית חנינה בירושלים, שבו הוא מתגורר עם רעייתו. עזרא יכין סיפר ללוחמים הצעירים על אודות פועלו בלח"י, שבה כונה "אלנקם", בימים שקדמו להכרות המדינה. בסגנונו המיוחד, סיפר עזרא על אודות הפעולות המבצעיות ועל הקרבות שבהם השתתף בירושלים, ושבהלכם נפצע קשה בראשו ואיבד את עינו.

חיילי מכינת "מלח הארץ" מעניקים תעודת הוקרה ופרח. צילום: דובר צה"ל

הנחישות והדבקות במשימה בהתאם למטרה. עזרא הוכיח בדבריו, במעשיו ובהתנהלותו את יכולתו המופלאה של אדם המאמין בצדקת דרכו להשתתף ולחזור לפעילות מועילה ומלאה ככל האפשר, להקים משפחה ולתרום למדינה. בסוף השיחה המרתקת, בירכו הלוחמים הצעירים ומפקד היחידה את החייל הוותיק בצה"ל, שעדיין נקרא מעת לעת לשירות מילואים, והעניקו לו את תעודת ההוקרה, את הפרח ואת המזכרת מביקורם. זמן קצר לאחר המפגש, התבשרתי על ידי מפקדם של הלוחמים כי זו הייתה השיחה המעצימה ביותר שהחיילים חוו ושהיא תרמה לחיזוק רוח הלחימה וללכידות הצוות, שכבר באותו ערב יצא לפעילות מבצעית עלומה.

כל השותפים למיזם נחלקו מבעוד מועד לחוליות בנות שניים עד ארבעה מתנדבים ויצאו לבקר את ותיקי נכי צה"ל שהגיעו לגבורות המתגוררים במחוז ירושלים שהביעו נכונות להשתתף במיזם. לכל אותם "מצוין צה"ל" (כהגדרת הרבי מלובביץ') הענקו, בראש ובראשונה, תשומת לב ראויה ואוזן קשבת, שלה זקוקים רבים מהמבוגרים לאחר שנת קורונה רצופת סגרים ובידודים. בנוסף, הוענקו לנכי צה"ל תעודת הוקרה אישית, פרח, חנוכייה ומזכרת דיגיטלית ייחודית מהביקור שהכינו המתנדבים במיוחד בשבילם. בתמורה, זכו המתנדבים לשמוע סיפור אישי מרתק ומרגש ממקור ראשון, לספוג מסרים משמעותיים לחיים ולהיות שותפים בעשייה חברתית, ערכית ומאחדת- החשובה תמיד ובעת זו בפרט.

מפגש מרתק במיוחד נערך בין צוות לוחמים מיחידה 636, בהובלת מפקד היחידה, לבין עזרא יכין בן ה-93 בבית השבעה שבשכונת בית חנינה בירושלים, שבו הוא מתגורר עם רעייתו. עזרא יכין סיפר ללוחמים הצעירים על אודות פועלו בלח"י, שבה כונה "אלנקם", בימים שקדמו להכרות המדינה. בסגנונו המיוחד, סיפר עזרא על אודות הפעולות המבצעיות ועל הקרבות שבהם השתתף בירושלים, ושבהלכם נפצע קשה בראשו ואיבד את עינו. חשובים לא פחות מעצם הסיפור היו דבריו הנלהבים, שהעבירו ללוחמים מסרים ברורים בנוגע לחשיבות עוז הרוח,

לוחמי יחידת ניצן עם עזרא יכין ("אלנקם") בן ה-93, בעברו לוחם לח"י, שנפצע בקרבות מלחמת השחרור בירושלים, השתתף ומשרת במילואים בצה"ל כחייל המבוגר ביותר. צילום: טל בראון

ביקור זה של הלוחמים אצל פצוע צה"ל גילם את ערכה האמיתי של המילה תודה! הביקור אפשר להוקיר את הטוב והוכיח כי ערבות הדדית וחברתית יכולה לשרור בעם ישראל גם בימים אלו, שבהם נדמה שרב המפריד על המאחד.

עזרא יכין לצד מפקדי היחידה, צילום: טל בראון

תקוותי כיזם היא שמיזם "פרח לפרח" יתרחב ויתעצם בשנים הבאות, בהובלת גופים ממלכתיים, כך שיעצים את כל המשתתפים בו: הן את נכי צה"ל ממגוון הגילאים ובכל רחבי הארץ שאצלם מבקרים, הן את מתנדבים ממגוון מוסדות, גופים וארגונים הבאים לבקר.

תקוותי היא כי למיזם זה יהיו שותפים אלו המקדשים גם את החיים, המעריכים את אלו שנקראו אל הדגל למען היות עם ישראל חופשי בארצו, המוקירים את אלו ששילמו בגופם ובנפשם ושנותרו בחיים כדי לספר את סיפור גבורתם, המשתקף בנסיבות פציעתם, בתהליך שיקומם ובחיייהם במדינת ישראל.

תודתי והערכתי הרבה נתונות לכל אחיי ואחותי נכי צה"ל באשר הם ולכל השותפים הנאמנים לדרך. אסיים בציטוט מתעודת הוקרה שהוענקה לנכי צה"ל במיזם "פרח לפרח": "חלוץ איננו חי למען עצמו, אלא למען אלה שיבואו אחריו" (זאב ז'בוטינסקי).

מקבץ תמונות מביקורי החיילים, בבתי ותיקי נכי צה"ל המבוגרים. צילום: דובר צה"ל

ארגון נכי צה"ל

בהוקרה לנכי צה"ל

מחוז ירושלים

סירקו אותי!

באמצעות מצלמת הטלפון

www.llama.im

סריקת ה-QR תראה סרטון מזכרת שהכינו המתנדבים בתום כל ביקור ושהעניקו לפצוע על גבי מגנט. בסרטון, שצילם: המחבר, מברך סא"ל (מיל') שלמה ואקנין, מג"ד יס"ר 91 ומפקד קק"צ תומכ"ל מילואים, את דוד שגב ואת בני משפחתו.

הפרחים האדומים ופולחן האביב

אמוץ דפני*

נתברכה הארץ בכמה מיני צמחים הפורחים באדום לוחט והבוערים זה אחר זה: כלנית מצויה, נורית אסיה, צבעוני ההרים, דמומית ארץ ישראלית ופרג. החל מסוף האביב, הם צובעים שדות שלמים באדום מלהט שאי אפשר להתעלם ממנו. צמחים אלו מצטיינים בפרחים גדולים ובאוכלוסיות גדולות הצובעות את השדות.

כלנית מצויה. צילום: איתי פלינט

ובמקום אחר, תיאר את פריחת הפרג האדומה: אהיה כאבק שרפה בפרג, מבעיר מדרוני ההרים מקום שם הצאן תלחכנה שלהבתי האדמה.

(יצחק שלו, "המלאך האומר לעשב 'גדל!'; נער שב מן הצבא", ע"מ 60, תל אביב : א' לוי-אפשטיין, תש"ל).

אצל עמים רבים, נקשרו פרחים אדומים בפולחן לאל הצמיחה והנעורים - המת בכל שנה וחוזר לתחייה באביב - הוא תמוז, אדוניס, נעמן.

"צאינה ובכינה,

בנות ציון, לתמוז,

לתמוז הבהיר, לתמוז כי מת!

הימים הבאים יהיו ימי ענן,

ימי לקוי נשמות וסתיו בלא עת...

במשעול צר נמתח

בין קמה וקמה

זרוע קמשונים ופרג הבר,

על שפת מעינות ושדות אגמון מרשרש,

במקום שם סוף רענן וקנה אביב שר"

(שאל טשרניחובסקי, מתוך: מות התמוז)

יש עדיין מי שמתרגש מכלנית ראשונה בעונה, המתריסה בחוצפנות ישראלית: לא שכחתי להגיע לאירוע. ועד מהרה הפרחים האדומים מבעירים את הגבעות בכותרתם הלוהבת "פרחה הכלנית אכולת האש, מטיפה דמיה במלא כל הארץ". (שאל טשרניחובסקי, "פרחה הכלנית").

יצחק שלו תיאר את זיכרונות גן הילדים ואת שרבוטי הילדים שנעשו בו ששיקפו את שראו עיניהם:

אך אהבנו מכל לצייר. היה מעשה וציירתי

הר חום למראה ועגל למלא רחב עמוד המחברת

ואתו בכרמיל כלנית מלהטת ועוד כלנית

עד נמלא כל ההר בפרחי להבה אדומי הכתרת.

(יצחק שלו, "שבים הילדים מהגן; קולות אנוש חמים", ע"מ 59, ירושלים : קרית ספר, 1954).

*בוטנאי ומשורר ישראלי, פרופסור אמריטוס במכון לאבולוציה ובחוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית באוניברסיטת חיפה

צמחים כמו שחליים, הנובטים במהרה ונובלים חיש מהר - ומשמשים סמל לנעורים החולפים או לקיץ הגוע תחת מגל הכסף של החורף. (מתוך: מיתולוגיה - אגדות יוון ורומא, תל אביב: זלקוביץ).

על פי סיפורים אלו, ובתרגום עברי, היה אדוניס לפרח הכלנית. למען הדיוק הבוטני, השם "Adonis" ניתן לפרח אדום הקרוי בעברית דמומית. ואילו שמה של הכלנית (Anemone) נקשר בשמו של נעמן, גלגולו של תמוז. הד לכך שהכלנית האדומה קרויה על שם נעמן מצוי בשמה הערבי: "שוקיקת א נעמן", כלומר אחותו של נעמן (או שוקיקת א נעמן, פצעי נעמן. בשם זה נקראים בעיראק גם נורית אסיה וגם פרג מצוי). רשמית, אם כן, ניתן השם אדוניס לדמומית, שאף היא אדומת פרחים, אך נפוצה פחות, ושרק לעיתים נדירות תכסה את עין הארץ בשטיח אדום וזועק (ואז מדובר בדמומית ארם-צובא הנראית בצפון הארץ).

עיון נוסף מגלה שפולחן אביב זה, המגולם בפרחים האדומים, הוא עתיק יומין ומקורו באזורנו. חוקר הפולקלור הדגול פרזר (Frazer) הקדיש ספר שלם לאדוניס, וממנו ליקטנו אך מעט שבמעט (The Golden Bough, 1915). פולחן אדוניס (הנקרא גם אוזיריס ותמוז) היה מקובל בתרבויות השמיות העתיקות בבבל ובסוריה. היוונים העתיקו מהן פולחן זה כבר במאה השביעית לפנה"ס. מקור השם במילה "אדון" השמית (ומכאן גם אדוני - אלוהי). היוונים לקחו את תואר הכבוד והשתמשו בו כשם והפיצו את פולחן תמוז-אדוניס הרחק ממולדתו - שהייתה, ככל הנראה, שומר. בבבל, תמוז היה מאהבה הצעיר של אשתר, היא אלת הפריון. מסופר שתמוז מת בכל שנה, ובכל שנה באה גבירתו האלוהית לבקרו בארץ שממנה אין חזרה. בעת ביקוריה אצלו, נעלמה האהבה מעל פני הארץ, ובני אדם ובעלי חיים הפסיקו לתנות אהבים ולהתרבות עד שנשקפה להם סכנת הכחדה. שליח של האל אי נשלח להחזיר את אשתר, ואחת האלות אפשרה לה לנבוע מתוך מעיין החיים ולהפליג בלוויית אהובה תמוז לארץ החיים. משחזרו אל פני האדמה, שבו האהבה והחיים לכל הברואים.

הכלנית הראשונה בְּעוֹנָה / אמוץ דפני

הכלנית הראשונה בְּעוֹנָה
זועקת עֲצָמָה לְדַעַת
מול שְׁתִּיקַת נְבִיטִי - סְתוֹ,
נִכְנְעָה כָּל הַקִּיץ בְּתֵלוֹנָה
עַל קוֹצֵי - שְׂוֹא,
אֲדוֹנִיס בְּדָמְיוֹ
מולך מְדֵי שְׁנָה.

כלנית מצויה, צילום: נעם עביצל

הכלנית הראשונה בְּעוֹנָה / אמוץ דפני

הכלנית הראשונה בְּעוֹנָה
זועקת עֲצָמָה לְדַעַת
מול שְׁתִּיקַת נְבִיטִי - סְתוֹ,
נִכְנְעָה כָּל הַקִּיץ בְּתֵלוֹנָה
עַל קוֹצֵי - שְׂוֹא,
אֲדוֹנִיס בְּדָמְיוֹ
מולך מְדֵי שְׁנָה.

בעת היעדרה של אשתר, המחפשת את האהבה, נעלמה האהבה מעל פני האדמה. בני אדם ובעלי חיים הפסיקו להתרבות ונשקפה סכנה לחיים עלי אדמות. אז נשלח שליח מאת האל להחזיר את אשתר אלי אדמות למשרת כוהנת האהבה. אחת האלות אפשרה לה לנבוע מתוך מעיין החיים ולהפליג, בלוויית אהובה תמוז, לארץ החיים. משחזרו השניים אל פני האדמה, שבו האהבה והחיים לכל הברואים.

מדי שנה בשנה היו סופדים לתמוז בטקס מיוחד עד שובו בפרחים אדומים לקראת האביב של השנה הבאה. פולחן זה נתעצם ביוון העתיקה, וכך מספרת לנו המיתולוגיה:

בחיר לבה [של אפרודיטה] היה אדוניס הציד יפה התואר. הנה האלה שרגילה לחיות חיי נוחיות, היתה משכימה לקום, כדי ללוות את אדוניס בצייד. כפות רגליה העדינות שתתו דם על פני הקוצים והאבנים שדרכה עליה ושמלתה הקלה נקרעה בסבכי היער. יום אחד, בין הארזים שבהרי הלבנון טרף חזיר בר את אהובה - את אדוניס. אחרה לבוא עזרתה של אפרודיטה: אדוניס הרכין את ראשו על זרועותיה הלבבות ונפח את נשמתו. על דמו של האהוב שפכה האלה מעט מהנקטר [משקה האלים] והדם האדום הפך לפרח הכלנית.

לא מצאה אפרודיטה ניחומים לנפשה. היא הלכה אל זאוס וביקשה ממנו שיצווה להוציא את נשמת אהובה מן השאול ויעטפנה שוב בגופו היפה של אדוניס. מבוקשה ניתן לה - ומאז היה אדוניס מבלה שישה חודשים בשנה ליד אפרודיטה ולמחצית השנה היה חוזר לשאול תחתיות, להדס. כבוד אלים ניתן לו. החג המוקדש לו, שנמשך שמונה ימים, היה עצוב ועליו כאחד. בארבעת הימים הראשונים היו מבכים את מותו ליד קבר מלאכותי שהיתה מוטלת בו דמות עשויה עץ, ואילו בארבעת הימים הבאים היו נושאים את פסלי אדוניס ומכריזים על תחייתו של העלם. "גינות אדוניס" היו מעמידים בבתים עציצים עם

על מהותו של "אַבִּיב" או: בזכותה של שעורה

ד"ר שרה'לה אורן*

המילה "אביב" בלשונו מתארת תקופה מרגשת וקצרה של שפע ירק, פרחים, ריחות, צורות וצבעים, המגיעה לפני קיץ ארוך, יבש וחם. היטיבה לתאר את הופעתו רחל המשוררת בשירה "אביב":

**"הוא כֵּן השַׁעָה וְהַגִּיחַ,
וְהַעִיר, וְהַסְעִיר, וְהַרְנִיךְ."**

בלשון המקרא, אין משמעות האביב עונה מיוחדת, אלא זהו מונח חקלאי המתאר שלב חשוב בהתפתחות הדגנים (חיטה, שעורה ואחרים). לראשונה הוזכר במקרא "אביב" בתוצאות מכת הברד במצרים, שבה נפגעו ואף נשברו יבולי פשתה ושעורה שהתפתחותם כבר הייתה בשלב מתקדם: "וְהַפְשֵׁתָה וְהַשְׁעֵרָה נִפְתָּה כִּי הַשְׁעֵרָה אָבִיב וְהַפְשֵׁתָה גְבַעַל" (שמות ט, לא). אולם, אותה מכה ממש לא פגעה בחיטה ובכוסמת, שני מיני דגנים אחרים, שכן משום שהם אֲפִילִים (מאחרים לצמוח) הם היו רכים וגמישים יותר והברד לא שבר אותם: "וְהַחֲטָה וְהַכְסֵּמֶת לֹא נָכוּ כִּי אֲפִילֵת הִנֵּה" (שמות ט, לב).

זרעי חיטה או שעורה שנבטו מתפתחים לכלל צמח הנראה בתחילה כעשב ירוק. כשלושה חודשים יעברו עד אשר ייווצרו בראשי הגבעולים תפרחות משובלות עתירות פרחים ירקרקים. אלה יעברו הפרייה בעזרת הרוח, ובעקבותיה יתפתחו זרעים - שהם הם תכלית הגידול.

מדריכה בכירה בנאות קדומים

סדה חיטה. צילום:אודי שטיינר, מתוך אתר פיקיויקי

שלושה שלבים מאפיינים התפתחות זרע של דגנים עד להיותו זרע בשל, קשה ויבש: תחילה הוא מתמלא נוזל לבנבן, שלב המכונה "הבשלת חלב". לאחריו שלב "הבשלת דונג", שבו צורת הזרע מעוצבת סופית, אך הוא עדיין רך, מתקתק וצבעו ירוק, זהו שלב ה"אביב" - מונח המעיד כי הוא צעיר, כלומר באיבו (נגזר מאֵב - צעיר). בספרות חז"ל, התבואה בשלב זה מכונה "תבואה שהביאה שלישי" (לדוגמה מעשרות א, ג). סיום התהליך הוא בספיחת נוזלים המביאה את הזרע לדרגת קושי ויובש, תהליך המלווה בהשתנות הדרגתית של הצבע מירוק עד צהבהב. בשלב זה, הזרע בשל ומוכן למחזור חיים חדש, ומכונה בספרות חז"ל "דגן".

משמאל: שעורה "אביבית" אלומות חיטה. צילום: צחי דבירה, מתוך אתר פיקיויקי
בנאות קדומים צילום: טובה דיקשטיין

ישועה שהגיעה בידי איש שהביא יבול חדש: "וְהָרַעַב בְּאֶרֶץ... וְאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׂלֵשָׁה וַיָּבֵא... לֶחֶם בְּכֹרִים עֲשָׂרִים לֶחֶם שְׁעָרִים וְכֶרְמֶל בְּצִקְלָנוּ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וַיֹּאכְלוּ" (מלכים ב, ד, לח-מב). בני הנביאים ישבו בגלגל במצוקת רעב. אחד מהם הלך לחפש אורות, המזוהים עם בן חרדל מצוי, ומצא במקומם גפן השדה: "וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל הַשְּׂדֵה לְלַקֵּט אֹרֹת וַיִּמְצָא גֶפֶן שְׂדֵה" (מלכים ב, ד, לט), צמח רעיל. הוא הכניס את הצמח לסיר, ואז הגיע אותו איש מבעל שלישה, מקום בקרבת יריחו שעל פי חז"ל הוא הראשון שבו מבשילים פירות: "אֵין לך מָקוֹם שֶׁמֵתְבַכֵּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קוֹדֵם לִבְעַל שְׂלִישֵׁה" (תוספתא סנהדרין ב, ה), עובדה הנגזרת מן החום הייחודי והמוקדם שבבקעת הירדן. האיש מביא לחם ביכורים עשוי שעורים ובנוסף כרמל, גם הוא מתוצרי האביב - גרעינים אביביים, שכאמור עדיין לא השלימו את הבשלתם.

את הגרעינים במצב אביבי זה נהגו לקצור מוקדם (אביביים) משום שחששו שיילקחו וחששו מפני נזק ביבול הדגנים בשדה, למשל בשל ימי חמסין.² את הגרעינים במצב אביב נהגו, בין השאר, לקלות באש ולאכול, כפי שעשה בועז כשכיבד את רות בזמן קציר השעורים: "וַיֵּצֵבֵט לָהּ קִלְי וַתֹּאכַל" (רות ב, יד).³ בנוסף, אפשר לגרוס את הגרעינים לאחר הקלייה לתוצר המכונה בשם "גֶרֶשׁ כְּרָמֶל" (מלשון גריסה וטחינה). מוצר זה הקריבו כמנחת ביכורים: "תִּקְרִיב מִנְחַת בְּכֹרִים לַה' אָבִיב קִלְוֵי בָאֵשׁ גֶרֶשׁ כְּרָמֶל" (ויקרא ב, יד). חז"ל תיארו את שלבי העבודה שנעשו במתחם בית המקדש בטקס הנפת העומר: "קצרוהו... הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו בָּאוֹר כְּדִי לְקַיֵּם בּו מִצְוַת קִלְי" (מנחות י, ד).

הכנת 'קלי' פריקה בבקעת בית נטופה. צילום: טובה דיקשטיין

2 תודה לד"ר טובה דיקשטיין על הערותיה.
3 זהו מאכל המוכר כפריקי או פריקה בערבית (فريكة), אשר אפשר לאכול אותו בריח של עשן או להשתמש בו לבישולים שונים.

השעורה היא הראשונה משבעת המינים המבשילה את זרעיה בתקופת חודש ניסן. למעשה, היא הפותחת את עונת איסוף יבול שבעת המינים, המבשילים כל אחד בעיתו. לכן הייתה לביכורי השעורה משמעות פיזית כמזון ומשמעות ערכית ייחודית כראשון היבולים. את הבשלת השעורה נהגו לציין בטקס הנפת העומר, טקס רב רושם שהיה נערך בבית המקדש: "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ... וְקִצְרְתֶם אֶת קִצְיָהּ וְהִבַּאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קִצְיֶרְכֶם אֶל הַכֹּהֵן" (ויקרא כג, י).

"קִדְשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם... בְּאֶדָם וּבִבְהֵמָה" (שמות יג, ב) הוא מן הציוויים שמקורם באירועי פסח, במכה העשירית והקשה - מכת בכורות.¹ בהמשך, עם ההתנחלות בארץ, מתרחבת מצווה זו גם לכל פרי האדמה: "וְלִקְחֶתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה" (דברים כו, ב), מצווה המוכרת כמצוות ביכורים: החקלאי מביא את ביכורי גידוליו אל הכהן בבית המקדש כדי להודות לאל על היבול. בהמשך, צמצמו חז"ל את המצווה לשבעת המינים בלבד: "אֵין מְבִיאִין בְּכוֹרִים, חוץ משבעת המינים" (ירושלמי, ביכורים פ"א ה"ג), הכוללים גם חיטה ושעורה.

השעורה היא הראשונה משבעת המינים המבשילה את זרעיה בתקופת חודש ניסן. למעשה, היא הפותחת את עונת איסוף יבול שבעת המינים, המבשילים כל אחד בעיתו. לכן הייתה לביכורי השעורה משמעות פיזית כמזון ומשמעות ערכית ייחודית כראשון היבולים. את הבשלת השעורה נהגו לציין בטקס הנפת העומר, טקס רב רושם שהיה נערך בבית המקדש: "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ... וְקִצְרְתֶם אֶת קִצְיָהּ וְהִבַּאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קִצְיֶרְכֶם אֶל הַכֹּהֵן" (ויקרא כג, י).

חיטה קצורה לקראת הכנת פריקה (פריכי) צילום: טובה דיקשטיין

1 פֶּטֶר הוא צאצא ראשון ועניינו יציאה מן. משורש פֶּטֶר נגזרות המילים פטור, פטוררת, נפטר ועוד.

זריית חיטה באופן ידני. צילום: גלית סיון, מתוך אתר פיקיויקי

מכאן, נוכל להבין את הצירוף "חֶדֶשׁ הָאֲבִיב", המופיע בצמוד לאזכור חג הפסח ומצוותיו: "שְׁמֹר אֶת חֶדֶשׁ הָאֲבִיב וְעִשִׂיתָ פֶסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז, א), הרמב"ם הסביר את ההקשר בין השניים ואמר: "כדי שיהיה הפסח בזמן האביב" (משנה תורה, קידוש החודש, ד, ד). בחודש זה, מצוין הסיפור ההיסטורי של יציאה מגלות מפרכת במצרים אל חירות בארץ המובטחת, ומצוינת מציאות של חיים חקלאיים המבוססים על גידול שבעת המינים, כאשר השעורה היא הבכורה להבשיל. המצווה להגיש את העומר כמנחת תודה לה' מביכורי היבול באה בעיתוי מדויק הנקשר בסיפור של שינוי מהותי בחיי עם ישראל בחודש ניסן: "החֶדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם ראש חֶדְשֵׁים ראשון הוא לָכֶם לְחֶדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב), חודש שעליו הסבירו חז"ל: "איזהו חדש שיש בו אביב, הוי אומר זה ניסן" (ראש השנה ז ע"א). איחוד זה בין תאריך היסטורי וחקלאי משפיע על שארית חודשי השנה וחגיגה, כמו חג השבועות שמועדו תלוי בפסח: "שְׁבַעֲתָה שְׁבַעֲתָה תִּסְפָּר לָךְ מֵהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקֻמָּה... וְעִשִׂיתָ חָג שְׁבַעֲתָה לַה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז, ט). רגישות זו לשילוב בין החג לעונה הביאה להוספת חודש שלם בשנים מסוימות, המעבר את השנה במקרה שמצב השעורה רחוק מלהיות אביב: "על ג' סימנין מעברין את השנה; על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה" (תוספתא סנהדרין ב, ב). מכלול פעולות אלה מאשר את ההנחה הבסיסית הטוענת שכל אחד משלושת החגים המרכזיים ביהדות: פסח, שבועות וסוכות, מביא לפנינו סיפור היסטורי בהתאמה לעונה חקלאית חשובה: קציר שעורים; קציר חיטים וממוצע של זמן אסיף של שאר חמישה המינים.

אף על פי שהמכובדת מבין הדגנים היא החיטה, דווקא השעורה - הצנועה בין השתיים, זו המסתפקת במעט מים ובאדמה טרשית - היא זו שזכתה לכוון את לוח השנה היהודי, לבשר את ראשית איסוף פרי האדמה ולהיות החשובה בטקס התודה לאל. היא המעניקה לחודש ניסן את הכינוי "אביב", הנשען על מידת בשלותה.

פסח פנים רבות לו, ומרתקות אלו הקשורות בטבע ובמאפייניו, כגון האביב. חג שמח!

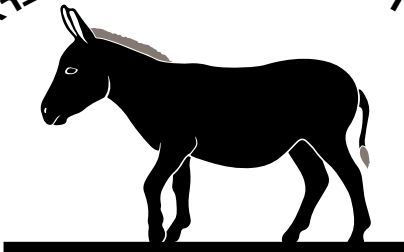

שני צדדים לחמור

רונן כהן*

צילום: חן חייק, מתוך אתר פיקיויקי

חמורו של משיח או חמור קופץ בראש?

בואו נבחן...

זכור לי סיפור של אבי על דוקטור נתן שלם, שהיה מורה לגיאוגרפיה בגימנסיה העברית ברחביה. ד"ר שלם הקים את אגודת המשוטטים הארץ ישראלית ויצא לטיולים רבים עם תלמידיו. הוא אהב חיות, אך חיבב במיוחד את החמורים ששימשו אותו במסעותיו. הוא נהג לספר בשבחים, בתכונותיהם ובחוכמתם. הוא כעס מאוד שהשם חמור שימש כינוי גנאי. ולכן כשנולד בנו, הוא רצה לקרוא לו חמור, אך לבסוף קרא לו בשם אחר. כנשאל מדוע עשה כן, ענה שזוגתו סירבה בכל תוקף, בשל שם משפחתם, שיקראו לבנם **חמור שלם**. לזה היא לא הייתה מוכנה.

ביות החמור משוערך לאלף השלישי לפני הספירה, זמן שבו החל האדם להשתמש בבהמות לנשיאת משאות, דבר שהאיץ את הסחר בעולם העתיק. כבר במקרא אנו מוצאים עדות מפורשת לכך שהחמור שימש בהמת משא. בסיפור עקדת יצחק, נאמר: "וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שִׁבּוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמֹר וְאֲנִי וְהַנֶּעֱר נִלְכָּה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוֹבָה אֵלֵיכֶם" (בראשית כב, ה), ובספר שמות: "כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שֹׁנֵאֵךְ רִבֵּץ תַּחַת מְשָׁאוֹ" (כג, ה).

בשונה מזמננו, שהשם חמור אינו ניתן בו לאנשים מסיבות שאפרט בהמשך, במקורות נמצא שהשם חמור היה מקובל. לדוגמה, שם מנהיג החיונים, "שֶׁכֶם בֶּן חֲמֹר הַחַיִּי נָשִׂיא הָאָרֶץ" (בראשית לד, ב). זו הוכחה לכך שהשם חמור ניתן אף לאנשים מכובדים.

חמורים בטבע חיים בעדרים ובעיקר באזורים חמים. הם נפוצים בעיקר באפריקה ובמזרח התיכון.

* ממונה של"ח וידיעת הארץ מחוז מרכז

חמורים בהרי אילת, צילום: אורית שורק, מתוך אתר פיקיויקי

צילום: חן חייק, מתוך אתר פיקיויקי

גם הביטוי התלמודי "הדיוט קופץ בראש" (מגילה יב ע"ב), שהדיוט בביטוי זה הוא אדם פשוט, התגלגל למשמעות אחרת. כנראה המילה הדיוט הובנה כטיפש, תכונה שיוחסה לחמור, ומכאן שלא בצדק צמח הביטוי **חמור קופץ בראש**. גלגול נוסף של ביטוי אפשר לראות בביטוי שמקורו בגרמנית ומשמעו תזכיר את שם החמור והוא יגיע בריצה: Wenn man den Esel nennt, kommt er gerent. הביטוי התגלגל בעברית **למדברים על החמור והחמור מופיע**. גם **חמור נושא ספרים** הוא כינוי גנאי לאדם לומד שאינו מבין מה הוא לומד. מקורו של הביטוי הוא בקוראן, היוצא נגד היהודים: "אלה שקיבלו את התורה אך לא קיימו את מצוותיה דומים לחמור הנושא ספרי קודש" (סורה 62:5).

לחמורים יש זיכרון מצוין ויכולת נהדרת ללמוד ולפתור בעיות, באותה מהירות כמו דולפינים וכלבים. הם זוכרים חוויות טובות ורעות למשך זמן רב, דבר שמשפיע על התנהגותם גם לתקופות ארוכות.

דימוי שלילי נוסף הוא **קבורת חמור**. מקורו של הביטוי בספר ירמיהו. הנביא צופה למלך יהויקים בן יאשיהו קבורה לא מכובדת כגמול על חטאי העושק והרצח: "קְבוּרַת חֲמֹר יִקְבְּרֶנּוּ" (ירמיהו כב, יט).

מדוע אוזניו של החמור גדולות כל כך? הסיבה לכך היא שזה משפר מאוד את השמיעה שלו. בסביבה טבעית, חמורים מסוגלים לשמוע זה את זה ממרחקים של עד שישים ק"מ. בנוסף, אוזניים ארוכות מאפשרות לחמור לצנן את טמפרטורת גופו במדבר החם.

דימויים שלילים שנקשרו לחמורים?

למרות כל הדימויים השליליים שהזכרתי עד כה, "זכה" החמור להיות היחיד מן הבהמות הטמאות שחלה חובה לפדות אותו, את הילוד הבכור שנולד לאתון. מצווה הדומה למצוות פדיון הבן הבכור בישראל. המצווה נקראת "פטר חמור": "וכל פטר חמור תפדה" (שמות יג, יג). מדוע חלה מצוות עשה זו על חמור ולא על גמל וסוס? על כך ענה המדרש: "שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים" (בכורות ה ע"ב). מצווה זו, שבה הועדף החמור על פני בהמות אחרות, גרמה לעמי המזרח להניח בטעות שהחמור קדוש ליהודים, ומכאן אולי הופצה "**עלילת חמור**", עלילה נגד היהודים במאה השלישית לפנה"ס שלפיה אלוהי היהודים שהיהודים סוגדים לו זוהה עם החמור ופסל בדמות ראש חמור מזהב הוצב בבית המקדש בירושלים ונשדד על ידי אנטיוכוס. עלילה זו מתוארת בכתבים העתיקים של יוון ויותר מאוחר של רומא. מטרת העלילה הייתה לבזות את היהודים ולהראותם

עקשן כמו חמור - התכונה העיקרית שיוחסה לחמור היא עקשנות. מקור הטעות הוא בסיפור האתון של בלעם בספר מדבר פרק כב. התנהגות האתון שם נבעה מרגישות לסכנה אך בלעם סבר שהיא נובעת מעקשנות. מקור נוסף לכך הוא בפרשנות שגויה של ברכת יעקב "ישְׁעֶכֶךָ חֲמֹר גֵרָם" (בראשית מט, יד). בעוד כוונת הברכה הייתה לאדם חרוץ וחזק העושה עבודה קשה (גרם הוא עצם חזקה), יוחסה בטעות לחמור תכונה של זה שעומל קשה וללא שכל. ממקור זה השתרש בשפה העברית גם הביטוי **עובד כמו חמור**.

מספרים שבאוקטובר 1898, עשתה משלחת ציונית דרכה לארץ ישראל, ליפו. בעצירת האונייה בפורט סעיד, בזמן העגינה, יצאו חלק מחברי המשלחת לסיור במקום. הרצל, אחד מחברי המשלחת, נצפה רוכב על חמור לבן. שערו בנפשכם באיזו סמליות הייתה תמונה זו שלו מתקבלת בארץ ישראל.

אם כן, חמורו של משיח או חמור קופץ בראש? דימוי שלילי או חיובי? חמורים רבים עוד ינערו, אבל הכרעה לא תהיה, ככה זה עם חמורים...

מקורות:

Rossel, Stine ; Marshall, Fiona ; Peters, Joris ; Pilgram, Tom ; Adams, Matthew D. & O'Connor, David. Domestication of the Donkey: Timing, Processes, and Indicators. Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS, 2008-03-11, Vol.105 (10), p.3715-3720

כמי שסוגדים לחיה טיפשה, שמזוהה גם עם סמל הרוע המצרי טיפון-סת. כנראה שהעלילה, פרי דמיונם של המחברים בעת העתיקה, נולדה בשל המסתורין שאפף את הטקסים היהודים שנעשו בבית המקדש, שכן מי שאינם יהודים לא יכלו להיכנס למקום ולהתרשם מהם. הפצת העלילה הייתה דרכם של העמים לחשוף את הדת היהודית השגויה.

בשונה מתפיסת החמור כחיה עקשנית וטיפשה, זוהה החמור במקורות היהודים עם הגעת המשיח: "הִנֵּה מִלְכָּךָ יָבוֹא לְךָ צִדִּיק וְנוֹשֵׁעַ הוּא. עֲנִי וְרִכַּב עַל חֲמֹר וְעַל עֵיר בֶּן אֲתָנוֹת" (זכריה ט, ט-י).

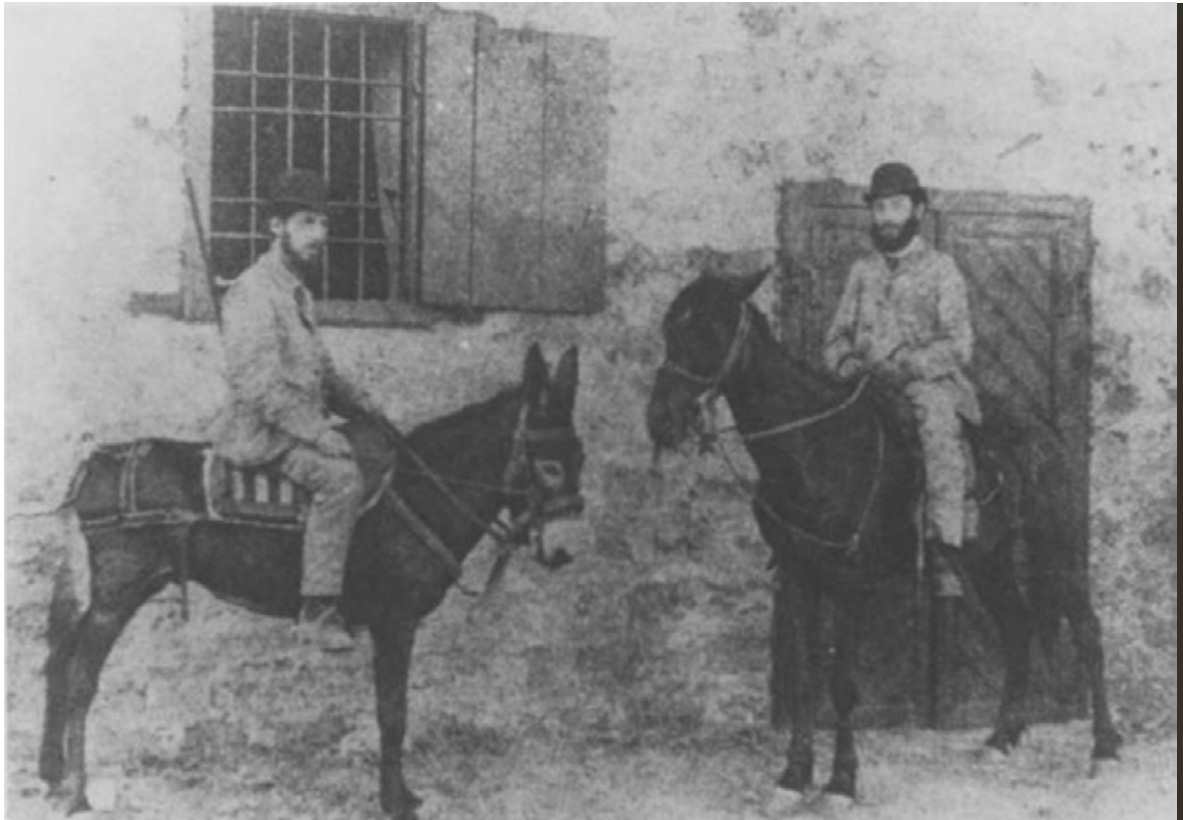
מדוע נבחר החמור לשאת את המשיח? חלק רואים בהמשך הפסוקים מזכריה הסבר לכך ולפיו הסוסים האצילים משתתפים במלחמות, ואילו המשיח הוא איש שלום, ולכן סוס אינו מתאים לו. על כך כתב יורם טהר לב "כשיבוא חמור לבן".

אך כשיבוא חמור לבן

נדע כי בא היום

אך כשיבוא חמור לבן

אז נשיר שלום.

צילום: ארכיון לתולדות רחובות, מתוך אתר פיקיויקי

פעילות תורמת בטיולים

ירון קרבצ'יק*

מש"בים מהנהגת מחוז מרכז, מנקים פסיפס ביער כוכב יאיר. צילום: מיטל רושו.

"מתי בפעם האחרונה עשית משהו בשביל מישהו?"
לפעמים טיול אינו מספיק. הנוף, האתגר והחווייה החברתית כבודם במקומם מונח, אך לעיתים אנחנו מרגישים שצריך להוסיף לטיול עוד משהו. איזה ערך מוסף חמקמק שעדיין אינו קיים בו.

כדי לפתור את העניין, אנחנו משלבים בטיול ביקור באתרים (מוזיאונים, מרכזי מבקרים וכד') או מפגשים עם אנשים או עם קבוצות שיש בהם עניין.

דרך נוספת להוסיף אלמנט לטיול היא לשלב בו עשייה חברתית למען מטרה כלשהי. זה יכול להיות התנדבות חד פעמית עם אוכלוסייה כלשהי או עבודה תורמת, כמו אריזת מוצרי מזון לנזקקים או סיוע לחקלאי באיסוף התוצרת שלו. יש זירות רבות להתנדבות המתאימות לגילאים שונים של תלמידים בהיבטים של זמן, של מיקום ושל מורכבות של התנדבות. שילוב אלמנט של עשייה חברתית בטיול מגוון את החוויה לתלמידים, שלא כולם מתחברים להליכה ולהדרכה בשטח, ומאפשר להם "לעשות את" ולא רק "לדבר על".

בבואנו לשלב פעילות של מעורבות חברתית בטיול, יש כמה היבטים שכדאי להביא בחשבון:

1. בשלב התכנון: כדאי וראוי לאפשר לתלמידים לבחור בזירת ההתנדבות שלהם. בין זה אומר לתת להם לחפש מקומות להתנדב בהם בעצמם בין לתת להם אפשרויות לבחירה. האפשרות לבחור במי שאני מעוניין לתרום לו מזמני ומהאנרגיה שלי תחבר אותי בצורה טובה הרבה יותר לפעילות עצמה ותגביר את המוטיבציה שלי להשתתף בה. במידת האפשר, כדאי לאפשר במהלך טיול כמה פעילויות התנדבות במקביל כדי שתלמידים יוכלו לפעול בתחום שמושך אותם.

למציאת מקומות להתנדבות, אפשר לפנות לארגונים המתמחים בכך, כמו "רוח טובה". גם חברות הטיולים השונות יכולות לסייע במציאת אנשי קשר לפעילויות מסוג זה. אם מדובר על טיולים בסביבה הקרובה, רצוי לפנות לרשות או לקהילת הורי בית הספר ולהיעזר בהם למציאת מקומות לפעילות בקהילה.

2. הכנה: התלמידים צריכים להבין את הערך שבעשייה שלהם. ההכנה יכולה להתבצע בבית

* מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ, חבר צוות הפיתוח באגף של"ח

תלמידי חט"ב עלייה שנייה, עכו, מנקים את נחל קטיע.
צילום: יהונתן כהן

הספר טרם הטיול או בשטח סמוך לפעילות עצמה. עדיף שאת ההכנה יעשה נציג מהגוף או מאוכלוסיית היעד שלהם מסייעים. חשוב לתת לתלמידים תמונת עתיד של מה שיקרה בעקבות המעשים שלהם ושל אחרים כמותם. קל לתלמידים לאבד עניין אם הם מרגישים שהעזרה שלהם היא טיפה בים ושגם ככה זה לא יעזור. ההכנה צריכה לכלול גם תיאום ציפיות בנוגע למשך ההתנדבות ולאופייה כדי להקטין את ההפתעות בשטח.

בשלב ההכנה יש להתייחס למשך הזמן שהפעילות אמורה להתקיים בו- פעילויות התנדבות רבות משלבות עבודה פיזית (ניקוי חופים, פריצת שבילים, איסוף תוצרת חקלאית) או פעילות עם אוכלוסיות מיוחדות. פעילויות אלה מתקיימות במשך שעות ספורות בלבד - שעתיים שלוש של פעילות לכל היותר. גם בתוספת הרצאת הכנה והלוגיסטיקה הנדרשת, עדיין הפעילות אינה ממלאה יום שלם. חשוב לשלב ביום זה פעילות נוספת (מסלול קצר או ביקור באתר) וכך גם למלא את היום וגם לגוון אותו.

כמו כן לשים לב לכמות התלמידים - רוב מקומות ההתנדבות מתקשים להתמודד עם קבוצות גדולות מאוד של תלמידים. הם אינם מסוגלים לספק את הציוד הדרוש וגם עבודה לידיים רבות במקביל. חשוב לוודא עם מקום ההתנדבות את כמות התלמידים האידיאלית לפעילות, ובמידת הצורך לפצל את הקבוצה לכמה מקומות או לחלקים שונים ביום. להגיע לפריצת שביל ולגלות שיש חמישה מעדרים לחמישים תלמידים אינה חוויה נעימה.

3. מפגש: לאחר שלב התכנון וההכנה יוצאים התלמידים לפעילות ההתנדבותית שעליה עמלו במהלך שבועות. לא בשביל כולם - אי אפשר לצפות שכל התלמידים יעוטו בעיניים בורקות על האשפה המפוזרת בחוף. יהיו תלמידים שלא ירצו להשתתף בפעילות, יהיו כאלה שיתחילו ויגלו שזה קשה או לא נעים ויפרשו. במהלך הפעילות, חשוב להיות עם התלמידים, לעודד אותם ולהזכיר להם מדוע הם שם. ייתכן שלמרות ההכנה ותיאום הציפיות, בשטח הפעילות תתברר כפחות מתאימה לחלק גדול מהתלמידים. עלינו לעשות ככל האפשר כדי לא להגיע לנקודה זאת.

4. סיכום ועיבוד: אחרי הפעילות בשטח או מאוחר יותר בכיתה, חשוב לייחד זמן לעיבוד הפעילות: לתת לתלמידים לשתף בחוויות וברגשות שהפעילות העלתה בהם. ייתכן שיהיה אפשר למנף את החוויה החיובית של ההתנדבות למעורבות חברתית וקהילתית גם בתחומים נוספים.

5. מעשה: פעילות מתמשכת - קיים ויכוח בנוגע לערכה של פעילות התנדבות חד פעמית. יש הטוענים שערכה הוא בעיקר בהרגשה הטובה שהיא נותנת למתנדב ולא הרבה מעבר. בין זה נכון ובין לא, נשתדל למצוא מקומות למעורבות חברתית שקיים סיכוי לשמירה על קשר גם מעבר לפעילות החד פעמית.

מש"צים ממחוז ירושלים מדליקים נר שמיני של חנוכה עם ניצולי שואה. צילום: אוריאל צימרמן

לסיכום: חשוב לציין כי טיול הוא כלי חינוכי ערכי חזק וכי יש בו תועלת לימודית וחברתית גם ללא שילוב התנדבות כזאת או אחרת. כדאי לשלב פעילות מסוג זה בטיולים ארוכים (שלושה ימים ומעלה) כדי לא לאבד מחוויית הטיול עצמה, שהיא גם ככה נדירה בתוך הפעילות הבית ספרית. ראוי למצוא דרכים וזירות למעורבות חברתית וקהילתית של התלמידים גם ללא קשר לטיול השנתי.

מורים לשל"ח מנקים את העוגיה. צילום: רחלי און

מיומנות הגילוף בשדה

אייל ניומן*

צילום: אייל ניומן

לכל מי שתוהה מדוע ללמד מיומנות עבודה בסכין, אענה ואומר שמעבר ליישומים הבסיסיים והרבים מאוד שיש לעבודת סכין בשדה (שעליהם ארחיב בהמשך), הדורשים לימוד והכונה, הרי שבהווית חיינו המודרנית כמעט ואין מודעות או ערך רגשי לכלים (למעט הטלפון הסלולרי). מרבית הפריטים שאנו רוכשים מיוצרים בייצור המוני ובצורה אוטומטית ונועדו מראש לשימוש קצר מועד. כך נוצרת תרבות צרכנית בזבזנית, שללא ספק משפיעה משמעותית לא רק על תרבות הקיימות בחיינו, אלא גם על תפיסת עולמנו ועל ערכי חיינו. תרבות השימוש בחד פעמי ובפלסטיק גורמת לנו לאבד את אט, או להכחיד כליל, את טווח המיומנויות הפיזיות והקוגניטיביות של האדם, הכוללות פעולות שבעבר הלא רחוק לא נחשבו למסובכות.

נושא תרבות הכלים החד פעמיים הוא נושא מורכב ורחב. לא נצליח לפתור לבדנו את כל תחלואי השימוש בכלים חד פעמיים. עם זאת, בכפות ידינו ממש טמונה הזדמנות ליצירת שינוי וליצירת תודעה ערכית חדשה-ישנה. זאת באמצעות גילוף ובאמצעות מיומנויות שימוש בסכין בשדה. שימוש בסכין הוא רחב וכולל תחומים רבים והוא שימושי למשימות שדאות (בושקראפט): עיבוד מזון, ביקוע עצים והכנתם למדורה או למתקנים שונים, חיתוך חבלים ועוד. כאמור, נתמקד הפעם בפינתנו במיומנות הגילוף

לאחרונה, עלו דרמטית מחירי הכלים החד פעמיים בישראל. אודה: אישית זה לא השפיע על הרגלי הצריכה שלי או על הוצאותיי. תשאלו מדוע? כי אני משתייך לחברת אנשי הרב פעמי וביומיום אני מסתובב כשכוס עץ חטובה (קוקסה) שגילפתי במו ידי מחוברת לי לגב התיק. לא תמצאו אותי מנסה לקושש בדוחק כוס לשתייה בחדר מורים. האמת שלא רק כוס נאה יש באמתחתי, אלא גם כף יפהפייה ועוד כמה כלי עץ תלויים בגאווה על תיקי, רובם הוכנו במהלך מסעותיי עם חניכיי.

הפעם, פינתנו תעסוק באחת ממיומנויות השדה המיוחדות ביותר בעיניי: מלאכת הגילוף ומיומנות העבודה בסכין. לפני כעש שנים, במסגרת קורסי ההכשרה המתקדמים של שלי"ח (קורס הישרדות), התחלנו בהוספת נדבך נוסף ויסודי בתהליך הכשרות השדה של תלמידנו: הכשרה לעבודה נכונה ובטוחה בסכין דרך מיומנות הגילוף. החניכים קיבלו סכין לעבודות שדה ולגילוף, למדו על שימוש מושכל בסכין והיו מאושרים מכך שזכו להכין בעצמם כלי אוכל לצורך מסע הישרדות שאליו עמדו לצאת.

* מורה לשל"ח וידעת הארץ, מדריך הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך

בסכין - מיומנות שדה אחת ישימה ומתגמלת מאוד (נפשית ומעשית). כל מי שהחל לעסוק בפעילות זאת יתקשה להפסיק. מעבר לתגמול המעשי של יצירת כלי, יש יתרונות גדולים לעיסוק בגילוף, לדוגמה: חיבור מעשי ובלתי אמצעי לבריאה בעזרת עבודת כפיים בכפיס עץ ירוק. מלאכת הגילוף מרגיעה וממקדת את העוסקים בה (נחשבת לפעילות תרפויטית ממש), והיא ממחישה לנו ולתלמידינו שיש בידינו כישורי יצירה ועשייה נוספים מלבד הקלדה במקלדת מחשב. ובכלל, מדובר בפעילות מהנה מאוד.

בשנים האחרונות, מלאכת הגילוף, מעבר להיותה מיומנות שדה שימושית מאוד ובסיסית, היא אחת מהאומנויות-מלאכות הנפוצות ביותר, בעיקר גילוף כפות וכלי אוכל שונים. די בקלות אפשר למצוא קהילות מגלפים ברחבי הארץ או להצטרף למעגל

צילום: אייל ניומן

צילום: אייל ניומן

חברים העוסקים בגילוף בשעות הפנאי (יש אפילו קבוצות לגילוף משותף בזום!). מגמה מבורכת זו צפויה רק להתחזק ולהתגבר, בארץ ובעולם, אולי כתגובה מאזנת לתרבות החד פעמי שפושה בעולמנו.

טוב, הבנו. עד כאן זה נשמע טוב, רק נותרה השאלה אילו עצים עדיף לגלף.

למלאכת גילוף, נעדיף לרוב עץ ירוק (כמו אורן, ברוש, אודרכת ועוד), כלומר עץ טרי, שלא התייבש לגמרי. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שמלאכת הגילוף בעץ שאינו יבש לחלוטין נוחה הרבה יותר. אומנם אפשר לעבד עץ יבש, ולא מעט כלים גילפתי מעץ יבש, אך

בשנים האחרונות, מלאכת הגילוף, מעבר להיותה מיומנות שדה שימושית מאוד ובסיסית, היא אחת מהאומנויות-מלאכות הנפוצות ביותר, בעיקר גילוף כפות וכלי אוכל שונים. די בקלות אפשר למצוא קהילות מגלפים ברחבי הארץ או להצטרף למעגל חברים העוסקים בגילוף בשעות הפנאי (יש אפילו קבוצות לגילוף משותף בזום!). מגמה מבורכת זו צפויה רק להתחזק ולהתגבר, בארץ ובעולם, אולי כתגובה מאזנת לתרבות החד פעמי שפושה בעולמנו.

20 ס"מ ואיתם לעבוד). לאחר מכן, בעזרת סכין חדה, מתחילים להוריד חומר בעדינות ובאיטיות. יש לזכור שצד אחד של המקל מיועד לאכילה, ולכן עליו להיות צר, ואילו על הצד השני להיות עבה קצת יותר מעובי עיפרון. הגילוף הראשוני, כשהעץ עדיין רך יחסית, צריך להיעשות בצורה גסה יחסית, בלי לנסות להקציע (לעבד) את העץ עד לגמר מלאכה. רק לאחר כמה ימים, כשהעץ התייבש לגמרי, אפשר לסיים את המלאכה ואף לשייף את העץ כדי שהגימור יהיה נעים וחלק יותר. לאחר מכן, מורחים שמן קנולה על העצים ומחממים אותם כ-15 שניות במקרוגל כדי שהשמן ייספג בעץ ויאטום אותו.

שיטות העבודה ורמת המאמץ אחרות. הערה חשובה בנושא עץ ירוק: ארצנו ידועה בגידול משמעותי במספר עצים הניטעים מידי שנה בשנה ובמודעות סביבתית הולכת ומתעצמת. אין בכוונתנו לעודד פגיעה בעצים ללא הכוונה והבחנה (בשמורות טבע מדובר בעבירה של ממש). לכן נעדיף לצורך הפעילות גילוף בעץ ירוק שנגזם רק לאחרונה בהיתר או במקום רשות. אפשר למצוא לא מעט אוצרות בנקודות פינוי גם.

למי מבין הקוראים המעוניין ללמוד יותר על מיומנויות זו, מומלץ לצפות בסרטוני הדרכה ביוטיוב. למי מאיתנו שמעולם לא עסק בגילוף, אני ממליץ להתחיל במשהו פשוט ממש, כמו למצוא מקל קצר ולהכין יתד עץ המחודדת בצידה האחד ושטוחה בצידה השני. יתד יכולה לשמש לקיבוע מתקנים כמו אוהל או כשיפוד לגריל או לצורכי היגיינה, כמו חפירת בור לצרכים (מצווה מהתורה ומשום כבוד הבריות לחפור ולחסות).

רגע קט לפני שנתחיל בהתלהבות לעבוד בסכין, יש להתייחס לנושא הבטיחות כדי למנוע פציעות לא רצויות. להלן חמישה כללי אצבע לשימוש בטוח בסכין:

- א. יש לעבוד רק כאשר המגלף יושב בצורה נינוחה
- ב. אין לכוון את הסכין לעבר איברים (אצבעות, רגליים) או לטווח שהסכין עלול לפגוע בו באחרים
- ג. בזמן הגילוף, יש לאחוז בסכין באחיזה נוחה אך איתנה
- ד. יש לעבוד קרוב לגוף ובתנועות קצרות וקטנות
- ה. חשוב שהסכין יהיה חד (כדי למנוע עבודה בכוח)

למעוניינים, להלן קישור לסרטון הדרכה בנושא:

תרגיל גילוף בסיסי: הכנת מקלות אכילה (צ'ופסטיק) מתוך ערמת גזם, בוחרים בענף דק וישר באורך כעשרים סנטימטר ועובי כשלושה סנטימטרים. את הענף מבקעים לשני חלקים שווים באורך 20 ס"מ בעזרת סכין ומקל עץ (מי שמתקשה לבקע את הענף יכול לקחת שני ענפים בקוטר 2 ס"מ ובגודל

צילום: אייל ניומן

בהצלחה!

מתודה בשדה

אורית שניט*

אוסף פסיוליות בארחה הפתוח
והפסג האביב שחזר בדיוק אחרי פנה

תמונה: Adobe Stock

הפרחים מתחילים לפרוח, והעלים מתחילים לצמוח, והשמש האביבית מאירה הכול באור נעים וחמים. אז מה, נישאר בבית? ברור שלא - זה הזמן לצאת ליהנות מהשמש האביבית ולראות צמחים מתעוררים ובעלי חיים מסתתרים בין גבעולים ועלים.

נעמי שמר מתוך: ויקיפדיה

**”אם יבשו שלוליות
ואם פרחו הפרדסים
אם ירשו נוריות את
מקומם של נרקיסים
זה סימן שאביב
כבר מטייל על
הכבישים
ויש לפתוח חלון
ולסלק את התריסים”
נעמי שמר**

שוב הגענו לעונה שמעבירה אותנו מהחורף לקיץ; לעונה שבעלי החיים מתעוררים אליה משנת החורף ושבה הם חוזרים לצוד ולהוליד צאצאים; העונה שבה האוויר מתחיל להתחמם אחרי שקפאנו בחורף; העונה שבה הימים מתארכים והלילות מתקצרים; העונה שבה

* מורה לשלי"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף שלי"ח וידיעת הארץ.

עושר גדול, שטח קטן, והכל בתבנית אחת

מטרה

חשיפה למיני פרחים וצמחים בשטח מוגדר

גיל מומלץ

כיתות גן-ח'

מקום פעילות

שטח פתוח שבו מגוון פרחים וצמחים, לאורך מסלול או בשטח שליד בית הספר

דרך הפעילות

1. המדריך מגדיר את גבולות הפעילות.
2. כל חוליה מקבלת קרטון ביצים שבו מספר תאים זהה.
3. כל חוליה מסתובבת בשטח ומאתרת כמה שיותר צמחים, קוטפת חלק אחד מכל צמח ושמה בתא בתבנית הביצים.
4. כל החוליות מתכנסות. בכל פעם, חוליה אחת מציגה צמח אחד ומניחה אותו במרכז המעגל (מומלץ לפרוס מפה חלקה או חתיכת אלבד כדי שיהיה אפשר לראות טוב יותר את הצמחים). חוליה שאספה פריט מאותו צמח מוסיפה אותו וחוזר חלילה.
5. חוליה שאספה פרטי צמח שלא נאסף על ידי קבוצות אחרות מנצחת.
6. בסוף הפעילות, המדריך לשוחח יכול על עושר המינים שנמצאו, על צמח מסוים וכד'.

עזרים

תבניות ביצים בגודל זהה כמספר החוליות.

הערות

יש לפעול בשטח שאין בו צמחים מוגנים ולאסוף חלק קטן מכל צמח.

מבוסס על פעילות "אוסף צמחים", מתוך: חיבה, חינוך לגיל הרך, אוניברסיטת בן גוריון. חברי צוות: ד"ר בני חן, ציפורה מליץ, יוסף אור, יורם עשת ושושנה בר-נפיי.

ציירה: טליה שניט

מטרה

לחבר בין המפגש בשטח והפעילויות לחיים האישיים של התלמיד - שיעור לחיים

גיל מומלץ

רב גילאי (יש להתאים את התוכן לרמת הקבוצה).

מקום פעילות

בתחנה במהלך הסיור

דרך הפעילות

1. הכיתה יושבת במעגל על הקרקע.
2. המדריך אומר כי כעת נקיים מעגל של"ח, שלו כללים משלו:
 - מדבר מי שחפץ המעגל בידו.
 - מדברים בקצרה - שניים-שלושה משפטים.
 - מקשיבים לחברים ברוב קשב ואין מגיבים לדברי חברים בזמן המעגל.
 - **כולם מדברים.**
3. המדריך עורך עם חברי הקבוצה שחזור של סוגי ההתחדשות שפגשו במהלך היום: עצים מלבליים, פרחים, בעלי חיים שזה עתה התעוררו וכד'.
4. המדריך מבקש מכל אחד לחשוב על עצמו ולזהות התחדשות בחייו בדומה להתחדשות שראינו בטבע: בקרב המשפחה, בתחביבים, בתחומי אחריות ועוד, או לציין במה היה מעוניין להתחדש בחייו: במערכת יחסים כלשהי, בפיתוח חוזקה מסוימת, בבית ספר, בקרב המשפחה, בתחביבים וכד' (יש לכוון את השיחה להתחדשות בתחומי פעילויות, ליוזמות ולחברויות ולא להתחדשות בעצמים, כמו כדורסל, תיק חדש). החניכים ישתפו את הקבוצה במחשבותיהם.
5. לסיכום, המדריך שואל מדוע חשוב להתחדש ומסכם ואומר כי התחדשות מעניקה לנו מבט אחר וחדש, היא מעניקה לנו את האפשרות לפעול אחרת ולהתקדם למקום שאליו אנו שואפים.

עושר גדול, שטח קטן, והכול בתבנית אחת

מי יצליח למצוא את מגוון המינים הגדול ביותר של צמחים בשטח נתון? כשאנחנו מביטים אל המרחב הפתוח ברפרוף, אנחנו לא תמיד מודעים לעושר הגדול שחבוי בו. בפעילות זו, נשתמש בשיטה פשוטה ובעזרתה נחשוף את מגוון הצומח בתא השטח. מי יודע, אולי עוד נופתע!

מעגל של"ח

קיום שיח על חוויה שהחניך חווה בפעילות או שיח על דבר שראה ושלמד על אודותיו מעצים את חוויית הלמידה ויוצר חיבור בין התוכן הכללי שהועבר בפעילות לחוויה הפרטית של החניך. עצירה לרגע, קיום שיחה, ניתוח אירוע או מידע וחיבורו לחייו האישיים של התלמיד - הם העומדים בבסיס פעילות זו. פעילות מסוג זה יוצרת חיבור ומקרבת בין החניכים.

פרח בתוך מילים

הפעם, ננסה להשתמש בכישורינו כבלשים ולאחר כמה שיותר מאפיינים בצמח. האם נצליח להעביר את תכונותיו לחברינו כך שבעזרת טקסט קצר הם יצליחו לזהות באיזה צמח מדובר? אם לא ננסה, לא נדע!

מבט אביבי - תצפית

כיוון צפון, כרטיסיית תצפית והתבוננות מעמיקה בשטח. נשמע ניווטים? הפעם לא ננסה לאתר יישובים, מבנים ועצמים, אלא נחפש אחר צמחים - עצים, שיחים ועשבונים - שמושכים את תשומת ליבנו וננסה למפות אותם באמצעות כרטיסיית תצפית שכולה מצינת אביב ופריחה.

מתאחדים סביב מילים

סך הכול חמש שורות, זה מה שכל קבוצה צריכה לעשות - חמשיר אחד לאורך המסלול או בתחנת עצירה - רק שימו לב: חובה לשלב שלוש מילים, הפעם אין בחירה.

יחד בשטח קטן אחד או גן חיות בריבוע

הם קטנים, שקטים, כמעט בלתי נראים, אבל הם שם והם מזיקים. זו ההזדמנות שלנו, כשהם יוצאים ומתחזקים, לגלות מיהם אותם בעלי חיים ומה הצמח המועדף עליהם. מוכנים?

מישהו אוכל את הצמחים

לא תמיד אנחנו יודעים מי נמצא במקום שבו אנחנו דורכים. זו ההזדמנות לגלות. מסמנים שטח קטן, מתכופפים, מתבוננים - מה נמצא? זאת השאלה.

כנס חנוכה מדבר יהודה. צילום: זאביק זמין

"כאיש אחד - בלב אחד"

זאביק זמין*

בוזווית אחרת

כל האירוע הזה נמשך אולי שלוש שניות.

מאוחר יותר, כשעמדתי ובחנתי את התמונות, מישהו הציץ בתמונות מאחורי כתפיי ואמר: "וואו, ממש כאילו צילמת את קבלת תורה בהר סיני."

עוד נחזור למתן תורה...

אבל עוד קודם לכן אני נזכר כי בעלון הראשון כתבתי על כך שתמונה טובה היא למעשה תמונה שמספרת סיפור ושמזשכת בכך את העין ואף מפעילה את הדמיון. תהיתי לעצמי איך אותו מתבונן, שהיה אחד המתפללים, לא הרגיש בשעת התפילה שהוא במעמד הר סיני, אלא חש בכך רק לאחר שהתבונן בצילום.

ובכן, זה בזכות פטנט פשוט.

אחת הטכניקות שבאמצעותן תמונה סתם נהיית לתמונה שמספרת סיפור היא "הולכת העין". הולכת העין היא למעשה שיטה שבה אנחנו מצביעים על נקודה מעניינת בתמונה באמצעות "קווים מוליכים", שהם אלו שמובילים את העין אל הנקודה המעניינת בצילום שאתם בחרתם. קו מוליך יכול להיות קווים ברצפה, שבילים, גדרות, פסי רכבת, שדרת עצים

השעה הייתה קצת אחרי 06:00 בבוקר, עשרות הפש"צים והמש"צים ומורי השל"ח נמצאים בעיצומה של תפילת שחרית. הימים ימי חנוכה, ובמהלך התפילה קוראים בתורה. בסיום הקריאה, נעמד החזן ליד ספר התורה, פורשו ומניף אותו מעלה בעודו פתוח בפעולה הנקראת הגבהה כדי שכל הציבור יוכל לראות את מקום הקריאה.

לכאורה, מדובר באירוע שגרתי למדי לכל מי שנוהג להתפלל בציבור. בזמן ההגבהה, כמעט מתוך הרגל, המתפללים נוהגים להצביע על מקום הקריאה בתורה ולומר את הפסוק "וְזאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מָשָׁה לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים ד, מד). אבל, משום מה, הרגשתי שהמעמד באותו רגע הוא מיוחד מאוד. אור הזריחה בשילוב אוויר הבוקר הצונן של מדבר יהודה על רקע מצדה לא הותירו לי, כחובב צילום, ברירה. לא חשבתי פעמיים, שלפתי את הנייד וצילמתי כמהופנט רצף של תמונות.

* זאביק זמין הוא מורה ומנחה של"ח - חמ"ד מחוז מרכז.

אחד הערכים שאליהם אנו מחנכים את המש"צים הוא "ואהבת לרעך כמוך". ערך שממנו למדו חז"ל את הכלל "כל ישראל ערבים זה לזה". עם ישראל הוא "כאיש אחד", אלא שחילוקי דעות, מריבות ומחלוקות גורמים לכך שאנחנו לא תמיד "בלב אחד".

אידיאל זה של עם אחד בלב אחד התקיים בשעת מתן תורה. אז הצליחו להתגבר על חילוקי הדעות, ליישב את המריבות ואף הגיעו לדרגה של בלב אחד - כולם מלוכדים ומאוחדים.

ולואי שנדע אנחנו למצוא קווים מוליכים למציאות של קצת יותר "כאיש אחד - בלב אחד".

»
אחת הטכניקות שבאמצעותן תמונה סתם נהיית לתמונה שמספרת סיפור היא "הולכת העין". הולכת העין היא למעשה שיטה שבה אנחנו מצביעים על נקודה מעניינת בתמונה באמצעות "קווים מוליכים", שהם אלו שמובילים את העין אל הנקודה המעניינת בצילום שאתם בחרתם. קו מוליך יכול להיות קווים ברצפה, שבילים, גדרות, פסי רכבת, שדרת עצים וכד', והוא יגרום לעין לשוטט בפריים ולהגיע אל נושא הצילום, וכל זה בהכוונה שלכם.
«

וכד', והוא יגרום לעין לשוטט בפריים ולהגיע אל נושא הצילום, וכל זה בהכוונה שלכם. באמצעות שיטת צילום זו, הצלם גורם לצופה בתמונה ללכת בעיניו להיכן שהצלם רוצה. הוא מושך את עיני הצופה במסלול שידגיח את נושא הצילום בצורה הכי טובה.

במקרה שלנו, אפשר להבחין בכמה גורמים שממש מובילים את עין הצופה בתמונה אל עבר הנושא שלה, ספר התורה, עד שתיעצר בו: העננים, שבשל התאורה של השמש הזורחת נראים כאילו בוקעים מתוך ספר התורה; המבטים של המתפללים משני צידי התמונה שממוקדים באותיות; ואפילו האצבעות - המורות, כאמור, על מקום הקריאה. כל אלו מובילים את העין אל עבר נושא התמונה, אל העוגן שלה, הלוא הוא ספר התורה.

זוכרים את ההוא שמבט של רגע החזיר אותו למעמד מתן תורה?

התבוננתי שוב בתמונה ופתאום נזכרתי בפירוש של רש"י לפסוק "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב), שמתאר את ההתכנסות של עם ישראל למרגלות הר סיני לפני קבלת התורה "כאיש אחד בלב אחד". המפרשים עומדים על קושי בפסוק זה: מדוע התורה כותבת "ויחן" בלשון יחיד? צריך היה להיות כתוב "ויחנו" בלשון רבים.

רש"י הסביר שלאורך מסעם במדבר במשך ארבעים שנה, בני ישראל כל הזמן רבים ביניהם, מתווכחים, מגלים כל כך הרבה חילוקי דעות. והינה הפעם, כאשר הם עמדו מול הר סיני ערוכים ומוכנים לקראת מתן תורה, היו כולם מאוחדים. על כך הוסיף רש"י ואמר: "כאיש אחד בלב אחד - אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת."

ניחוחות מהשדה

אורית שניט*

כדורי שוקולד

מצרכים

- 1 כוס קקאו
- 2 כוסות סוכר
- 1 ק"ג ביסקוויטים מפוררים
- 1/2 חבילת חמאה
- קוקוס או סוכריות קישוט לעושה

ציוד

- קערות לריסוק הביסקוויטים
- סיר
- קערות לערבוב העיסה ואחר כך לטבילת הכדורים בקוקוס או בסוכריות לקישוט עושה
- מצע או צלחת לכדורים המוכנים

דרך ההכנה

1. מכניסים את כל המצרכים לסיר ומערבבים אטם חיומם עד להחמת הסוכר והחמאה וליצירת תערובת אחידה.
2. מצננים מעט (אם התערובת יבשה מדי, אפשר להוסיף מעט חלב או מים).
3. צרים כדורים.
4. אפשר לטבול את הכדורים בקוקוס או בסוכריות לעושה.

התיאבון

*מורה לשלי"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף שלי"ח וידיעת הארץ.

מצרכים

חבילת פתי בר
חבילת מרשמלו
שיפודי על
מחרח שוקולד (או שוקולד מוצק) או חמאת
בוטנים

דרך ההכנה

1. מורחים שוקולד או חמאת בוטנים על שני הביסקוויטים או מניחים קוביית שוקולד על הביסקוויט אחד.
2. יוצרים כריך: מניחים מרשמלו בין שני הביסקוויטים או לצד קוביית השוקולד ומכסים הביסקוויט נוסף.
3. עוטפים את הכריך בנייר כסף.
4. נועצים את הכריך העטוף בשיפוד ומחממים באש עד שהמרשמלו נמס. מורידים מהאש, פותחים לודא שחוכן ואוכלים.

ציד

- קרשים
- חצת
- סכין למריחה
- שיפודים
- נייר כסף

סקוקה

מצרכים

בצל
עגבניות שלמות או קצוצות
פלפל אדום (אחבה)
ביצים
תבלינים: מלח, פלפל, כורכום
מעט עלי אצובה
שמן זית

דרך ההכנה

1. מורחים שוקולד או חמאת בוטנים על שני הביסקוויטים או מניחים קוביית שוקולד על הביסקוויט אחד.
2. יוצרים כריך: מניחים מרשמלו בין שני הביסקוויטים או לצד קוביית השוקולד ומכסים הביסקוויט נוסף.
3. עוטפים את הכריך בנייר כסף.
4. נועצים את הכריך העטוף בשיפוד ומחממים באש עד שהמרשמלו נמס. מורידים מהאש, פותחים לודא שחוכן ואוכלים.

ציד

- שזייה או מדורה
- קרפי חיתוך
- סכיני חיתוך
- שקית אשפה
- מחבת גדולה ומכסה
- כף גדולה להגשה
- כלי אוכל

התיאבון

האביב והמתנדבים בעם

מאיר אסא*

ock | #229754487

- 1 על מה נאמר בשיר שהיא תשוב בחזרה?
- 2 האם חילופי הזמנים באים לידי ביטוי במקורות?
- 3 מדוע יש לזכור ולשמור את חודש האביב?
- 4 מתי יצאו בני ישראל בחודש האביב - ביום או בלילה?
- 5 בתאריך 22.5.1970, פגעו מחבלים באוטובוס שהסיע ילדים לבית ספר. מה שם היישוב שבו התגוררו הילדים?
- 6 מה המקור לשם העיר תל אביב?
- 7 שכונה בארץ אשר נקראה על שם בית מלון?
- 8 מהו הרקע לאירועי "האביב הערבי"?
- 9 מהו "אביב העמים"?
- 10 מהו "אביב פראג"?
- 11 מי הכותב ובהקשר למה נכתב "כולנו זקוקים לחסד, כולנו זקוקים למגע. לרכוש חום לא בכסף, לרכוש מתוך מגע."
- 12 מה הקשר בין שרי האבות, שרי שבטי ישראל, שרי האלפים והמאות ושרי מלאכת המלך?
- 13 במה עסקו החכמים ר' אלעזר, רבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון?

1. אסא
 2. (ו' ת"א א' סג"ש ו"ל) ל"ג
 3. אסא
 4. אסא
 5. אסא
 6. אסא
 7. אסא
 8. אסא
 9. אסא
 10. אסא
 11. אסא
 12. אסא
 13. אסא

*רכז קורס רכזי טיולים, שלי"ח מחוז מרכז

זהה את היישובים הקרויים על שם נדבנים ומתנדבים

1. המייסדים היו קבוצת מתנדבים פינים שבאה לחיות בקרב השבים לציון ולעזור בבניית הארץ בשנת 1971. (יד השמונה)
2. יהודים מלוס אנגלס שבארצות הברית תרמו להקמת היישוב. (קריית מלאכי)
3. יישוב קהילתי שנוסד בשנת 1988 על ידי בני מושבי התענך. היישוב קרוי על שם הנדבן הידוע לורד ברנט ג'אנר, שהיה ראש הקהיליות היהודיות באנגליה. (גן נר)
4. מושב העובדים השני בארץ, נוסד ב-1921. קרוי על שם הנדבן יחזקאל ששון מעיראק שתרם מכספו לקק"ל לגאולת אדמות הארץ (מושב כפר יחזקאל)
5. היישוב הוקם בקבלת סיוע משמעותי מהארגון היהודי-אמריקאי "בני ברית". היישוב נושא עד היום את שמו של נשיא ארגון "בני ברית" ופעיל ציוני ידוע. (רמת צבי בעמק יזרעאל, על שם הנרי צבי מונסקי)
6. יישוב שנבנה על שם נתן סימון (שמעון) מקנדה. (צור נתן)
7. התנדב ותרם להקמת היישובים גבעת עדה, מזכרת בתיה, בת שלמה (הברון רוטשילד)

חידה

קוראים יקרים!

חדש בפינתנו: חידה תחרותית בנושא העלון. בכל גיליון תפורסם חידת "זהו את האישיות. את הפתרון יש לשלוח לכתובת הדוא"ל: assameir12@gmail.com, נא לשלוח לדוא"ל זה בלבד.

יש להוסיף את פרטי השולח: כתובת, טלפון, עיסוק, תפקיד המנצח הוא הראשון שיענה תשובה נכונה. למנצח יוענק פרס אישי. מומלץ לפרסם את החידון בקרב תלמידים וחניכים.

החידה

אישה בנתה שלושה יישובים.

- א. מי האישה?
- ב. על איזה יישובים מדובר?

מגדיר פרחים אביבי

תורמוס ההרים

כלנית

חרצית עטורה

מרגנית השדה

ציפורני חתול

קחון מצוי

רקפת

סביון אביבי

פשתה

מקור החסידה

עירית גדולה

חרדל לבן

מגדיר ציפורים לאביב

צופית

דרור הבית

עורבני

פשוש

שקנאי

דוכיפת

דררה נזירית

ירגזי

שלדג לבן חזה

חוחית

שחרור

חסידה

צילום: אלון מאיר מורה לשלי"ח וידיעת הארץ מחוז חיפה

